

राप्ती गाउँपालिका

गाउँ कार्यपालिकाको कार्यालय

मसुरीया, देउखुरी दाङ जिल्ला
लुम्बिनी प्रदेश
नेपाल

भू-उपयोग योजना तथा क्षेत्र बर्गीकरण

२०८०

सम्बन्धी
प्रतिवेदन

परामर्शदाता
दंगीशरण कन्सल्ट प्रा. लि.

मिति: २०८० - ०२ - २०

बिषय सूची

खण्ड १ : परिचय	8
१.१ पृष्ठभूमि	8
१.२ भू-उपयोग निर्माण योजनाको सन्दर्भ	10
१.३ गाउँपालिकाको सन्दर्भमा भू-उपयोग निर्माणका चुनौतीहरु	11
१.४ अध्ययनको उद्देश्य	12
१.५ अध्ययन क्षेत्र	12
खण्ड २ : भू-उपयोग नीति	13
२.१ परिचय	13
२.२ भू-उपयोग नीति २०७२	13
२.३ भू-उपयोग ऐन २०७६	17
२.४ भू-उपयोग नियमावली २०७९	18
खण्ड ३ : भू-उपयोग वर्गीकरणको अवधारणा	21
३.१ भू-उपयोग मापदण्ड निर्धारणका आधारहरु	21
३.२ वर्गीकरण प्रणाली र मापदण्ड	21
३.३ भू-उपयोग पदानुक्रम क्षेत्रहरु र विवरण	23
३.३.१ कृषि क्षेत्र	23
३.३.२ आवासीय क्षेत्र	23
३.३.३ व्यावसायिक क्षेत्र	24
३.३.४ औद्योगिक क्षेत्र	24
३.३.५ खानी तथा खनिज क्षेत्र	25
३.३.६ वन क्षेत्र	25
३.३.७ नदी, खोला, ताल, सिमसार क्षेत्र	25
३.३.८ सार्वजनिक उपयोगको क्षेत्र	26
३.३.९ साँस्कृतिक तथा पुरातात्विक महत्त्वको क्षेत्र	26
३.३.१० नेपाल सरकारबाट आवश्यकता अनुसार तोकिएका अन्य क्षेत्रहरु	26
खण्ड ४ : कार्यविधि	27

४.१ तथ्याङ्क स्रोतहरू.....	27
४.२ अध्ययन कार्यविधि.....	30
४.२.१ प्रारम्भिक / डेस्क अध्ययन.....	31
४.२.२ स्थलगत अध्ययन.....	32
४.२.३ संकलित तथ्यहरूको बिस्तृत विश्लेषण / अध्ययन.....	33
खण्ड ५ : गाउँपालिकाको परिचय.....	35
५.१ गाउँपालिकाको स्थापना.....	36
५.२ सिमाना र वडा विभाजन.....	37
५.३ भू-क्षेत्र (टोपोग्राफी).....	38
५.३.१ माटोको बनावट र उर्वराशक्ति.....	38
५.३.२ भू-आकृति तथा माटोको बनोट.....	38
५.३.३ हावापानी.....	39
५.३.४ सिमसार क्षेत्र.....	39
५.३.५ धार्मिक, प्राकृतिक तथा पर्यटकिय महत्वका स्थलहरू.....	39
५.४ गाउँपालिका विकासमा देखिएका समस्या तथा चुनौतिहरू.....	41
५.५ जनसंख्याको विवरण तथा जन-घनत्व.....	42
५.६ धर्मअनुसार जनसंख्याको विवरण.....	45
५.७ वस्तीको बितरण.....	46
५.८ उचाईको वितरण.....	46
५.९ भिरालोपन.....	47
५.१० पहाडी पाखाको बितरण.....	48
५.११ नदी तथा खोलानाला.....	49
५.१२ सडक सञ्जाल.....	50
५.१३ भौतिक पूर्वाधार.....	58
५.१४ GIS आधारित आधार नक्सा.....	59
खण्ड ६ : हाल अवस्थित भू-उपयोग ढाँचा.....	61
६.१ भू-उपयोग ढाँचा.....	61
६.२ समयानुकूल भू-परिवर्तन विश्लेषण (Trend Analysis).....	63

६.३ शहरीकरणको स्वरूप	67
६.२.१ जग्गा विकास कार्यक्रम (Land Development Program).....	67
६.४ शहरोन्मुख बस्तीहरूको वर्तमान स्वरूप	69
६.५ वस्ती बिकासमा देखिएका चुनौतीहरू	70
६.६ भू-क्षय सम्भावित क्षेत्र	70
६.७ पालिकामा हुन सक्ने सम्भावित प्रकोपको विवरण.....	72
खण्ड ७ : प्रस्तावित भू-उपयोग क्षेत्र निर्धारण	74
७.१ परिचय	74
७.२ भू-उपयोग क्षेत्र निर्धारणका सिद्धान्तहरू	74
७.३ भू-उपयोग क्षेत्र निर्धारणका मापदण्डहरू	74
७.४ भू-उपयोग क्षेत्र र तिनीहरूको विवरण	76
खण्ड ८ : नापी कित्ता नक्सा.....	84
८.१ परिचय	84
८.२ क्याडस्ट्रल नक्साको तयारी पद्धति	84
८.२.१ क्याडस्ट्रल नक्साको अधिग्रहण.....	84
८.२.२ क्याडस्ट्रल नक्साको स्क्यानिङ.....	84
८.२.३ डिजिटलीकरण र डिजिटल डाटाको तयारी.....	84
८.२.४ पालिका स्तर सिमलेस क्याडस्ट्रल डाटासेट तयारी	85
८.३ भू-उपयोग क्षेत्र नक्सामा क्याडस्ट्रल डाटासेटको सुपरइम्पोज	85
खण्ड ९ : निष्कर्ष र सिफारिस.....	87
निष्कर्ष.....	87

नक्सा सूची

नक्सा नं. 1: राप्ती गाउँपालिकाको अवस्थिति नक्सा	36
नक्सा नं. 2 : राप्ती गाउँपालिकाको सिमाना र वडा बिभाजन	38
नक्सा नं. 3: राप्ती गाउँपालिकाको जनसंख्याको विवरण तथा जन-घनत्व	43
नक्सा नं. 4: राप्ती गाउँपालिकाको वस्तीको बितरण	46
नक्सा नं. 5: राप्ती गाउँपालिकाको उचाईको वितरण	47
नक्सा नं. 6: राप्ती गाउँपालिकाको भिरालोपनको वितरण	48
नक्सा नं. 7: राप्ती गाउँपालिकाको पहाडी पाखाको बितरण	49
नक्सा नं. 8: राप्ती गाउँपालिकाको सडक सञ्जाल	58
नक्सा नं. 9: राप्ती गाउँपालिकाको भौतिक पूर्वाधार	59
नक्सा नं. 10: राप्ती गाउँपालिकाको GIS आधारित आधार नक्सा	60
नक्सा नं. 11: राप्ती गाउँपालिकाको भू-उपयोग नक्सा	61
नक्सा नं. 12: गाउँपालिकाको भू-उपयोग विश्लेषण विवरण	63
नक्सा नं. 13: मसुरिया बस्ती क्षेत्र (ई. सं. २००४ स्याटेलाईट इमेज)	64
नक्सा नं. 14: मसुरिया बस्ती क्षेत्र (ई. सं. २०२३ स्याटेलाईट इमेज)	64
नक्सा नं. 15: समयानुकूल भू परिवर्तन विश्लेषण ग्राफ	65
नक्सा नं. 16: २० वर्षको जनसंख्या विवरण लाईन ग्राफ	66
नक्सा नं. 17: २० वर्षको घरधुरी संख्या विवरण लाईन ग्राफ	67
नक्सा नं. 18: सहभागीमूलक बाढी जोखिम नक्सा	71
नक्सा नं. 19: बाढी डुबान क्षेत्र नक्साङ्कन	72
नक्सा नं. 20: गाउँपालिकाको भू-उपयोग क्षेत्र बर्गीकरण	81
नक्सा नं. 21: गाउँपालिकाको भू-उपयोग क्षेत्र विश्लेषण विवरण	82
नक्सा नं. 22: गाउँपालिकाको क्याडस्ट्रल नक्सा	85
नक्सा नं. 23: भू-उपयोग क्षेत्रमा क्याडस्ट्रल डाटासेटको सुपरइम्पोज	86

तालिका सूची

तालिका नं. 1: साविकका गाविस अनुसार गाउँपालिकाको वडा विभाजन	37
तालिका नं. 2: मन्दिर तथा धार्मिक स्थलको विवरण	40
तालिका नं. 3: राप्ती गाउँपालिकाको जनसंख्या वितरण	43
तालिका नं. 4: वडा अनुसार क्षेत्रफल, जनसंख्या तथा घरधुरी विवरण	44
तालिका नं. 5: उमेर समूह अनुसार जनसंख्याको विवरण	44
तालिका नं. 6: नदि/खोलाको विवरण.....	49
तालिका नं. 7: ताल-तलैया / पोखरीको विवरण.....	50
तालिका नं. 8: सडक सञ्जालको विवरण	51
तालिका नं. 9: भू-उपयोग विश्लेषण विवरण	62
तालिका नं. 10: २००१, २०११ र २०२१ को जनसंख्या	66
तालिका नं. 11: पालिकामा हुन सक्ने सम्भावित प्रकोपको विवरण	72
तालिका नं. 12: भू-उपयोग क्षेत्र विश्लेषण विवरण	81

कृतज्ञता

राप्ती गाउँपालिका लुम्बिनी प्रदेशको दाङ जिल्लाको सुदूरपुर्वी क्षेत्रमा अवस्थित एक गाउँपालिका हो । नेपालको संघिय शासन प्रणाली अन्तर्गत राज्य पुर्नसंरचनामा स्थानीय तहको नयाँ सीमांकन गर्दा यो गाउँपालिका साविकका ३ वटा गाविसहरूबाट रुपान्तरण भई २०७३ मा स्थापना भएको हो । राप्ती गाउँपालिकामा साविकमा भएका २ वटा गाउँविकास समितिहरू लालमतिथा र सिसहनीयाको सबै भाग तथा हाँसिपुर गाउँविकास समितिहरू साविक वडा नम्बर १ र २ वडालाई पुर्नसंरचना गरि हाल ९ वटा वडामा पुर्नसंरचना गरिएको छ । केन्द्रीय तथ्यांक ब्यूरो (CBS) ले गरेको २०२१ को जनगणना अनुसार राप्ती गाउँपालिकाको कुल जनसंख्या ५२,१२३ रहेको छ जसमध्ये २७,३०६ महिला र २४,८१७ पुरूष रहेका छन् । विश्व मानचित्रमा २७ डिग्री ४९ मिनेट ५ सेकेण्ड देखि २७ डिग्री ५५ मिनेट १५ सेकेण्ड उत्तरी अक्षांश सम्म र ८२ डिग्री ३६ मिनेट ८ सेकेण्ड देखि ८२ डिग्री ४८ मिनेट २६ सेकेण्ड पूर्वी देशान्तरसम्म फैलिएको छ । समुद्री सतहबाट २५३ मीटर देखि १,१९४ मिटर सम्मको उचाइमा यस गाउँपालिका फैलिएको छ । यस गाउँपालिकाको पूर्वमा राप्ती नदिपारि अर्घाखाँची जिल्ला र दक्षिणमा राप्ती नदि तथा गढवा गाउँपालिका, उत्तर पूर्वमा प्युठान, उत्तरमा बंगलाचुली गाउँपालिका तथा पश्चिममा लमही नगरपालिका, सिंगखोला पर्दछ । यस गाउँपालिकाको बीचबाट करिब १५ कि.मि. पूर्व-पश्चिम राजमार्ग पर्दछ ।

यस गाउँपालिकालाई जम्मा ९ वडामा बिभाजन गरिएको छ । राप्ती गाउँपालिकाको अधिकांस क्षेत्र चुरे भूभाग भित्र पर्दछ । यस गाउँपालिकाको वडा न. २, ३, ४, ६ र ७ वडाहरू समथर जमिनमा पर्दछन् भने अन्य वडाहरू होचो चुरे क्षेत्रभित्र अवस्थित छन् । तराईको भू-धरातल, नदी, खोला र खोल्साको कटान, बलौटे र दोमट माटो र भौगर्भिक संरचनाका कारण मानव वस्तीहरू, तीनका कार्यकलाप र आयआर्जनका क्षेत्रमा चुनौतीपूर्ण अवस्थाहरू छन् । ती विविधताका कारण भू-उपयोगका अवस्थामा पनि भिन्नताहरू रहेका छन् । गाउँपालिकाको भावी कार्यनीति तथा योजनाबद्ध विकासका लागि भू-उपयोग अत्यन्त आवश्यक पर्ने हुँदा यो प्रतिवेदन तयार गर्ने निर्णय गाउँपालिकाले लिएको र सो कार्यका लागि दंगीशरण कन्सल्ट प्रा. लि., तुलसीपुरलाई जिम्मा दिएकोमा यस प्रा. लि. राप्ती गाउँपालिकाका अध्यक्ष, साथै यस गाउँपालिकाका प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत र गाउँपालिकाका सम्पूर्ण निर्वाचित पदाधिकारीहरू तथा जनप्रतिनिधिहरू प्रति हार्दिक कृतज्ञता ज्ञापन गर्दछ । साथै गाउँपालिकामा कार्यरत प्राविधिक तथा सचिवहरू लगायत अन्य सम्पूर्णको नियमित सहयोग तथा सुझाव प्रति यो संस्था हार्दिक कृतज्ञ हुनुको साथै उहाँहरूको सहयोगलाई उच्च कदर गर्दछ । तथ्याङ्क संकलनका क्रममा विभिन्न वडाका जन प्रतिनिधि, जनसमुदाय, नागरिक समाज, राजनितिक संयन्त्र तथा पार्टी कार्यकर्ता तथा वडा नागरिक मञ्चका सम्पूर्ण सदस्यहरू तथा स्थानीय अगुवा एवं बुद्धिजिवीका राय सल्लाह, सुझाव तथा पालिकाको यथार्थ तथ्यहरूका आधारमा यो प्रतिवेदन पुरा गर्न सकिएको छ । तसर्थ उहाँहरू सबै प्रति यो संस्था हार्दिक आभार ब्यक्त गर्दछ ।

यो संस्थाले प्रतिवेदनलाई आध्योपान्त अध्ययन गरी त्यसमा रहे भएका त्रुटी र कमजोरीहरू समेतलाई औल्याई यस प्रतिवेदनलाई पूर्णता प्रदान गरिदिनुहुने सम्बन्धित सबै प्रति पुनः धन्यवाद प्रकट गर्दछौं । प्राप्त सुझाव र सल्लाहलाई आवश्यकता अनुसार अन्तिम प्रतिवेदनमा राखेर गाउँपालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

अध्ययन संयोजक

खण्ड १ : परिचय

१.१ पृष्ठभूमि

जमिन पृथ्वीको महत्त्वपूर्ण र सबैभन्दा मूल्यवान प्राकृतिक स्रोतहरूमध्ये एक हो। कृषियोग्य जमिन, चरन क्षेत्र, वन, नदी, खोला तथा जलाशय भन्दा सहरी विकास, उद्योग-ब्यवसायका लागि आवश्यक भूमि बढी प्रयोगमा आईरहेका छन्। त्यस्तै मानिसको जीवन पर्यावरणीय प्रणालीमा पूर्णतः निर्भर रहेको हुन्छ। जमिन पर्यावरणीय प्रणालीको एक प्रमुख आधार हो। अन्य जीवजन्तुभन्दा फरक मानिसले आफू रहने बस्ने गरेको पर्यावरणीय प्रणालीलाई संरक्षण संवर्द्धन र सदुपयोग गर्ने क्षमता राख्दछ। अर्कोतर्फ यो पर्यावरणीय प्रणालीको प्रमुख जोखिम भनेको मानवीय गतिविधि नै रहेको यथार्थ हामी सामु छ। यस पृथ्वीभर जनसंख्याको तीव्र विकासले भूमिको सिमितताका कारण पर्न सक्ने समस्या मानव जातिकै सबैभन्दा ठूलो चुनौती हो। नेपालमा पछिल्ला जनगणना र सर्वेक्षणहरूको जनसंख्या वृद्धिको तथ्याङ्कलाई हेर्दा जमिनको सीमितताले पर्न सक्ने समस्याहरू विशेषतः शहरी क्षेत्रहरूमा देखा पर्न थालेका छन्। यसैले सीमित भूमि स्रोतहरूको समुचित उपयोगका लागि भू-उपयोग योजना अपरिहार्य भएको छ तथा पर्यावरणीय प्रणाली प्रवर्द्धन र संरक्षणको एक महत्त्वपूर्ण आयाम भनेको पनि भू-उपयोगको वैज्ञानिक र वस्तुगत योजना नै हो।

भू-आवरण (Landcover) ले सामान्यतः जमीनको प्राकृतिक अवस्थालाई सम्बोधन गर्छ र भू-उपयोग (Landuse) ले जमीन माथि गरिने मानवीय क्रियाकलाप वा प्रयोगलाई बुझाउँछ। जमीन माथि भए वा गरिएका समयानुसारका परिवर्तन हेर्नका लागि भू-उपयोगको अध्ययन गरिन्छ। भूमिको उपयोगको विश्लेषणले प्रत्यक्षरूपमा त्यस स्थानमा बसोबास गर्ने मानव समुदायको आर्थिक स्तर, खाद्यान्न आपूर्ती, वातावरणीय सन्तुलनका अतिरिक्त भूमिको वितरण एवं व्यवस्थापनमा समेत सहयोग पुर्याउने गर्छ। वातावरण मैत्री दीगो विकासका लागि त्यहाँको भू-उपयोगको सही पहिचान र त्यसमा निहित चुनौतीहरूको मूल्याङ्कन गरी भू-उपयोगको वैज्ञानिक र वस्तुगत योजना बनाउन आवश्यकता हुन्छ। भू-उपयोग क्षेत्र निर्धारण गर्दा परस्पर सहयोगी भू-उपयोगलाई प्रोत्साहन गर्ने (Promoting complementary land use), प्रतिस्पर्धी भू-उपयोगलाई सन्तुलित राख्ने (Maintaining competitive land use) र परस्पर बिरोधी भू-उपयोगलाई निरुत्साहित गर्ने (Avoiding conflicting land use) सिदान्तलाई आधार लिईएको छ।

भूमि उपयोग योजना जनताको आवश्यकता र माग पूरा गर्ने भूमि स्रोतको दिगो विकासको लागि वातावरण सिर्जना गर्न र सक्षम पार्ने व्यवस्थित र पुनरावृत्ति प्रक्रिया हो। यसले भौतिक, सामाजिक-आर्थिक, संस्थागत र कानुनी सम्भावनाहरू र भूमि स्रोतहरूको इष्टतम र दिगो प्रयोगको सन्दर्भमा अवरोधहरूको मूल्याङ्कन गर्दछ र मानिसहरूलाई ती स्रोतहरू कसरी बाँडफाँड गर्ने भन्ने बारे निर्णय गर्न अधिकार दिन्छ। विकास र स्रोत व्यवस्थापन निर्णय लिँदा सामाजिक-सांस्कृतिक, प्राविधिक, आर्थिक र वातावरणीय कारकहरूलाई ध्यानमा राखिएको सुनिश्चित गर्न समग्र दृष्टिकोण अपनाउनुपर्ने आवश्यकतामा आधारित अवधारणाहरू र दृष्टिकोणहरू छन्। एकीकृत भू-उपयोग वा वातावरणीय योजना इक्विटी, लाभ बाँडफाँड, रणनीतिक दृष्टिकोण, सहभागितामूलक संलग्नता र

अनुगमन र समीक्षाको निरन्तर प्रक्रियाको अवधारणामा आधारित हुन्छ। जहिले पनि क्याडस्ट्रल नक्साले पूर्ण शुद्धता र पर्याप्तताका साथ क्षेत्र भित्र प्रत्येक व्यक्तिगत जग्गा पार्सलको वास्तविक स्थिति र आकार देखाउदछ । क्याडस्ट्रल नक्सा गतिशील हुन्छ; तिनीहरूले भूमि विकास र भूमि खण्डीकरणबाट उत्पन्न क्याडस्ट्रल फ्रेमवर्कमा परिवर्तनहरू प्रतिबिम्बित गर्दछ । भू-उपयोग योजना राष्ट्रिय, जिल्ला र स्थानीय गरी तीनवटा फराकिलो तहमा लागू गर्न सकिन्छ । स्थानीय तहको योजना भनेको खास जग्गामा हुने कामहरू - के गर्ने, कहाँ र कहिले गर्ने, र कसलाई जिम्मेवारी दिने भन्ने कुरा हो । यसका लागि स्थानीय स्तरमा भूमि, जनता र सेवाहरू बारे विस्तृत आधारभूत जानकारी चाहिन्छ तर नेपालमा भूमि स्रोत नक्साङ्कन परियोजना (LRMP, 1983/84) द्वारा उत्पादन गरिएको भूमि उपयोग, भूमि प्रणाली र भूमि क्षमताको क्षेत्रीय स्तरको डाटा आधार मात्र थियो । यो तथ्यलाई अनुभूति गर्दै नेपाल सरकारको भूमिसुधार तथा व्यवस्थापन मन्त्रालयले आर्थिक वर्ष २०५७/०५८ मा देशको भू-स्रोतको आवश्यक तथ्याङ्क तयार गर्न राष्ट्रिय भूमि प्रयोग परियोजना (NLUP) स्थापना गरेको थियो ।

राज्यको सिमित भूमि र भूमिश्रोतको संरक्षण, समुचित उपयोग र प्रभावकारी व्यवस्थापन सम्बन्धि कार्यलाई मार्गनिर्देश गरि भूमि र भूमिश्रोतको उपयोगबाट प्राप्त हुने लाभलाई न्यायोचित दङ्गबाट वितरण गर्ने वातावरण तयार गर्न तथा खाद्य सुरक्षा, सुरक्षित बसोबास, वातावरणीय सन्तुलन र दिगो विकासमा देखापरेका जोखिम र चुनौतीको व्यवस्थापन गर्न नेपाल सरकार मन्त्रिपरिषदबाट बि. सं. २०६९ सालमा राष्ट्रिय भू उपयोग नीति २०६९ जारी गरिएकोमा २०७२ साल बैशाख १२ गतेको विनाशकारी भूकम्पका कारण भौतिक पूर्वाधारहरूको विकास गर्दा भूकम्प लगायतका प्राकृतिक विपद र मानव सिर्जित जोखिमहरूको सम्भावनालाई समेत ध्यान दिनुपर्ने बिषय मनन् गरी भू- उपयोग नीति, २०७२ तर्जुमा गरी लागू गरिएको थियो ।

भूमिको वर्गीकरण, समुचित उपयोग र प्रभावकारी व्यवस्थापनको माध्यमबाट आधिकतम र दिगो लाभ हासिल गर्ने सम्बन्धमा आवश्यक व्यवस्था गर्न वान्छनीय भएकोले, संघीयले भू-उपयोग ऐन २०७६ बनाएको थियो । यस भू-उपयोग ऐनको दफा ४ को उपदफा (१) बमोजिम नेपालको भूबनौट, भूमिको क्षमता तथा उपयुक्तता, भूमिको मौजुदा उपयोग र आवश्यकता समेतका आधारमा भूमिलाई १० क्षेत्रमा वर्गीकरण गरिएको छ । भू-उपयोग नियमावली २०७९ को नियम ५(१) बमोजिम प्रत्येक स्थानिय तहले स्थानिय आवश्यकता, भू-उपयोग नक्सा र भू-उपयोग क्षेत्र वर्गीकरणका आधार, मापदण्ड र क्षेत्रफल बमोजिम भू-उपयोग क्षेत्र नक्सा तथा सोको विवरण तयार गर्नु पर्नेछ ।

भू-उपयोग ऐन २०७६ र भू-उपयोग नियमावली २०७९ बमोजिम नेपालको भू बनौट, भूमिको क्षमता तथा उपयुक्तता, भूमिको मौजुदा उपयोग र आवश्यकता समेतका आधारमा भूमिलाई देहाय बमोजिम भू-उपयोग क्षेत्रमा वर्गीकरण गरिएका छन् ।

१. कृषि क्षेत्र
२. आवासीय क्षेत्र
३. व्यावसायिक क्षेत्र
४. औद्योगिक क्षेत्र

५. खानी तथा खनिज क्षेत्र
६. वन क्षेत्र
७. नदी, खोला, ताल, सिमसार क्षेत्र
८. सार्वजनिक उपयोगको क्षेत्र
९. साँस्कृतिक तथा पुरातात्विक महत्त्वको क्षेत्र
१०. आवश्यकताअनुसार तोकिएका अन्य क्षेत्र

१.२ भू-उपयोग निर्माण योजनाको सन्दर्भ

कुनै पनि प्राकृतिक वस्तुहरू मानव प्रयोजनमा नआउने अवस्थासम्म स्रोत वा संसाधनमा परिणत भै सकेका हुँदैनन् । त्यस्ता वस्तुहरू सामान्यतया उपयोग विहीन हुन्छन् । नेपालको वर्तमान विकासको प्रसंगमा जमीन, जंगल, जल, जडिबुटी र जनशक्ति (अर्थात् पाँच ज) विकासका प्रमुख पूर्वाधार रहेका र देशको सर्वाङ्गीण विकासमा यिनीहरूको गहन भूमिका उल्लेख्य छ भन्ने गरिन्छ । जसमा एउटा जनशक्ति बाहेक अन्य सबै प्रकृतिसँग सम्बन्धित छन् । यद्यपि मानव संसाधन समेत प्रकृति कै देन हो । ती मध्ये जमीन र जंगल भूमिको आवरण एवं उपयोग भित्र पर्न आउँछन् । ती आवरणका माध्यमबाट जल, जडिबुटीको निर्धारण र भू-उपयोगको यथार्थ पहिचान गर्न सकिन्छ । जसका कारण भू-उपयोगको यथार्थ पहिचान र त्यसमा आधारित नीति तथा कार्यविधि कुनैपनि स्थानको विकासका लागि अपरिहार्य हुन्छ ।

मानिस र जमिन बीचको सम्बन्धका दुई प्रमुख पक्ष रहेका हुन्छन् । ती हुन् त्यसको आवरण र उपयोग (Land Cover and Land Use) । आवरणले सामान्यतः जमीनको प्राकृतिक अवस्थालाई सम्बोधन गर्छ र उपयोगले जमीन माथि गरिने मानवीय क्रियाकलाप वा प्रयोगलाई बुझाउँछ । तरपनि कतिपय प्रसंगमा यी दुबै शब्द सँगै वा एकै शाब्दिक अर्थ प्रष्ट्याउनलाई समेत प्रयोगमा ल्याईन्छ । भूमिको आवरण वा उपयोग खासगरी जमीन माथि भए वा गरिएका समयानुसारका परिवर्तन हेर्नका लागि गरिने अध्ययनमा बढी प्रयोग गरिन्छ । तर पनि कतिपय अवस्थामा यसको विश्लेषणले स्थानीय वा भूमण्डलमा भएका जलवायु परिवर्तन, खाद्यान्न सुरक्षण, मानव स्वास्थ्य, शहरीकरण, बसाइसराई, जैवीक विविधता, पर्यावरण सन्तुलन र अन्य यस्तै धेरै विषयको यथार्थ चित्रण वा अनुसन्धानका लागि मूल वा सहायक तथ्यको भूमिका निर्वाह गर्दछ ।

भूमिको आवरण एवं उपयोगको विश्लेषणले प्रत्यक्षरूपमा त्यस स्थानमा बसोबास गर्ने मानव समुदायको आर्थिक स्तर, खाद्यान्न आपूर्ती, वातावरणीय सन्तुलनका अतिरिक्त भूमिको वितरण एवं व्यवस्थापनमा समेत सहयोग पुर्याउने गर्छ । यस सन्दर्भमा भू-उपयोगसम्बन्धी योजना तर्जुमा गर्दा यसको यथार्थ पहिचान, नक्साङ्कन र विश्लेषणको आवश्यकता पर्दछ ।

योजना तर्जुमाको सैद्धान्तिक पक्षलाई हेर्दा वातावरण मैत्री दीगो विकासका लागि त्यहाँको भू-उपयोगको सही पहिचान गर्नु र त्यसमा निहित चुनौतीहरूको मूल्याङ्कन पहिलो आवश्यकता हुन्छ । तत्पश्चात त्यसमा आधारित

दीगो विकासका लागि आवश्यक सोच (Vision), उद्देश्य (Mission) र लक्ष (Goal) को निर्धारण गरिनु पर्दछ । जसमा आधारित आवधिक अर्थात् अल्पकालीन, मध्यकालीन र दीर्घकालीन योजनाको पहिचान गर्दै तत्सम्बन्धी प्राथमिकताको निर्धारण गरी विकासका कार्य गर्नु पहिलो आवश्यकता हुन आउँछ । यिनै शैद्धान्तिक आधारमा बसेर राप्ती गाउँपालिकाको भू-उपयोग योजना तथा क्षेत्र वर्गीकरण निर्माणका सन्दर्भलाई यहाँ उल्लेख गर्न खोजिएको हो ।

१.३ गाउँपालिकाको सन्दर्भमा भू – उपयोग निर्माणका चुनौतीहरू

यस राप्ती गाउँपालिकाको भू-उपयोग योजना निर्माण गर्ने क्रममा यहाँका चुनौतीहरूको पहिचान गर्नु उपयुक्त हुनेछ । सोही क्रममा गाउँपालिका भित्र निम्न प्रमुख चुनौतीहरूको पहिचान गरिएको छ ।

- क) गाउँपालिकाका लागि आवश्यक पूर्वाधारको विकास
- गाउँपालिका भैसकेपछि पनि यस गाउँपालिकाको लागि आवश्यक न्यूनतम पूर्वाधारहरू जस्तै- पिउनेपानी, सडक सञ्जाल, बिजुली, व्यापार व्यवसायको केन्द्र, औद्योगिक तथा उद्योग स्थल, शैक्षिक संस्था, स्वास्थ्य केन्द्र जस्ता आधारभूत आवश्यकताहरूको व्यवस्था, विकास र प्रबर्धन गर्ने प्रक्रिया तथा स्थान पहिचान हुन आवश्यकता ।
- क) गाउँपालिकाका लागि आवश्यक आय आर्जनका क्षेत्रहरूको पहिचान
- गाउँपालिका आफैमा संविधान प्रदत्त अधिकार प्राप्त एक स्वायत्त संस्था भएका कारण यसको आफ्नो कार्य सञ्चालन र विकास गर्नका लागि आफ्नै स्रोत र साधनको भरपुर उपयोग गरी आय आर्जनका मार्ग पहिचान गर्न पर्ने आवश्यकता ।
- ख) गाउँपालिका क्षेत्रमा समथर खेतीयोग्य जमिन प्रशस्त भए तापनि त्यसको अत्यधिक उपयोग गर्ने योजनावद्ध भू-उपयोग योजना नभएको ।
- ग) गाउँपालिका गठन भैसके पछिका दिनमा गाउँपालिकाका जिम्मेवारीहरू विस्तार हुँदै जाने र सोहीअनुरूप गाउँपालिकाभित्र जनघनत्वको वृद्धिसँगै प्राकृतिक तथा मानव उत्सर्जित वातावरणीय समस्याहरूको लेखाजोखा नभएको अवस्था ।

१.४ अध्ययनको उद्देश्य

राप्ती गाउँपालिकाको भू-उपयोग योजना तथा क्षेत्र वर्गीकरण र क्षेत्र वर्गीकरण अनुसार नापी कित्ता नक्सालाई अद्यावधिक गर्नु यस अध्ययनको मुख्य उद्देश्य रहेको छ । विस्तृत उद्देश्यहरू निम्नानुसार उल्लेख गरिएका छन् ।

- गाउँपालिका स्तरिय प्रारम्भिक छलफल, वडा/संयुक्त वडा स्तरिय प्रारम्भिक छलफल र भू-उपयोग सर्वेक्षण र पहिचान गर्ने,
- जी. आई. एस. (GIS) विश्लेषणका आधारमा पालिका स्तरिय भू-उपयोग नक्सांकन गर्ने,
- भू-उपयोग नीति-२०७२, भू-उपयोग ऐन-२०७६ र भू-उपयोग नियमावली-२०७९ तथा स्थानीय भू-उपयोग परिषद्को भू-उपयोग क्षेत्र वर्गीकरण मापदण्डहरूका आधारमा पालिका स्तरिय प्रस्तावित भू-उपयोग क्षेत्र नक्सांकन गर्ने,
- तोकिएको स्थानीय तह भित्र भू-उपयोग क्षेत्रलाई कृषि क्षेत्र, वन क्षेत्र, आवासीय क्षेत्र, व्यावसायिक क्षेत्र, औद्योगिक क्षेत्र, खानी तथा खनिज क्षेत्र, नदी, खोला, ताल, सिमसार क्षेत्र, सार्वजनिक उपयोगको क्षेत्र, सांस्कृतिक तथा पुरानात्विक महत्वको क्षेत्र र तोकिए वमोजिमको अन्य क्षेत्र भित्र वर्गीकरण गर्ने ।
- प्रस्तावित भू-उपयोग क्षेत्र वर्गीकरणलाई एकीकृत रूपमा विश्लेषण गरी पालिका स्तरिय नापी कित्ता नक्सा अद्यावधिक गर्ने र
- गाउँपालिका स्तरिय जी. आई. एस. (GIS) नक्सा, डाटाबेस र रिपोर्टहरू तयार गर्ने ।

१.५ अध्ययन क्षेत्र

राप्ती गाउँपालिका लुम्बिनी प्रदेशको दाङ जिल्लाको सुदुरपुर्वी क्षेत्रमा अवस्थित एक गाउँपालिका हो । नेपालको संघिय शासन प्रणाली अन्तर्गत राज्य पुर्नसंरचनामा स्थानीय तहको नयाँ सीमांकन गर्दा यो गाउँपालिका साविकका ३ वटा गाविसहरूबाट रुपान्तरण भई २०७३ मा स्थापना भएको हो । राप्ती गाउँपालिकामा साविकमा भएका २ वटा गाउँविकास समितिहरू लालमतिया र सिसहनीयाको सबै भाग तथा हाँसिपुर गाउँविकास समितिहरू साविक वडा नम्बर १ र २ वडालाई पुर्नसंरचना गरि हाल ९ वटा वडामा पुर्नसंरचना गरिएको छ । केन्द्रीय तथ्यांक ब्यूरो (CBS) ले गरेको २०२१ को जनगणना अनुसार राप्ती गाउँपालिकाको कुल जनसंख्या ५२,१२३ रहेको छ जसमध्ये २७,३०६ महिला र २४,८१७ पुरुष रहेका छन् । विश्व मानचित्रमा २७ डिग्री ४९ मिनेट ५ सेकेण्ड देखि २७ डिग्री ५५ मिनेट १५ सेकेण्ड उत्तरी अक्षांश सम्म र ८२ डिग्री ३६ मिनेट ८ सेकेण्ड देखि ८२ डिग्री ४८ मिनेट २६ सेकेण्ड पूर्वी देशान्तरसम्म फैलिएको छ । समुद्री सतहबाट २५३ मीटर देखि ११९४ मिटर सम्मको उचाइमा यस गाउँपालिका फैलिएको छ ।

खण्ड २ : भू-उपयोग नीति

२.१ परिचय

भू-आवरण भू-उपयोगको पहिलो अवस्था हो । आवरण प्राकृतिक अवस्था हो भने उपयोग मानवीय क्रियाकलापको परिधी भित्र रहेको अवस्था हो । कुनैपनि स्थान विशेषको विकास एवं सम्वृद्धि त्यहाँ उपलब्ध प्राकृतिक स्रोत साधन र आवरणमा निहित रहन्छ । त्यसकारण भू-उपयोग योजना तर्जुमा गर्दा त्यहाँको आवरणमा भए रहेको यथार्थ अवस्था र वर्तमान समयमा भैराखेको उपयोग प्रणालीको यथार्थ जानकारी हुनु जरुरी हुन्छ ।

२.२ भू-उपयोग नीति २०७२

नेपालको सन्दर्भमा बढ्दो जनसंख्या, आन्तरिक बसाई सराई, अव्यवस्थित र बढ्दो शहरीकरण लगायतका कारणले कृषियोग्य जमिन, वन जंगल, सरकारी, सार्वजनिक जग्गा तथा विभिन्न प्राकृतिक श्रोतहरूमा अतिक्रमण हुन गई सो को संरक्षण गर्ने कार्य चुनौतिपूर्ण बन्दै गएको छ । भौगोलिक र भौगर्भिक आवस्था एवम् पर्यावरणीय परिवर्तनको असरले भुक्षयीकरण, बाढी, पहिरो जस्ता विपदहरूको जोखिम बढिरहेको छ । यसबाट खाध्यसुरक्षा, सुरक्षित वसोवास, वातावरणीय सन्तुलन र दिगो विकासमा चुनौति देखापरेका छन् ।

राष्ट्रिय भू-उपयोग नीति, २०६९ ले खाध्य सुरक्षाको सुनिश्चितताको लागि कृषियोग्य भूमिको संरक्षणलाई प्राथमिकता दिएको छ । भौतिक पूर्वाधारहरूको विकास गर्दा भूकम्प लगायत प्राकृतिक विपद र मानव सिर्जित जोखिमहरूको सम्भावनालाई दीर्घकालीन रूपमा सम्बोधन गर्न भू-उपयोग नीति, २०६९ लाई पुनरावलोकन गरी भू-उपयोग नीति, २०७२ तर्जुमा गरिएको थियो । नेपालले समयमै भू-उपयोगको वैज्ञानिक योजना र त्यसको कार्यान्वयन हेतुले “भू-उपयोग योजनाबाट निर्देशित भू-उपयोग पद्धतिको विकास गर्दै भूमिको दिगो व्यवस्थापन गर्ने” लक्ष्यका साथ राष्ट्रिय भू-उपयोग नीति २०७२ को तर्जुमा गरेको थियो ।

नीति तर्जुमाका प्रमुख आधारहरू

क) संवैधानिक आधार

भू-उपयोग नीतिको अवलम्बन गरी भूमिको व्यवस्थापन र कृषिको व्यवसायिकरण, औद्योगिकीकरण, विविधिकरण र आधुनिकीकरण गर्ने, सिद्धान्त तथा दायित्व अन्तर्गत कृषि र भूमिसुधार सम्बन्धि नीतिको भावना र मर्मलाई भू-उपयोग नीति तर्जुमाको मुख्य आधारका रूपमा लिइएको छ ।

ख) भू-उपयोग क्षेत्र वर्गीकरणको सिद्धान्त

भू-उपयोग क्षेत्र निर्धारण गर्दा परस्पर सहयोगी भू-उपयोगलाई प्रोत्साहित गर्ने (Promoting complementary land use), प्रतिस्पर्धी भू-उपयोगलाई सन्तुलित राख्ने (Maintaining competitive land use) र परस्पर

विरोधी भू-उपयोगलाई निरुत्साहित गर्ने (Avoiding conflicting land use) सिद्धान्तलाई भू-उपयोग क्षेत्र वर्गीकरणको आधार लिईएको छ ।

ग) राष्ट्रिय आवश्यकता

भूमि र भूमिश्रोतको समुचित प्रयोगबाट वातावरण र विकास बीच सन्तुलन कायम राखी वातावरण मैत्री विकास निर्माण कार्य सुनिश्चित गर्न, स्वच्छ, सुन्दर, सुविधा सम्पन्न, वस्ती विकास गर्न, योजनावद्ध र दीगो शहरीकरण गर्न, राष्ट्रको समग्र क्षेत्रगत विकास योजनाहरूलाई तहगत भू-उपयोग योजनाका आधारमा तर्जुमा र कार्यान्वयन गरी दीगो र समावेशी आर्थिक वृद्धि हासिल गर्न ।

घ) अन्तराष्ट्रिय प्रतिवद्धता

अन्तराष्ट्रिय प्रतिवद्धता अनुसार दीगो विकासका लक्ष्यहरू प्राप्त गर्न, संयुक्त राष्ट्र संघद्वारा परिलक्षित सवैका लागि सुरक्षित, मर्यादित र सुविधा सम्पन्न आवासको व्यवस्था गर्न, जैविक विविधता संरक्षण गर्न, मरुभूमिकारण विरुद्धको अभियान संचालन गर्न र जलवायु परिवर्तनबाट हुने जोखिमहरू न्यूनीकरण गर्न आवश्यक तयारी गर्न ।

ङ) मन्त्रिपरिषद्/ आयोग/ समितिका मार्ग निर्देशन तथा सुझाव

विगतका उच्चस्तरीय भूमिसुधार आयोगहरूका प्रतिवेदनमा उल्लेखित भू-उपयोग तथा भूमि व्यवस्थापन सम्बन्धी सुझावहरू ।

च) भूमिसुधार तथा व्यवस्था मन्त्रालयको दीर्घकालीन मार्गचित्र

खाध्य सुरक्षा, सुरक्षित बसोबास र सन्तुलित वातावरणीय विकासको सुनिश्चितताका लागि भूमि तथा भूमिश्रोतको समुचित उपयोग र दीगो व्यवस्थापन गर्ने सन्दर्भमा भूमिसुधार तथा व्यवस्था मन्त्रालयले लिएको दीर्घकालीन मार्गचित्र ।

यस नीतिका प्रमुख उद्देश्यहरू निम्न प्रकारका छन् ।

१. राष्ट्रको समग्र भूमिलाई विभिन्न भू-उपयोगका क्षेत्रहरू (Landuse Zone) मा वर्गीकरण गर्ने
२. तहगत (संघीय, प्रादेशिक र स्थानीय) भू-उपयोग योजना (Landuse Plan) तर्जुमा गर्ने,
३. कृषि भूमिको संरक्षण, स्वच्छ, सुन्दर, सुविधा सम्पन्न, वस्ती विकास र दीगो योजनावद्ध शहरीकरण, वन क्षेत्र, प्राकृतिक सम्पदा, जैविक विविधता एवम् ऐतिहासिक साँस्कृतिक, धार्मिक, पुरातात्विक तथा सामरिक महत्वका क्षेत्रको संरक्षणका लागि भू-उपयोग योजनाको आधारमा भूमि तथा भूमिश्रोतको उपयोग सुनिश्चित गर्ने,
४. प्राकृतिक र मानव सिर्जित प्रकोपजन्य जोखिमहरूको न्यूनीकरण गर्ने,
५. कित्तामा आधारित भूमि लगत तयार गरी निर्दिष्ट उपयोगको आधारमा भूमिको न्यूनतम मूल्याङ्कन एवम् प्रगतिशील र कर प्रणाली निर्धारण कार्यान्वयन गर्ने

यी उद्देश्यहरू हासिल गर्नका लागि देशभर वा कुनै भौगोलिक वा प्रशासनिक इकाईमा रहेको भूमिलाई ११ क्षेत्रमा वर्गीकरण गरी उपयोगमा ल्याउने नीति रहेको छ ।

नीति तथा रणनीति

उल्लेखित दिर्घकालिन दृष्टीकोण, लक्ष्य तथा उद्देश्य हासिल गर्न देहायका नीति तथा रणनीति अवलम्बन गरिने छ।

नीति १: राष्ट्रको समग्र भूमिलाई आधारभुत रूपमा ११ विभिन्न भू-उपयोगका क्षेत्रहरू (Land Use Zone) मा वर्गीकरण गरिनेछ । भू-उपयोगका क्षेत्रहरूलाई आवश्यकता अनुसार उप-क्षेत्रहरूमा वर्गीकरण गरिनेछ ।

रणनीति १: भू-उपयोग क्षेत्र निर्धारण (Land Use Zoning) का मुख्य आधारहरू देहाय वमोजिम हुनेछन्:

क. भू-बनौट, क्षमता र उपयुक्तताको आधार:

भू-बनौट (भौगोलीक एवं भौगर्भिक), क्षमता र उपयुक्ततालाई भू-उपयोग क्षेत्र निर्धारणको प्रमुख आधार मानिनेछ ।

ख. मौजुदा भू-उपयोगको आधार:

स्थान विशेषको हाल मौजुदा भू-उपयोग, भू-बनौट, क्षमता र उपयुक्तता अनुसार रहेको भएमा सो स्थानको हकमा सोही आधारमा भू-उपयोग क्षेत्र निर्धारण गरिनेछ ।

ग. आवश्यकताको आधार:

राज्यले सार्वजनिक हित तथा भौतिक पूर्वाधार विकासको लागि कुनै जग्गालाई निर्दिष्ट उपयोग भन्दा फरक उपयोगमा प्रयोग गर्नु पर्ने अवस्था आएमा सो बमोजिम उपयोग गर्न सक्ने गरी भू-उपयोग क्षेत्र निर्धारण गरिनेछ।

रणनीति २: सहरी क्षेत्रमा तुलनात्मक संवेदनशीललाई ध्यानमा राखी सुक्ष्म वर्गीकरण (Micro-Zoning) गरी भू-उपयोगका उप-क्षेत्र निर्धारण गरिनेछ ।

नीति २: संघीय संरचना अनुकूल तहगत (संघीय, प्रादेशिक र स्थानीय) भू-उपयोग योजनाहरू तर्जुमा गरी लागू गरिन्छ ।

नीति ३: निर्दिष्ट भू-उपयोग क्षेत्र र भू-उपयोग योजनाको आधारमा भूमि तथा भूमि श्रोतको उपयोग गर्ने व्यवस्था सुनिश्चित गरिनेछ ।

नीति ४: तहगत भू-उपयोग योजना अनुकूल हुने गरी भौतिक पूर्वाधार विकासका आयोजनाहरूको तर्जुमा र कार्यान्वयन गरिनेछ ।

नीति ५: कृषियोग्य भूमिको गैर कृषि प्रयोग, कृषि भूमिलाई बाँझो राख्ने प्रवृत्ति र अनियन्त्रित खण्डीकरणलाई निरुत्साहित गर्दै कृषियोग्य भूमिको समुचित उपयोग एवम् संरक्षण सुनिश्चित गरिनेछ ।

नीति ६: स्वच्छ, सुन्दर, सुविधा सम्पन्न तथा सुरक्षित वस्ती विकास र योजनाबद्ध एवम् दीगो शहरीकरण सुनिश्चित गरिनेछ ।

नीति ७: वन तथा अन्य प्राकृतिक सम्पदाको संरक्षण एवम् समुचित उपयोग सुनिश्चित गरिनेछ ।

नीति ८: निर्दिष्ट भू-उपयोगको क्षेत्र वा भू-उपयोग योजना बमोजिम भूमि तथा भूमि श्रोतको उपयोगका लागि उत्प्रेरित गर्न प्रोत्साहनमुखी कार्यक्रमहरू संचालन गरिन्छ ।

नीति ९: भूमिलाई उपयोग विहिन राख्ने र न्यून उपयोग, दुरुपयोग एवम् अत्याधिक दोहन गर्ने कार्यलाई निरुत्साहित गरिनेछ ।

नीति १०: प्राकृतिक र मानवसिर्जित प्रकोपहरूको जोखिम न्यूनीकरणको लागि विकास र वातावरणबीच सन्तुलन कायम गर्न जोखिमयुक्त क्षेत्रहरूको पहिचान गरी ती क्षेत्रहरूमा निश्चित क्रियाकलापहरू मात्र संचालन गर्न पाउने व्यवस्था सुनिश्चित गरिनेछ ।

नीति ११: प्राकृतिक सम्पदा, पर्यटकीय, ऐतिहासिक, सांस्कृतिक, धार्मिक, पुरातात्विक क्षेत्र, सरकारी, सार्वजनिक र गुठी जग्गाहरूको संरक्षण तथा समुचित उपयोग सुनिश्चित गरिनेछ ।

नीति १२: कित्तामा आधारित भूमि लगतमा भू-उपयोग क्षेत्र उल्लेख गरी निर्दिष्ट भू-उपयोगको आधारमा न्यूनतम मूल्यांकन तथा भूमि कर प्रणाली विकास गरी लागु गरिनेछ ।

नीति १३: भू-उपयोग योजना सम्बन्धी सूचना प्रणाली विकास गरिनेछ ।

नीति १४: भू-उपयोग नीति, योजना र सो अनुरूपका कार्यक्रमहरूको कार्यान्वयनका लागि संस्थागत संरचनाको स्थापना गरिनेछ ।

नीति १५: भू-उपयोग र यसको दूरगामी प्रभावका बारेमा जनचेतना अभिवृद्धि गरिनेछ ।

त्यसैगरी भू तथा जलाधार संरक्षण ऐन, २०३९ र २०७२/११/१३ मा त्यसमा केही संशोधन गरी जारी गरिएको ऐनमा समेत भू-क्षय तथा प्राकृतिक प्रकोपले जोखिममा रहेका स्थानको जमिन र जलाधार क्षेत्रहरूलाई संरक्षण गर्ने गरी कानून निर्माण गरिएको छ । जसमा नेपाल सरकारले निम्न प्रावधानहरूको व्यवस्था गरेको छ ।

- संरक्षित जलाधार क्षेत्र घोषणा गर्न सक्ने,
- त्यस्ता संरक्षित क्षेत्रमा गर्न सक्ने कार्यहरू,
- त्यस्ता क्षेत्रको वर्गीकरण गर्ने,
- भू-उपयोगिता प्रणालीअनुसार खेती गर्ने,
- प्राविधिक ज्ञान तथा सेवा र आर्थिक सहयोग प्रदान गर्ने,
- क्षतिपूर्ति दिने,
- बोटबिरुवाको परीक्षण गर्ने,
- प्राकृतिक प्रकोप हुने वा हुन सक्ने जग्गामा निषेधित कार्य तोक्ने,
- उद्योग, व्यवसाय तथा बसोबासको वस्तीलाई सार्न सक्ने,
- संरक्षित क्षेत्रभित्र प्रवेश गर्न सक्ने,
- निषेध गर्न सक्ने,
- जग्गा प्राप्त गर्न सकिने,
- राष्ट्रिय स्रोत संरक्षण आयोग गठन गर्न सक्ने,
- जिल्ला भू तथा जलाधार संरक्षण समितिको गठन गर्न सक्ने,
- नास्न, मास्न, बिगार्न वा हेरफेर गर्न नहुने,
- जिल्ला भू तथा जलाधार संरक्षण समितिको परामर्श लिनुपर्ने,
- ऐनको विपरित अतिक्रमण गर्ने चौपाया, औजार, सवारी साधन आदिलाई कब्जा गर्न सक्ने, दण्ड सजाय दिने साथै यस्ता मुद्दाहरूको तहकिकात गर्न सक्ने छ ।

साथै राष्ट्रिय भू-उपयोग नीति, २०७२ को नीति २ को रणनीति ५ बमोजिम स्थानीय तहमा ग्रामिण एवम् सहरी भू-उपयोग योजना विस्तृत रूपमा छुट्टाछुट्टै तर्जुमा गरी लागु गरिनेछ भनी उल्लेख गरिएको छ । स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ को दफा ११ को उपदफा ५ (क) बमोजिम संघीय तथा प्रदेशको कानूनको अधिनमा रही स्थानीय स्तरको भू-उपयोग नीति, योजना, कार्यक्रम तर्जुमा र कार्यान्वयन गर्ने अधिकार स्थानीय सरकारलाई प्रदान गरिएको छ ।

२.३ भू-उपयोग ऐन २०७६

भूमिको वर्गीकरण, समुचित उपयोग र प्रभावकारी व्यवस्थापनको माध्यमबाट आधिकतम र दिगो लाभ हासिल गर्ने सम्बन्धमा आवश्यक व्यवस्था गर्न वाञ्छनीय भएकोले, संघीयले भू-उपयोग ऐन २०७६ बनाएको छ । नेपाल सरकारले भूमिको समुचित उपयोग तथा सार्वजनिक हित समेतलाई ध्यानमा राखी नेपालको सबै क्षेत्रमा भू उपयोग कार्यक्रम संचालन गर्न सक्नेछ ।

२.४ भू-उपयोग नियमावली २०७९

(१) भू-उपयोग ऐन २०७६ र भू-उपयोग नियमावली २०७९ बमोजिम नेपालको भू बनौट, भूमिको क्षमता तथा उपयुक्तता, भूमिको मौजुदा उपयोग र आवश्यकता समेतका आधारमा भूमिलाई देहाय बमोजिम भू-उपयोग क्षेत्रमा वर्गीकरण गरिएका छन्।

- क) कृषि क्षेत्र
- ख) आवासीय क्षेत्र
- ग) व्यावसायिक क्षेत्र
- घ) औद्योगिक क्षेत्र
- ङ) खानी तथा खनिज क्षेत्र
- च) वन क्षेत्र
- छ) नदी, खोला, ताल, सिमसार क्षेत्र
- ज) सार्वजनिक उपयोगको क्षेत्र
- झ) साँस्कृतिक तथा पुरातात्विक महत्त्वको क्षेत्र
- ञ) नेपाल सरकारबाट आवश्यकता अनुसार तोकिएका अन्य क्षेत्र

(२) उपदफा (१) मा जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि सोही उपदफाको खण्ड (क) मा उल्लेखित क्षेत्र बाहेक अन्य क्षेत्रमा वर्गीकरण भएको जग्गा त्यस्तो क्षेत्रमा उपयोगमा नआउँदा सम्मको लागि स्थानीय भूउपयोग परिषदलाई जानकारी गराई कृषि क्षेत्रको रूपमा उपयोगमा ल्याउन बाधा पर्ने छैन।

(३) उपदफा (१) बमोजिम वर्गीकरण गरिएका क्षेत्रहरूलाई तोकिए बमोजिमका उपक्षेत्रहरूमा वर्गीकरण गर्न सकिनेछ।

(४) कुनै प्रदेश वा स्थानीय तहले आफ्नो क्षेत्रमा उपदफा (१) बमोजिम वर्गीकरण गरिएको क्षेत्र बाहेकका अन्य कुनै भू-उपयोग क्षेत्रको रूपमा वर्गीकरण गर्न आवश्यक देखेमा त्यस्तो क्षेत्रलाई भू-उपयोग क्षेत्र वर्गीकरणमा समावेश गर्न संधीय भूउपयोग परिषदमा लेखी पठाउनु पर्नेछ।

भूउपयोग क्षेत्र नक्सा तयार गर्नु पर्ने :

(१) मन्त्रालयले प्रत्येक स्थानीय तहको भू-उपयोग क्षेत्र नक्सा तयार गर्नु, गराउनु पर्नेछ।

(२) यो ऐन प्रारम्भ भएको एक वर्षभित्र मन्त्रालयले स्थानीय तहका भूउपयोग नक्सा तयार गरी हस्तान्तरण गर्नु पर्नेछ।

- (३) उपदफा (२) बमोजिमका नक्साहरूलाई स्थानीय भूउपयोग परिषद्ले आवश्यकता अनुसार अध्यावधिक गरी लागू गर्नु पर्नेछ ।
- (४) स्थानीय तहको आवश्यकता अनुसार भूउपयोग क्षेत्र नक्सा अद्यावधिक गर्ने कार्यको लागि मन्त्रालय वा तोकिएको निकायले आवश्यक सहयोग उपलब्ध गराउनु पर्नेछ ।
- (५) यस दफा बमोजिम मन्त्रालयले भू-उपयोग क्षेत्र नक्सा तयार गर्दा प्राकृतिक विपद्को सम्भावना रहेका जोखिमयुक्त क्षेत्रको पहिचान गरी नक्सामा त्यस्तो क्षेत्र जनाउनु पर्नेछ ।

जग्गाधनी सेस्ता र प्रमाणपुर्जा अद्यावधिक तथा भू-उपयोग परिवर्तन

जग्गाधनी सेस्ता र प्रमाणपुर्जा अद्यावधिक गर्नु पर्ने :

- (१) स्थानीय तहले भू-उपयोग क्षेत्र वर्गीकरण नक्सा बमोजिम आफ्नो क्षेत्रभित्रको जग्गाको जग्गाधनी सेस्ता र प्रमाण पुर्जामा तत्-तत् क्षेत्र देखिने गरी अद्यावधिक गर्नु पर्नेछ ।
- (२) उपदफा (१) बमोजिम अद्यावधिक गरिएको कार्यमा चित्त नबुझ्ने जग्गाधनीले जिल्ला अदालत समक्ष त्यस्तो कार्य भएको मितिले पैतिस दिनभित्र उजुरी दिन सक्नेछ ।
- (३) उपदफा (२) बमोजिमको उजुरी उपर जिल्ला अदालतले गरेको निर्णय अन्तिम हुनेछ ।

संघीय भूउपयोग परिषद्को काम, कर्तव्य र अधिकार:

यस ऐनमा अन्यत्र उल्लिखित काम, कर्तव्य र अधिकारका अतिरिक्त संघीयभूउपयोग परिषद्को काम, कर्तव्य र अधिकार देहाय बमोजिम हुनेछ :

- क) दीर्घकालीन तथा आवधिक विकास योजना र कार्यान्वयन क्षमतलाई आधार मानी राष्ट्रिय स्तरको भूउपयोग योजना बनाई लागू गर्ने, गराउने,
- ख) भूउपयोग योजना संचालन गर्न नेपाल सरकारका विभिन्न निकायबीच आवश्यक समन्वय गर्ने,
- ग) भूउपयोग योजना संचालन गर्न आवश्यक भूउपयोग नक्सा डाटा तयार गर्न लगाउने,
- घ) भूउपयोग क्षेत्र वर्गीकरण, योजना तर्जुमा र कार्यान्वयन सम्बन्धी अन्य आवश्यक आधार तथा मापदण्ड तयार गर्ने,
- ङ) तोकिए बमोजिम अन्तरप्रादेशिक भूउपयोग सम्बन्धी विवाद समाधान गर्ने ।

प्रदेश भूउपयोग परिषद्को काम, कर्तव्य र अधिकार:

यस ऐनमा अन्यत्र उल्लिखित काम, कर्तव्य र अधिकारका अतिरिक्त प्रदेश भूउपयोग परिषद्को काम, कर्तव्य र अधिकार देहाय बमोजिम हुनेछ :

- क) प्रदेशस्तरको भूउपयोग सम्बन्धी नीति निर्माण र कार्यान्वयन तथा नियमन गर्ने,
- ख) प्रदेशस्तरीय भूउपयोग योजना र मापदण्ड तयार गर्ने,

- ग) तोकिए बमोजिम अन्तर स्थानीय तहको भूउपयोग सम्बन्धी विवाद समाधान गर्ने,
- घ) प्रदेश तहको भूउपयोग नक्सा डाटाबेस तयार गर्ने र अभिलेख अद्यावधिक गर्ने,
- ङ) उपयोग नभएको वा कम उपयोग भएको वा दुरुपयोग भएको वा दोहन भएको जग्गाहरूको आवश्यक व्यवस्थापन गर्ने, गराउने ।

स्थानीय भूउपयोग परिषद्:

- (१) भूउपयोग क्षेत्र तथा भूउपयोग योजना तर्जुमा तथा कार्यान्वयनका लागि प्रत्येक स्थानीय तहमा एक स्थानीय भूउपयोग परिषद् रहनेछ ।
- (२) सम्बन्धित गाउँ कार्यापालिका वा नगर कार्यापालिकाले स्थानीय भू-उपयोग परिषद्को रूपमा कार्य गर्नेछ।
- (३) स्थानीय भूउपयोग परिषद्ले आफ्नो कार्य सम्पादनको क्रममा विषय विज्ञको सहयोग लिन सक्नेछ ।
- (४) स्थानीय भूउपयोग परिषद्को बैठक आवश्यकता अनुसार बस्नेछ ।
- (५) स्थानीय भूउपयोग परिषद्को बैठक सम्बन्धी कार्यविधि परिषद् आफैले निर्धारण गरे बमोजिम हुनेछ ।

स्थानीय भूउपयोग परिषद्को काम, कर्तव्य र अधिकार:

यस ऐनमा अन्यत्र उल्लिखित काम, कर्तव्य र अधिकारका अतिरिक्त स्थानीय भूउपयोग परिषद्को काम, कर्तव्य र अधिकार देहाय बमोजिम हुनेछ:

- क) स्थानीय भूउपयोग योजना स्वीकृत गर्ने,
- ख) भूमि सम्बन्धी लगत संकलन, विश्लेषण र उपयोग गर्ने,
- ग) आफ्नो तहको भूउपयोग क्षेत्र नक्सा अद्यावधिक गराउने,
- घ) आवश्यकता अनुसार आफ्नो तहको भूउपयोग उपक्षेत्र वर्गीकरण गर्ने,
- ङ) भूउपयोग क्षेत्र वर्गीकरण सम्बन्धी सूचना तोकिए बमोजिम सरोकारवालाको पहुँचमा पुर्याउन स्थानीय भूउपयोग कार्यान्वयन समितिलाई निर्देशन दिने,
- च) स्थानीय तहको भूउपयोग योजना कार्यान्वयनका प्रक्रिया र मापदण्ड तयार गरी लागू गर्ने,
- छ) भूउपयोग योजना कार्यान्वयनको अनुगमन गर्ने,
- ज) भूउपयोग परिवर्तनको लागि स्पष्ट आधार र कारण सहित सिफारिस गर्ने,
- झ) तोकिएको उपयोग भन्दा फरक उपयोग गरेकोमा कारबाही गर्ने,
- ञ) भूउपयोग उल्लेखनीय योगदान गर्ने व्यक्ति, परिवार वा संस्थालाई पुरस्कृत गर्ने,
- ट) धार्मिक, ऐतिहासिक, सांस्कृतिक, पुरातात्विक, सार्वजनिक, सामुदायिक, स्थलहरूको संरक्षण गर्ने,
- ठ) आफ्नो तहको भूउपयोग सम्बन्धी आवश्यक नीतिहरू तर्जुमा गरी पारित गर्ने ।

खण्ड ३ : भू-उपयोग वर्गीकरणको अवधारणा

कुनै पनि वर्गीकरण प्रक्रियामा स्पष्ट रूपमा परिभाषित वर्गहरू फेला पार्न दुर्लभ छ जुन हर एक व्यक्ति चाहन्छ । भू-आवरण निर्धारण गर्दा, मौसमी पानीले भिजेका क्षेत्र वा विभिन्न प्रकारका बिरुवाहरूले ढाकिएको दलदल जस्ता समस्याहरूलाई विचार नगरेसम्म जमिन र पानी बीचको रेखा कोर्नु सरल देखिन्छ । यसकारण यसलाई व्यवस्थित तरिकाबाट वर्गीकरण गर्न निश्चित प्रणाली र मापदण्डको आवश्यकता पर्दछ । वर्गीकरण प्रणाली अध्ययन अन्तर्गत भूमि क्षेत्रका सबै भागहरू समावेश गर्न आवश्यक पर्दछ र प्रत्येक भू-उपयोग प्रकारको लागि आवश्यक सम्बन्धित एकाइ तथा मापदण्ड निर्धारणका आधारहरू पनि प्रदान गर्नुपर्दछ ।

३.१ भू-उपयोग मापदण्ड निर्धारणका आधारहरू

१. विद्यमान भू-उपयोगको अवस्था,
२. नापी विभागले पठाएको भू-उपयोग क्षेत्र वर्गीकरणको तथ्याङ्क
३. सडक, बाटोको पहुँच र सो को वर्गीकरण,
४. कृषि उत्पादन र उत्पादकत्वको अवस्था,
५. वातावरण तथा विपद् संवेदनशीलता,
६. भू-उपयोग ऐन, २०७६, भू-उपयोग नियमावली, २०७९,
७. सामाजिक तथा आर्थिक पूर्वाधारको वितरण,
८. सहरी विकास योजना / आयोजना,
९. स्थानीय भू उपयोग परिषदका निर्णयहरू
१०. Satellite Images and GIS Analysis
११. वडाबाट आएको राय सुझाव,
१२. विभिन्न क्षेत्रका विज्ञहरू र सर्वदलीय, सर्वपक्षीय भेलाबाट प्राप्त राय सुझाव ।

३.२ वर्गीकरण प्रणाली र मापदण्ड

राप्ती गाउँपालिकाको भू-उपयोग एवम् वर्गीकरणलाई प्रभावकारी एवम् व्यवस्थित गर्न देहाय बमोजिमको गर्ने गराउने गरी स्वीकृतिका साथ भू-उपयोग परिषदमा सिफारिस गरी निर्णय गरिएको थियो ।

निर्णयहरू:

१. गाउँपालिका अन्तर्गतको महेन्द्र राजमार्ग सडक खण्डको दुवै तर्फ ५०० मिटर सम्म व्यक्ति विशेषको जग्गा मिश्रित व्यावसायिक तथा आवासीय क्षेत्र हुने ।
२. दामोदर सडकको दुवै तर्फ २०० मिटर, विश्वराज सडकको दुवै तर्फ ३०० मिटर र गोपी नाला जाने बाटो दुवै तर्फ २०० मिटर सम्म व्यक्ति विशेषको जग्गा आवासीय क्षेत्रको लागि प्रयोग गरिने ।

३. आर्नहारपुर सडक १०० मि. वरिपरी, सिसहनिया देखि रामघाट सडक १५० मि. क्षेत्र वरिपरी, मौरीघाट देखि भानपुर राप्ती सम्मको ३०० मि. वरिपरी सम्म व्यक्ति विशेषको जग्गालाई आवासीय क्षेत्रमा प्रयोग गरिने ।
४. विहानी मार्ग, कृषि मार्गको क्षेत्र आवासीय क्षेत्र राखिने ।
५. गौतम बुद्ध चोक देखि हनुमानगढी सहित पुलचोक बजार सम्म व्यावसायिक क्षेत्र, गौतम बुद्ध चोक देखि पुर्व नेपाल राष्ट्रिय मा. वि. सम्मको क्षेत्रलाई व्यावसायिक क्षेत्र एवम् भालुवाड देखि पश्चिम तर्फ कटेशनाला सम्म व्यावसायिक क्षेत्र हुने ।
६. हालको व्यवसायिक क्षेत्र लालमटिया र सम्भावित बजार व्यवसायिक क्षेत्र बराखुट्टीलाई सम्भावित बजार क्षेत्र बनाउने निर्णय गरियो । साथै अम्बेश्री मन्दिर देखि उत्तर तिरको क्षेत्र लाई बजार निर्णय गरियो ।
७. बराखुट्टी कुलो देखि दक्षिण प्रगन्न सम्मको क्षेत्रलाई आवास क्षेत्र बनाउने निर्णय गरियो ।
८. मझेरिया राप्ती धकलाही सडकलाई र भगवानपुर देखि लदहवा बाटो र बग्रापुर-सग्रापुर-पत्थरगँवा सडक क्षेत्र लाई आवासीय क्षेत्रको रूपमा प्रयोग गरिने ।
९. गाउँपालिकाको वडा नं. ९ मा व्यवसायिक प्रयोजनको लागि लेवासे, छाउने टोल, छोरेवास क्षेत्रहरू राखिने ।
१०. माथि उल्लेख गरिएका सडक खण्डमा पर्ने जग्गा बाहेक हाल नक्सामा कायम रहेका तथा नक्सामा नभई जमिनमा सडकको रूपमा कायम रहेका २० फिट भन्दा बढी चौडाई रहेका सडकको दुवै तर्फ १०० मिटरसम्म आवासीय क्षेत्र हुने ।
११. माथि उल्लेख गरिएका सडक खण्डमा पर्ने जाग्गा बाहेक हाल नक्सामा कायम रहेका तथा नक्सामा नभई जमिनमा सडकको रूपमा कायम रहेका २० फिट सम्म चौडाई रहेका सडकको दुवै तर्फ ५० मिटर आवासीय क्षेत्र हुने ।
१२. शिद्धेश्वरी शिव मन्दिर, विणरानी गुफा, चितुवा स्थली ताल पर्यटकीय क्षेत्रमा विकास गर्ने ।
१३. बग्रापुर क्षेत्रलाई पर्यटकीय क्षेत्रमा विकास गर्ने ।
१४. गाउँ ब्लक भित्र रहेका घर जग्गा तथा माथि उल्लेख गरिएका क्षेत्र भन्दा बाहिर पर्ने गरी बसोबासको दृष्टिकोणले घर/आवास निर्माणगरी बसोबास गरी रहेका जग्गा आवासीय क्षेत्रका रूपमा कायम हुने ।
१५. नदीको बहाव क्षेत्र, ताल, तलैया, पोखरी, सामुदायिक/धार्मिक बिद्यालय, सरकारी कार्यालय, कुलो, नहर, खोला, वन, सरकारी पर्ति, वन, खेलमैदान, सार्वजनिक जग्गा तथा सार्वजनिक उपयोगका लागि छुट्याइएका र माथि बुंदा नं. १ देखि ११ सम्म आवास क्षेत्र भनि तोकिएका अन्य क्षेत्र बाहेकका व्यक्ति बिशेषका जग्गाहरू कृषि क्षेत्रको रूपमा रहने ।
१६. ऐतिहासिक, धार्मिक, सांस्कृतिक तथा पुरातात्विक महत्वका क्षेत्रहरू एवं विभिन्न समुदायले धार्मिक सांस्कृतिक वा परम्परागत रूपमा पूजा अर्चना गर्ने स्थल, सांस्कृतिक तथा पुरातात्विक महत्वको क्षेत्रका रूपमा निर्धारण गरिएको छ ।
१७. माछा पालनका लागि माछा पोखरी बनाइएको जग्गा र ठुलो कृषि तथा पशु फर्मको रूपमा प्रयोजनमा रहेका जग्गाहरू कृषि क्षेत्रका रूपमा रहने ।
१८. बुंदा नं. १ देखि ११ सम्म उल्लेख भएका क्षेत्र भित्र पर्ने भएतापनि बाटोले नछोएका कित्ता जग्गाहरू र ५००० वर्ग मिटर भन्दा बढी क्षेत्रफल हुने गरी कायम भएका कित्ता जग्गाहरू कृषि क्षेत्र हुने ।

३.३ भू-उपयोग पदानुक्रम क्षेत्रहरु र विवरण

३.३.१ कृषि क्षेत्र

देहाय बमोजिम प्रयोग भएको जग्गालाई कृषि क्षेत्रमा वर्गीकरण गरिनेछ ।

१. अन्नबाली, दलहन, तेलहन वा अन्य नगदे बाली लगायतको खेतीपातीको लागि उपयोग भइरहेको जग्गा
२. फलफूलको बगैँचा वा नर्सरी, तरकारी, सागपात, व्यावसायिक फलको खेती, सोको नर्सरी लगायतको जग्गा,
३. पशुपन्छी पालन वा पशुपन्छीको आहाराको लागि प्रयोग दाना, घाँस वा वनस्पति उत्पादन लगायतको लागि उपयोग भएको जग्गा,
४. निजी वा सरकारी सार्वजनिक जग्गामा कृत्रिम पोखरी बनाई माछापालन गरिएको जग्गा,
५. कृषि उत्पादनको रेखदेख गर्न, भण्डार गर्न, सुकाउन तथा प्रशोधन गर्न वा पशुपालनको लागि प्रयोग भएको कुनै पनि भौतिक संरचना वा घर टहरा आदि भएको जग्गा,
६. बसोबास, व्यावसायिक क्षेत्र वा अन्य उपयोग भएको क्षेत्रसँग जोडिएको भए तापनि कित्ताको क्षेत्रफल पाँच हजार वर्ग मिटरभन्दा बढी भई खेती गरिएको वा खनजोत गरिएको वा पर्ती बाँझो जग्गा,
७. एकै स्थानमा विभिन्न कित्ताहरू जोडिएर एक हेक्टर वा सोभन्दा बढी क्षेत्रफलमा खेती गरिएका वा खनजोत गरिएका वा पर्ती बाँझो खेतीयोग्य जग्गा ।

३.३.२ आवासीय क्षेत्र

देहाय बमोजिम प्रयोग भएको जग्गालाई आवासीय क्षेत्रमा वर्गीकरण गरिनेछ ।

१. कृषि उपजको रेखदेख, भण्डारण तथा प्रशोधन, पशुपालन वा उद्योग कलकारखाना सञ्चालनको प्रयोजन बाहेक नागरिक आवासको रूपमा प्रयोग भएको भवन, घर, टहरा वा सो भएको जग्गा,
२. व्यक्तिगत घर र सोसँग जोडिएका बगैँचा, ग्यारेज, आगन र सो प्रयोजनको लागि प्रयोग हुने व्यक्तिगत बाटो आदि रहेको जग्गा,
३. एकभन्दा धेरै परिवारहरू बस्ने विकसित अपार्टमेन्ट, बहुतले भवन वा आवासीय फ्ल्याट रहेको जग्गा, सो प्रयोजनको लागि छुट्याइएको बाटो सामूहिक ग्यारेज, पार्किङ्ग स्थल, बगैँचा, चौर, मनोरञ्जनस्थल लगायत रहेको जग्गा,
४. ग्रामीण क्षेत्रमा बनेको घर, आँगन, चोक, घरसँगै रहेको गोठ, चर्पी, करेसाबारी, बगैँचा लगायतले चर्चेको जग्गा,
५. बसोबासका लागि आवश्यक आधारभूत भौतिक पूर्वाधार, सडक, विद्युत, खानेपानी वा ढल निकास लगायतको व्यवस्था भएको क्षेत्रमा रहेको एक हजार वर्ग मिटरभन्दा साना कित्ताका जग्गा,
६. बसोबास क्षेत्रमा उपयोग गर्न आवश्यक न्यूनतम पूर्वाधारको विकास भएको कित्ता जग्गा रहेको ठाउँबाट एक सय मिटरको अर्धव्यासको क्षेत्रमा एक सय पचास एकात्मक परिवार आवास इकाई वा दशभन्दा बढी संयुक्त परिवार आवास इकाई भएको जग्गा ।

३.३.३ व्यावसायिक क्षेत्र

देहाय बमोजिम प्रयोग भएको जग्गालाई व्यावसायिक क्षेत्रमा वर्गीकरण गरिनेछ ।

१. सामूहिक रूपमा वस्तु वा सेवाको खरिद बिक्री हुने सामूहिक स्थल रहेको घरजग्गा तथा सो प्रयोजनको लागि छुट्याइएको जग्गा,
२. विभिन्न किसिमका व्यापारिक, व्यावसायिक र मनोरञ्जनस्थल रहेको क्षेत्र तथा सो प्रयोजनको लागि उपयोग भएको घर रहेको जग्गा वा सो प्रयोजनको लागि छुट्याइएको जग्गा,
३. निजी क्षेत्रबाट सञ्चालन गरिएको शिक्षा, स्वास्थ्य, सञ्चार लगायत सेवा उपलब्ध गराउने स्थल वा सोको लागि प्रयोग भएको घर र घरले चर्चेको जग्गा,
४. कुनै वस्तु वा यन्त्र उपकरणको मर्मतसम्भार वा सफा गरिने स्थल वा भण्डारण गरिएको स्थल वा सो प्रयोजनका लागि प्रयोग भएको घर र घरले चर्चेको जग्गा,
५. कुनै व्यावसायिक क्रियाकलाप सञ्चालन नभए तापनि सोको पूर्वाधार समेत उपलब्ध भएको र सो घर वा जग्गा रहेको स्थानबाट एकसय मिटरको अर्धव्यासमा करिब पचास व्यावसायिक कारोबार रहेको स्थल, सोको लागि प्रयोग भएको घर र तिनले चर्चेको जग्गा,
६. सरकारी, सार्वजनिक वा निजी क्षेत्र समेतले सेवा प्रदान गर्न स्थापना गरेको कार्यालय तथा तिनले चर्चेका जग्गा वा भविष्यमा निर्माणको लागि छुट्याइएको जग्गा,
७. पर्यटकीय गतिविधिमा उपयोग भइरहेको क्षेत्रले चर्चेको जग्गा ।

३.३.४ औद्योगिक क्षेत्र

देहाय बमोजिम प्रयोग भएको जग्गालाई औद्योगिक क्षेत्रमा वर्गीकरण गरिनेछ ।

१. कुनै वस्तु वा कच्चा पदार्थ उत्पादन गर्ने उद्योग वा वर्कशप रहेको स्थल, सो प्रयोजनका लागि निर्माण भएका घर वा टहरा तथा उद्योग सञ्चालनको लागि प्रयोग भएको जग्गा,
२. खाद्यान्न प्रशोधन, उपभोग्य वस्तु, पेय पदार्थ उत्पादन तथा प्रशोधन स्थल तथा सो प्रयोजनका लागि छुट्याइएको जग्गा,
३. विभिन्न मेसिनरी औजार, यन्त्र उपकरण, सवारी साधन निर्माणस्थल तथा सोको लागि छुट्याइएको जग्गा,
४. कपडा तथा पोशाक उत्पादन स्थल तथा सो प्रयोजनको लागि छुट्याइएको जग्गा,
५. सजावट सामग्री, निर्माण सामग्री, काठजन्य उद्योग लगायत सञ्चालनमा रहेको स्थल तथा सो प्रयोजनको लागि छुट्याइएको जग्गा,
६. कुनै उद्योग सञ्चालन तथा रेखदेख गर्न आवश्यक घर, टहरा तथा वर्कशपले चर्चेको जग्गा तथा कच्चा पदार्थ भण्डारण गर्न उपयोग गरिएको जग्गा,
७. उद्योगबाट उत्पादित फोहरजन्य पदार्थको विसर्जन गर्ने प्रयोजनका लागि प्रयोग भएको जग्गा,
८. नेपाल सरकारले घोषणा गरेका औद्योगिक क्षेत्र, विशेष आर्थिक क्षेत्र लगायत सो क्षेत्रले चर्चेको जग्गा ।

३.३.५ खानी तथा खनिज क्षेत्र

देहाय बमोजिमको क्षेत्रलाई खानी तथा खनिज क्षेत्रमा वर्गीकरण गरिनेछ ।

१. जमीनको सतहमा (ढुङ्गा, गिट्टी, बालुवा समेत) वा जमीन मुनि (फलाम, जस्ता, तामा समेत) विभिन्न किसिमका खानी भएको क्षेत्र,
२. जमीन मुनि विभिन्न किसिमका खनिज पदार्थ (पेट्रोलियम पदार्थ, ग्याँस, सुन, चाँदी वा अन्य बहुमूल्य धातु) फेला परेको क्षेत्र
३. खानी वा खनिज पदार्थ उत्खनन भइरहेको वा भइसकेको र हाल खाली रहेको वा फेला परेको क्षेत्र ।

३.३.६ वन क्षेत्र

प्रचलित कानून बमोजिम वन क्षेत्र भनी परिभाषा गरिएको र देहाय बमोजिम प्रयोग भएको जग्गालाई वन क्षेत्रमा वर्गीकरण गरिनेछ ।

१. पूर्ण वा आंशिक रूपले रुख तथा वनस्पतिले ढाकिएको जग्गा,
२. सरकारी, सामुदायिक, कबुलियती, धार्मिक लगायत सबै प्रकारका वन जङ्गल भएको जग्गा,
३. रुख तथा वनस्पति वृक्षारोपण गरिएका सरकारी वा सार्वजनिक जग्गा,
४. रुख तथा वनस्पति नभएको भए तापनि अन्य प्रयोजनको रूपमा वर्गीकरण नभएका झाडी, बुट्यान आदि भएको जग्गा,
५. प्राकृतिक चरन, राष्ट्रिय निकुञ्ज, वन्यजन्तु आरक्ष, शिकार आरक्ष, मध्यवर्ती क्षेत्र तथा संरक्षित क्षेत्र रहेको जग्गा,
६. पानीको मुहानलाई संरक्षण गर्न हुर्काइएका जोगाइएका रुख तथा वनस्पतिले ढाकेको सरकारी वा सार्वजनिक जग्गा,
७. नदी उकासबाट प्राप्त गरी निजी जग्गा बाहेकका वनक्षेत्रका लागि तोकिएको जग्गा,
८. प्रचलित वन सम्बन्धी कानून बमोजिम वन क्षेत्र जनिएको जग्गा ।

३.३.७ नदी, खोला , ताल, सिमसार क्षेत्र

देहाय बमोजिमको क्षेत्रलाई नदी, खोला, ताल, सिमसार क्षेत्रमा वर्गीकरण गरिनेछ ।

१. नदी, खोला तथा सोको जलप्रवाहको क्षेत्र, किनारा डील र बगर क्षेत्र समेत,
२. नहर तथा सोको डिल.
३. प्राकृतिक ताल, पोखरी तथा सोको डिल,
४. साबिकको नदी वा खोला बगेको र हाल नदी, खोला उकास भई बगर वा ढुङ्ग्यान कायम भएको क्षेत्र,
५. बग्ने पानी नभए पनि पानी जमेको वा जम्ने सम्भावना भएको सिमसार वा रामसार क्षेत्र ।

३.३.८ सार्वजनिक उपयोगको क्षेत्र

देहाय बमोजिम प्रयोग भएको जग्गालाई सार्वजनिक उपयोगको क्षेत्रमा वर्गीकरण गरिनेछ ।

१. विभिन्न किसिमका यातायात पूर्वाधार (जस्तै बन्दरगाह, बसपार्क, कारपार्क, सडक पेटी, सडक, बाटो, रेल्वे, पुल, विमानस्थल समेत) सार्वजनिक रूपमा उपयोग हुने क्षेत्रले ओगटेको जग्गा,
२. शहरी क्षेत्रको खुला हरित क्षेत्र बगैँचा, पार्क, चिडियाखाना, पिकनिक स्पट खेल पूर्वाधार तथा मैदान लगायत रहेको सार्वजनिक स्थल,
३. सार्वजनिक आवागमन हुने प्राकृतिक वा मानव निर्मित सम्पदा वा पूर्वाधार रहेको स्थल र सोले चर्चेको जग्गा,
४. सार्वजनिक रूपमा उपयोग हुने मनोरञ्जन स्थल, चौर, फाँट, चौतारा, टुँडिखेल, हाटबजार लाग्ने स्थान, अन्त्येष्टि स्थल, फोहर व्यवस्थापन स्थल लगायत सोले चर्चेको जग्गा,
५. सरकारी, सार्वजनिक र सामुदायिक बिधालय, विश्वविद्यालय, लगायत शिक्षण संस्थाले चर्चेको जग्गा ।

३.३.९ साँस्कृतिक तथा पुरातात्विक महत्त्वको क्षेत्र

देहाय बमोजिमको क्षेत्रलाई साँस्कृतिक तथा पुरातात्विक महत्त्वको क्षेत्रमा वर्गीकरण गरिनेछ ।

१. विभिन्न समुदायले धार्मिक, साँस्कृतिक, वा परम्परागत रूपमा पूजा, अर्चना वा उपासना गर्ने स्थल,
२. विश्व सम्पदा सूचीमा रहेका ऐतिहासिक, धार्मिक, साँस्कृतिक क्षेत्र,
३. विभिन्न ऐतिहासिक दरबार, भवन, किल्ला, गढी, स्तम्भ लगायत ढाँचा, निर्माण वा अन्य स्थल,
४. नेपाल सरकारले पुरातात्विक महत्त्वको भनी परिभाषित गरेको वा संरक्षण गर्ने भनी तोकेका क्षेत्र ।

३.३.१० नेपाल सरकारबाट आवश्यकता अनुसार तोकिएका अन्य क्षेत्रहरू

१. खण्ड (क) देखि (झ) सम्ममा उल्लिखित क्षेत्रभित्र नपर्ने विशिष्ट किसिमको भूउपयोग क्षेत्र,
२. स्थानीय आवश्यकता अनुसार छुट्याउनु पर्ने अन्य कुनै भूउपयोग क्षेत्र ।

खण्ड ४ : कार्यविधि

उपरोक्त अध्ययन उद्देश्यहरूको परिपूर्ति गर्नका लागि विभिन्न स्रोतहरूबाट उपलब्ध तथ्याङ्कहरूको संकलन, विश्लेषण र प्रविष्ट तथा सम्पादन गरिएको छ । सम्पादित तथ्यहरूलाई भौगोलिक सूचना प्रणालीका माध्यमबाट एकीकृत रूपमा तीनका विभिन्न अवयवलाई विश्लेषण गरी यथार्थताको निचोड निकाल्ने प्रयास गरिएको छ । सोही विश्लेषणका आधारमा विभिन्न भू-उपयोगका क्षेत्रहरूको पहिचान गरी तिनीहरूको नक्सा सहितको प्रतिवेदन तयार गरिएको छ । यस खण्डले, समग्रमा, अध्ययनको लागि प्रयोग गरिएका विभिन्न डाटासेटहरूको स्रोत र विशेषताहरूको वर्णन गर्नुका साथै अध्ययन कार्यविधि प्रस्ट पार्ने काम गर्दछ ।

४.१ तथ्याङ्क स्रोतहरू

भू-उपयोग वर्गीकरणको लागि विभिन्न भेक्टर (Vector) र रास्टर (Raster) डाटासेटहरू सहायक डाटाको रूपमा प्रयोग गरिएको छ, जसले भू-उपयोग वर्गहरूको व्याख्या र वर्गीकरण गरिएको छ । जस अन्तगत निम्न डाटाहरू प्रयोग गरिएका छन् ।

- स्याटेलाइट इमेजरी (Satellite Imagery)
- डिजिटल एलिभेसन मोडेल (DEM)
- NLUP नक्सा /रिपोर्टहरू
- टोपोग्राफिकल नक्सा
- स्थानीय तहबाट प्रकाशित बिबिध प्रतिवेदनहरू

स्याटेलाइट इमेजरी (Satellite Imagery)

भू-उपयोग वर्गीकरणको लागि प्रयोग भएको प्राथमिक डाटा स्रोत भनेको मार्च २०२३ को उच्च रिजोल्युसन ZY-3 (Zi-Yuan 3) को रिजोल्युसन 2.1m Panchromatic र 5.8m मल्टिस्पेक्ट्रल (Multi-spectral) स्याटेलाइट तस्विर (Satellite Image) हो । Zi Yuan-3 01 (ZY-3) पहिलो चिनियाँ सिभिल कमर्शियल स्याटेलाइट हो जसले धेरै उच्च रिजोल्युसनमा पृथ्वीको स्टेरियोस्कोपिक इमेजिङ (Stereoscopic Imaging) प्रदान गर्न सक्दछ । ZY-3 (Zi-Yuan 3) स्याटेलाइट तस्विरमा 2.1m Panchromatic र 5.8m मल्टिस्पेक्ट्रल तस्विरको स्प्यासिएल रिजोल्युसन छ । प्राकृतिक स्रोतसाधन अनुगमन, भूमिको उपयोग योजना, पर्यावरण, सहरी विकास योजना र विपद् जोखिम व्यवस्थापन तथा अनुगमन आदिमा यो स्याटेलाइटबाट उपलब्ध इमेज प्रयोग गरिदै आएका छन् । राप्ती गाउँपालिकाको भू-उपयोग योजना तथा क्षेत्र बर्गीकरणका लागि यो स्याटेलाइट इमेजरी नापी बिभागबाट संकलन गरिएको थियो ।

अन्तरिक्षयान डिजाइन र मिशन विवरण

नाम	ZY-3
राष्ट्र	चीन
विकासकर्ता	CAST (अन्तरिक्षयान), CIOMP (payload)
अपरेटर	भूमि तथा श्रोत मन्त्रालय, गणतान्त्रिक चीन
प्रक्षेपण वाहन	CZ-4B
प्रक्षेपण मिति	जनवरी ९, २०१२
प्रक्षेपण साइट	Taiyuan Satellite Launch Center, China
निष्क्रिय मिति	-
कक्ष प्रकार	Sun-synchronous
उचाइ (किमी)	५०५
झुकाव (डिग्री)	९७,४
मिशन अवधि, वर्ष	५
पुनः भ्रमण आवृत्ति, दिनहरू	५
तौल (किलो)	२६३०

निर्दिष्टीकरणहरू

सेन्सर ब्यान्डहरू	Panchromatic: ५००-८०० nm निलो: ४५०-५२० nm हरियो: ५२०-५९० nm रातो: ६३०-६९० nm Near-IR: ७७०-८९० nm
Dynamic range, bits per pixel	१०
Sensor resolution (at nadir), m	PAN: २,१ m (nadir); ३,५ m (Front/Rear) MS: ६ m
Swath width, km	५१
Onboard storage	३,७५ TB

डिजिटल एलिभेसन मोडेल (DEM)

यस अध्ययनमा नासाको सटल राडार टोपोग्राफी मिसन (Shuttle Radar Topography Mission - SRTM) बाट उपलब्ध गरिएको ३० मिटर स्प्यासियल रिजोलुसन (Spatial Resolution) को यस राप्ती गाउँपालिका क्षेत्रको डिजिटल एलिभेसन मोडेल (Digital Elevation Model - DEM) डाउनलोड गरी प्रयोग गरिएको थियो। भिरालोपनको नक्सा, नदी नेटवर्क र पहाडी पाखाको बितरण नक्सा GIS सफ्टवेयर प्रयोग गरेर DEM बाट निर्माण गरिएको थियो। भू-भाग विश्लेषण, भिरालो जमिन तथा समथल जमिनका आधारमा खेतीयोग्य भूमि छुट्याउन र प्रकोप जोखिम क्षेत्रहरूको रेखांकन तथा चित्रण गर्नका लागि DEM बाट उत्पन्न गरिएको डेटासेटहरू प्रयोग गरिएको थियो।

NLUP नक्सा / रिपोर्टहरू

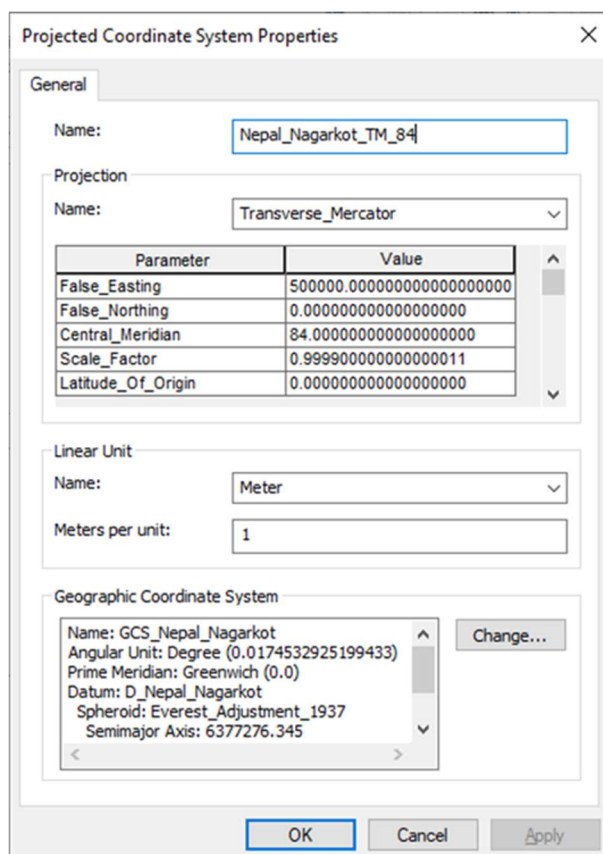
नेपाल सरकार / भूमि सुधार मन्त्रालय र व्यवस्थापन, राष्ट्रिय भूमि उपयोग परियोजना (NLUP) अन्तर्गत “गा.वि.स. स्तरिय भूमि स्रोत नक्शांकन (वर्तमान भू-उपयोग नक्सा, माटोको नक्सा, भूमि क्षमता नक्सा, भू-उपयोग क्षेत्र नक्सा, गा.वि.स प्रोफाइल र क्याडस्ट्रल तहहरूको सुपरइम्पोज)” योजनाका डाटाबेस र रिपोर्टहरू यस राप्ती गाउँपालिकामा प्रयोग गरियो। यो अध्ययन नवीनतम उच्च रिजोल्युशन स्याटेलाइट इमेजरी (Satellite Imagery) र व्यापक भू-सर्वेक्षण कार्यहरू प्रयोग गरी गरिएको थियो। नेपालको विद्यमान भू-उपयोग वर्गीकरण र क्षेत्रीय प्रणालीको गहिरो अन्तरदृष्टि प्राप्त गर्न यी नक्सा र प्रतिवेदनहरूलाई विस्तृत रूपमा अध्ययन गरिएको थियो। फिजियोग्राफी, भूमि उपयोग, भूमि प्रकार, जलवायु अवस्था र क्षेत्रको क्षमता जोनेशन समीक्षा गरिएको थियो। यस परियोजनामा समावेश भएका ३ (लालमतिया, सिसहनीया र हाँसिपुर) अलग अलग गाविसहरूको छुट्टै प्रतिवेदन र डाटाले हालको यस राप्ती गाउँपालिकाको अध्ययन क्षेत्रलाई समेटिएको थियो।

टोपोग्राफिकल नक्सा (Topographical Map) / डिजिटल डाटा

नापी विभागद्वारा १९९६ मा तयार पारिएको स्थलाकृतिक नक्सालाई क्षेत्रीय कार्य र प्रारम्भिक सर्वेक्षण कार्यहरू सञ्चालन गर्न आधार नक्साको रूपमा प्रयोग गरिएको थियो। भूमि आवरण, नदी संजालहरू र टोपोग्राफिक पूर्वाधारहरू सहितको डिजिटल GIS डाटासेटहरू, GIS आधारित विश्लेषण र अवस्थित भूमि उपयोग ढाँचाको अध्ययनको लागि सहायक डाटाको रूपमा प्रयोग गरिएको थियो।

स्पासिएल रिफरेन्स (Spatial Reference)

डाटाको स्पासिएल रिफरेन्स (Spatial Reference) एकदम आवश्यक छ किनभने यसले भौगोलिक डाटासेटहरूलाई एकीकरण तथा एकरूपता प्रदान गर्दछ । जसले वास्तविक साझा स्थान प्रतिनिधित्व गर्न सक्षम बनाउँछ । यस अध्ययनमा डाटासेटहरू प्रोजेक्ट गर्न दिइएको स्पासिएल रिफरेन्सको प्रकार Nepal_Nagarkot_TM_84 हो किनभने सभै विभागबाट उपलब्ध भएको सबै डाटाहरूको प्रक्षेपण प्रणाली यसै प्रक्षेपण प्रणालीमा छ ।

४.२ अध्ययन कार्यविधि

उपरोक्त अध्ययन उद्देश्यहरूको परिपूर्ति गर्नका लागि विभिन्न स्रोतहरूबाट उपलब्ध तथ्याङ्कहरूको संकलन, भण्डारण र प्रविष्ट तथा सम्पादन गरिएको छ । सम्पादित तथ्यहरूलाई भौगोलिक सूचना प्रणाली (GIS) का माध्यमबाट एकीकृत रूपमा तीनका विभिन्न अवयवहरूलाई विश्लेषण गरी यथार्थताको निचोड निकाल्ने प्रयास गरिएको छ । सोही विश्लेषणका आधारमा विभिन्न भू-उपयोगका क्षेत्रहरूको पहिचान गरी तिनीहरूको नक्सा सहितको प्रतिवेदन तयार गरिएको छ । यस भू-उपयोग योजना तथा क्षेत्र बर्गीकरणको समग्र कार्यविधि निम्न अनुसार रहेका छन् ।

४.२.१ प्रारम्भिक / डेस्क अध्ययन

गाउँपालिका सम्बन्धित प्रतिवेदन

अध्ययनको आवश्यकतालाई हेरी विभिन्न स्रोतबाट विभिन्न किसिमका नक्सा तथा तस्वीरहरू संकलन गरिएको थियो । राप्ती गाउँपालिका संग सम्बन्धित विविध सान्दर्भिक कागजातहरू जस्तै राप्ती गाउँपालिका पार्श्वचित्र, विविध गुरु योजना, विस्तृत परियोजना प्रतिवेदनहरू समीक्षा गरेर सहायक जानकारी सङ्कलन गरिएको थियो । गाउँपालिका र जिल्ला प्रोफाइल, टोपोग्राफिक नक्सा, नेपाल सरकार खानी तथा भूगर्भ विभागले तयार गरेको १:२५०,००० माननापका भौगर्भिक नक्सा, सभै विभागबाट प्रकाशित गाउँपालिका तथा जिल्लाको भौगोलिक सिमाना प्रयोग गरी भौगोलिक स्थान र भू-उपयोग ढाँचा जस्ता भौतिक र वातावरण सम्बन्धी जानकारी प्राप्त गरिएको थियो । डाटा तयारीको लागि प्रकाशित र अप्रकाशित प्रतिवेदनहरू, नक्सा र तस्वीरहरूको व्याख्याको माध्यम प्रयोग गरिएको थियो ।

Satellite Map / Google Earth Map

राप्ती गाउँपालिकाको डिजिटल आधार नक्साको तयारीका लागि उच्च रिजोल्युसनको स्याटेलाइट इमेज (Satellite Image) र गुगल अर्थ (Google Earth) प्रयोग गरिएको थियो । यसबाट गाउँपालिकाको प्राकृतिक तथा मानव निर्मित पूर्वाधारहरू जस्तै भवन, सडक, खेतीयोग्य जमिन, वन, औद्योगिक क्षेत्र, जलस्रोत क्षेत्रहरूको वर्गीकरण तथा डीजीटाईजेसन (Digitization) गरिएको थियो । उपरोक्त तथ्यगत डाटा र स्थलगत सर्वेक्षणका आधारमा राप्ती गाउँपालिकाको यथार्थ क्षेत्रगत र वस्तुगत तथ्यहरू संकलन गरी ती तथ्यहरूलाई विश्लेषण गरिएको थियो । जसका माध्यमबाट यस गाउँपालिकाको भू-उपयोगको वर्तमान अवस्थालाई तयार गरिएको थियो ।

सेपफाईल (Shapefile) र डाटाबेस डिजाइन (Database Design)

सेपफाईलको विभिन्न तहहरूको डिजाइन र विकास गरिएका थिए । सडक सञ्जालका सेपफाईलहरू सर्वेक्षण डाटा र हाल अवस्थित नक्साहरूको डिजिटाइजेसनबाट तयार गरिएको थियो । हालको स्याटेलाइट इमेजरी र लाइनिङ एजेन्सीहरूसँगको परामर्शबाट डिजिटाइजेसनद्वारा भू-उपयोग सेपफाईल विकसित गरिएको थियो । गाउँपालिकासँगको परामर्श र भू-विज्ञान तथा खानी विभागबाट प्राप्त स्रोतसाधनको आधारमा स्रोतको सेपफाईल तयार पारिएको हो । गाउँपालिकासँगको परामर्श र उपलब्ध नक्साबाट जलस्रोतको सेपफाईल तयार पारिएको हो । गाउँपालिकाले उपलब्ध गराएको जानकारी तथा विविध खुल्ला रूपमा उपलब्ध आधिकारिक स्रोतहरूबाट भवन र प्राकृतिक तथा भौतिक पूर्वाधारहरूको सेपफाईल तयार पारिएको थियो । गाउँपालिका र नापी विभागले उपलब्ध गराएको तथ्याङ्कबाट गाउँपालिका, वडाको सिमाना र बस्तीको ढाँचा तयार गरिएको थियो ।

विषयगत नक्सा तयारी (Thematic Map Preparation)

राप्ती गाउँपालिका संग सम्बन्धित विविध प्रतिवेदन अध्ययन, सभै विभागबाट प्रकाशित सिमाना डाटा लगायत डिजिटल एलिभेसन मोडेल (Digital Elevation Model - DEM), उच्च रिजोल्युसनको स्याटेलाइट इमेज (Satellite Image) र गुगल अर्थ (Google Earth) बाट डीजीटाईजेसन (Digitization) गरिएका प्राकृतिक तथा मानव निर्मित पूर्वाधारहरू जस्तै भवन, सडक, खेतीयोग्य जमिन, वन, औद्योगिक क्षेत्र, जलस्रोत क्षेत्रहरू र

वर्तमान भू-उपयोग ढाचाका आधारमा गाउँपालिकाका बिबिध विषयगत नक्साहरु तयार गरिएका छन् । राप्ती गाउँपालिकाका तयार गरिएका विषयगत नक्साहरु निम्न अनुसार रहेका छन् ।

- गाउँपालिकाको अवस्थिति नक्सा
- गाउँपालिकाको सिमाना र वडा बिभाजन नक्सा
- गाउँपालिकाको जनसंख्याको विवरण तथा जन-घनत्व नक्सा
- गाउँपालिकाको वस्तीको बितरण नक्सा
- गाउँपालिकाको उचाईको वितरण नक्सा
- गाउँपालिकाको भिरालोपनको वितरण नक्सा
- गाउँपालिकाको पहाडी पाखाको बितरण नक्सा
- गाउँपालिकाको नदी तथा खोलानाला नक्सा
- गाउँपालिकाको सडक सञ्जाल नक्सा
- गाउँपालिकाको भौतिक पूर्वाधार नक्सा
- गाउँपालिकाको वर्तमान भू-उपयोग नक्सा

४.२.२ स्थलगत अध्ययन

गाउँपालिका स्तरिय प्रारम्भिक छलफल

राप्ती गाउँपालिकाको भू-उपयोग योजना तथा क्षेत्र बर्गीकरण सम्बन्धि सैदान्तिक ज्ञानका साथै प्रारम्भिक अध्ययनबाट तयार पारिएका बिबिध विषयगत नक्सा समाबेस गरी पालिका स्तरिय प्रारम्भिक अन्तरक्रिया कार्यशाला र प्रगति प्रस्तुतिकरण सम्पन्न गरिएको थियो । गाउँपालिका अध्यक्ष, प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत, सम्पूर्ण वडाका वडा अध्यक्षहरु लगायत वडाका बुद्धिजिबी र सरोकारवालाहरु समावेश यस प्रारम्भिक छलफलमा यस योजनाका उदेश्य र कार्य क्षेत्रहरु प्रस्ट पारिएका थिए ।

वडा/संयुक्त वडा स्तरिय प्रारम्भिक छलफल र नक्सांकन

गाउँपालिका स्तरिय प्रारम्भिक छलफल र प्रगति प्रस्तुतिकरण पश्चात अध्ययन टोली प्रत्येक वडा तथा आवश्यकता अनुसार संयुक्त वडा स्तरिय प्रारम्भिक छलफल र नक्सांकन कार्यमा खटिएका थिए । वडाका वडा अध्यक्ष, वडा कार्य समितिका सदस्यहरु लगायत वडाका बुद्धिजिबी र सरोकारवालाहरु समावेश यस छलफलमा वडामा आधारित भएर यस भू-उपयोग योजना तथा क्षेत्र बर्गीकरण सम्बन्धि बृहत जानकारी संकलन तथा नक्सांकन कार्य सम्पन्न गरिएको थियो । वडाका बिबिध भौतिक र प्राकृतिक पूर्वाधारहरुको स्थान पहिचान सहित विपद जोखिमको नक्सांकन र प्रस्तावित भू-उपयोग क्षेत्र बर्गीकरणका लागि आवश्यक मापदण्ड तयारीको ढाँचा तयार गरिएको थियो ।

भू-उपयोग सर्वेक्षण र GPS Data Collection

उपरोक्त उद्देश्यहरू पूरा गर्नको लागि जानकारी सङ्कलन गर्न क्षेत्रगत रूपमा वाक-श्रु सर्वेक्षण, सूची सर्वेक्षण, नमूना सर्वेक्षण, केन्द्रित समूह छलफल र घर-घर सर्वेक्षण जस्ता विभिन्न विधिहरू अपनाईएको थियो । भौतिक वातावरण सम्बन्धी जानकारी नक्सा र वाक-श्रु सर्वेक्षण तथा जीपीएस (GPS) सर्वेक्षण मार्फत सङ्कलन गरिएको थियो । गुणस्तरीय डाटा सङ्कलनका लागि उपयुक्त र क्वालिब्रेटेड उपकरणहरू प्रयोग गरिएको थियो । हाल अवस्थित भौगोलिक विशेषताहरूको स्पेसियल डाटा संकलनका लागि ह्यान्ड जीपीएस (२ देखि ६ मिटर शुद्धता) प्रयोग गरिएको थियो ।

४.२.३ संकलित तथ्यहरूको बिस्तृत विश्लेषण / अध्ययन

गाउँपालिका स्तरिय भू-उपयोग नक्सांकन

गाउँपालिका स्तरिय भू-उपयोग ढाँचा भनेको गाउँपालिकाको प्राकृतिक, सामाजिक र आर्थिक कारकहरू तथा समय र स्थानमा स्थानीय मानिसहरूद्वारा तिनीहरूको उपयोगको परिणाम हो । अत्याधिक कृषि र जनसांख्यिकीय दबावका कारण जमिन दुर्लभ बन्दै गएको छ । तसर्थ, आधारभूत मानव आवश्यकता पूर्तिका साथै बढ्दो मागहरू पूरा गर्न भू-उपयोग योजनाहरूको छनोट तथा योजना र कार्यान्वयनको लागि भू-उपयोग र तिनीहरूको अधिकतम उपयोगको सम्भावनाहरू बारे जानकारी आवश्यक छ । यो जानकारीले बढ्दो जनसंख्याको परिवर्तनको मागको परिणामस्वरूप भूमि प्रयोगको गतिशीलताको अनुगमन गर्न मद्दत गर्दछ । यस गाउँपालिकाको वर्तमान भू-उपयोगको अवस्था पहिचान तथा नक्सांकनका लागि मार्च २०२३ को उच्च रिजोल्युसन ZY-3 (Zi-Yuan 3) को रिजोल्युसन 2.1m Panchromatic र 5.8m मल्टिस्पेक्ट्रल (Multi-spectral) स्याटेलाइट तस्विर (Satellite Image) लाई प्रयोगगरी नक्साको निर्माण गरिएको छ ।

गाउँपालिका स्तरिय प्रस्तावित भू-उपयोग क्षेत्र नक्सांकन

भू-उपयोग क्षेत्र नक्सांकन महत्त्वपूर्ण प्राकृतिक स्रोतहरू संरक्षित गर्नका लागि भूमिको प्रयोगलाई नियमन गरेर शहरहरूको दिगो विकास सुनिश्चित गर्नको लागि एक उपकरण हो । यसमा सहरी बस्ती बिकास, सामुदायिक सेवा-सुविधा, खुला ठाउँको उचित वितरण, उच्च जोखिम क्षेत्रहरूमा शहरी विकास निषेधित र असंगत भूमि प्रयोग अलग गरिएको छ । समग्रमा, यस अध्ययनको लागि प्रयोग गरिएको डाटामा गाउँपालिकाको हाल अवस्थित बस्तीको संरचना, सडकको पहुँच र विकास, बजार तथा व्यावसायिक केन्द्रहरू, औद्योगिक विकास, पालिका स्तरिय प्राकृतिक तथा भौतिक संरचनाहरूको विस्तार, वडा स्तरिय जन घनत्व विवरण, जोखिम र जोखिम अध्ययन र सामाजिक-आर्थिक पक्षहरूबाट लिइएको थियो । भूमिको भिरालोपन, भूमि व्यवस्थापन, भूमि प्रणाली, भूमिको प्रकार, भौगोलिक अवस्था, वर्तमान भू-उपयोग, जोखिम संवेदनशीलता र जनसङ्ख्याको घनत्व र वृद्धि ढाँचाको जनसांख्यिक मापदण्ड जस्ता थप मापदण्डहरूको GIS आधारित स्पेसियल बहु-मापदण्ड विश्लेषण (Multi Criteria Decision Analysis) प्रयोग गरी भू-उपयोग क्षेत्र वर्गीकरण गरिएको थियो ।

यस अध्ययनमा भूमि प्रयोग क्षेत्र निर्धारणका लागि मुख्यतया दुईवटा विधिहरू प्रयोग गरिएका छन् । बहु-मापदण्ड विश्लेषण (Multi Criteria Decision Analysis) मा माथि उल्लेख गरिए अनुसार विभिन्न मापदण्डहरू विचार गरी भूमि प्रयोग क्षेत्र निर्धारण गरिन्छ । यी मापदण्डहरू GIS सफ्टवेयरमा अनुवाद गरिन्छ र विश्लेषण गरिन्छ । यो एक वैज्ञानिक प्रक्रिया हो र प्रक्रिया लागू गर्दा व्यक्तिगत निर्णय गर्न सकिँदैन । निश्चित प्रयोगको उपयुक्तता प्रदान गरिएको मापदण्डको आधारमा सफ्टवेयरद्वारा न्याय गरिन्छ । उदाहरणका लागि यस्तो मापदण्ड अनुसार सम्भावित आवासीय क्षेत्र बाढीको जोखिमयुक्त जमिन, उच्च उत्पादनशील कृषि भूमि र ३०° भन्दा बढीको भिरालो भूमिमा बस्नु हुँदैन । यी प्रकारका बहुविध मापदण्डहरूको मूल्याङ्कन गरिन्छ र GIS सफ्टवेयरको सहायताले विशेष उपयोगको लागि उपयुक्त भूमि पहिचान गरिन्छ ।

अर्को विधि विषयगत विश्लेषण (Subjective Analysis) रहेको छ । यस अनुसार आवश्यकता र विशेषज्ञको रायको आधारमा विषयगत विश्लेषण गरिन्छ । उदाहरणको रूपमा, कृषि प्रयोगको लागि उपयुक्त जग्गाको सानो टुक्रा भेटिएमा, आवासीय क्षेत्रले घेरिएको छ भने त्यसपछि यसलाई आवासीय क्षेत्रमा राखिन्छ । त्यसैगरी, जमिन कृषि प्रयोजनका लागि उपयुक्त देखिए पनि खोलाको बाढीको समतल क्षेत्र र बाढीको उच्च जोखिममा रहेको अवस्थामा त्यस्ता क्षेत्र बाढी नियन्त्रणका लागि वन तथा वृक्षारोपणका लागि प्रयोग गर्न सकिन्छ ।

क्याडस्ट्रल लेयर सुपरइम्पोज तथा पालिका स्तरिय जग्गाधनी श्रेस्ता अद्यावधिक

NLUP द्वारा तयार पारिएको गाउँपालिका स्तरिय क्याडस्ट्रल नक्साको भेक्टराइज्ड डिजिटल डाटा नापी बिभागले प्रदान गरिएको थियो । स्पेसियल क्याडस्ट्रल डाटाबेसको एट्रिब्युट (Attribute) डाटाले प्रत्येक पार्सल अद्वितीय (Unique) ID समावेश गर्दछ । अद्वितीय ID जिल्लाको नाम/कोड, गाविसको नाम/कोड, पानाको अनुक्रमणिका/वार्ड र पार्सल नम्बर संयोजनबाट सिर्जना गरिएको हो । डिजिटल क्याडस्ट्रल भूमि पार्सल डाटा वर्तमान भू-उपयोग र भू-उपयोग जोनिंगमा सुपरइम्पोज गरिएको छ जसले भू-उपयोग वर्गीकरण र भूमि पार्सल स्तरमा भूमि प्रयोग जोनिङको सूचना प्रवाह गर्दछ ।

खण्ड ५ : गाउँपालिकाको परिचय

राप्ती गाउँपालिका नेपालको लुम्बिनी प्रदेश अन्तर्गत दाङ जिल्लाको सुदूरपूर्वीभागको भित्री मधेश तथा चुरे क्षेत्रमा अवस्थित छ । राप्ती गाउँपालिकाको नामाकरण सम्बन्धमा रहेको धारणा अनुसार यो क्षेत्र देउखुरी उपत्यकाको जलभण्डारको रूपमा रहेको राप्ती नदीको सिंचित भूमि हो । यहाँ राप्ती र यसका सहायक नदीहरू क्रमशः पश्चिम तर्फ बहेको छ । यस क्षेत्र भएर राप्ती नदि बहने हुनाले आदिकाल देखि यस क्षेत्रलाई राप्ती क्षेत्र भनिदै आएको हो । त्यसैले हाल राज्य पुर्नसंरचनामा यस गाउँपालिकाको नाम राप्ती राखिएको हो ।

राप्ती गाउँपालिका विश्व मानचित्रमा २७ डिग्री ४९ मिनेट ५ सेकेण्ड देखि २७ डिग्री ५५ मिनेट १५ सेकेण्ड उत्तरी अक्षांश सम्म र ८२ डिग्री ३६ मिनेट ८ सेकेण्ड देखि ८२ डिग्री ४८ मिनेट २६ सेकेण्ड पूर्वी देशान्तरसम्म फैलिएको छ भने लुम्बिनी प्रदेशमा कुल १६१ वर्ग किलोमिटर भौगोलिक क्षेत्रफलमा फैलिएको छ । यस गाउँपालिकाको भौगोलिक अवस्थिति अनुसार क्रमशः दक्षिणी तथा पूर्वी मोहडा क्षेत्रबाट उत्तरतर्फ भिरालोपना बढ्दै गएको छ । यस गाउँपालिकाको न्यूनतम उचाई २५३ मिटर र अधिकतम उचाई १,१९४ मिटर उत्तरी सिमाना सम्म रहेको छ । यस गाउँपालिकाको पूर्वमा राप्ती नदिपारि अर्घाखाँची जिल्ला र दक्षिणमा राप्ती नदि तथा गढवा गाउँपालिका, उत्तर पूर्वमा प्युठान, उत्तरमा बंगलाचुली गाउँपालिका तथा पश्चिममा लमही नगरपालिका, सिंगखोला पर्दछ । यस गाउँपालिकाको बीचबाट करिब १५ कि.मि. पूर्वपश्चिम राजमार्ग पर्दछ ।

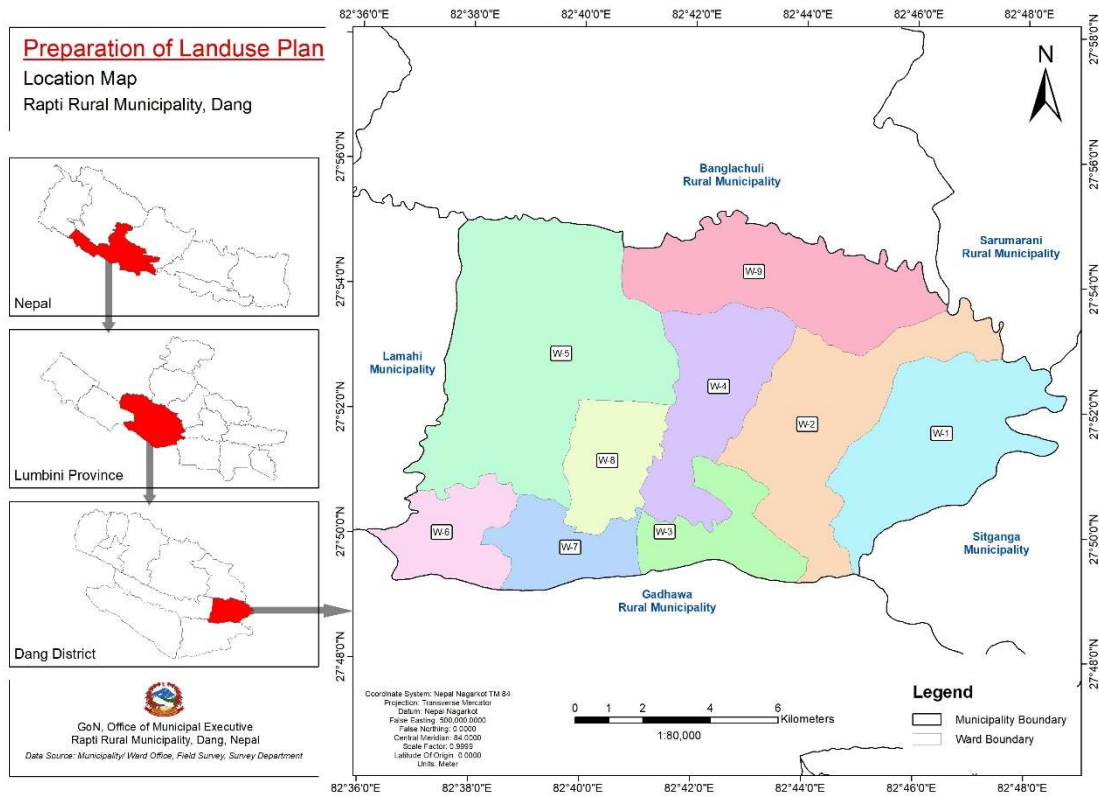
राप्ती गाउँपालिकाको अधिकांस क्षेत्र चुरे भूभाग भित्र पर्दछ । यस गाउँपालिकाको वडा न. २, ३, ४, ६ र ७ वडाहरू समथर जमिनमा पर्दछन् भने अन्य वडाहरू होचो चुरे क्षेत्रभित्र अवस्थित छन् । राप्ती नदिको किनार र यस गाउँपालिकाको जमिन समथर तथा सिचाई सुबिधा सम्पन्न भएको र अति उर्बर समेत भएकोले कृषि खेती तथा तरकारी वालीको लागि महत्वपूर्ण रहेको छ । राप्ती गाउँपालिकाको प्राकृतिक सम्पदाहरूमा उर्भारयुक्त माटो, वनस्पति, नदि र नदिजन्य उत्पादन, खानी आदि रहेका छन् । यहाँ रहेका सरकारी, निजि र सामुदायिक वनहरूमा पनि भौगोलिक स्वरूप अनुसार जैविक विविधतामा पनि फरकपना रहेको छ । चुरे तथा भित्री मधेशसंग जोडिएको भूभागहरूमा कडा काठ तथा निम्न पहाडी क्षेत्रहरूमा नरम काठका रुखहरू पाईन्छ । यसै गरि राप्ती नदीमा रहेको पानी, ढुंगा, बालुवा जस्ता नदिजन्य उत्पादन पनि यस गाउँपालिकाको प्राकृतिक स्रोतको रूपमा रहेको छ । साना सिमसार क्षेत्र, प्राकृतिक रूपमा रहेको पर्यटन क्षेत्र र होचा शृंखलाबद्ध पहाडहरू पनि यहाँको महत्वपूर्ण सम्पतिको रूपमा रहेको छ ।

विभिन्न धर्म सम्प्रदायमा आस्था एवं विश्वास प्रकट गर्ने भिन्न भिन्न जातजातिको बसोबास रहेको यस गाउँपालिकामा सांस्कृतिक रूपमा समेत विविधता रहेको पाईन्छ । यस गाउँपालिका क्षेत्रमा ब्राम्हण, क्षेत्री,

ठकुरी, मगर, थारु, दलित र मुस्लिमहरूको मिश्रित बसोबास रहेको छ । थारु जातिहरूको एतिहासिक थलोको रूपमा रहेको यस क्षेत्रको कतिपय स्थानहरूको नाम समेत थारु भाषाबाट राखिएको छ । यस गाउँपालिका क्षेत्रमा लाम्ने माघेसंक्रान्ति मेला, शिवरात्री मेला, प्रकृति पुजा, कालरात्री मेला, श्रीपंचमी मेला, पुर्णिमा मेला यहाँको प्रमुख सांस्कृतिक उत्कृष्टता हुन् । राप्ती गाउँपालिका मुख्यत कृषि पशुपालनमा आधारित अर्थतन्त्र भएको गाउँपालिका हो । यहाँको अधिकांस जनसंख्याको जीविकोपार्जन तथा रोजगारीको मुख्य आधार कृषि, पशुपालन तथा व्यापार व्यवसाय नै रहेको देखिन्छ । यस गाउँपालिकाको अर्थतन्त्रमा व्यवसायिक रूपमा खेति गरिएका खाद्यान्न लगायतका नगदेबाली, पशुपालन, दुध उत्पादन, मह, तोरीवन आदिले मुख्य योगदान पुर्याउदै आएको देखिन्छ भने गैर कृषि जन्य उत्पादन, सेवा व्यापार तथा बैदेशिक रोजगारी जस्ता आर्थिक क्षेत्रलाई पनि विश्लेषण गरिएको छ ।

५.१ गाउँपालिकाको स्थापना

नेपाल सरकारले फाल्गुन २९, २०७३ को निर्णय अनुसार नयाँ स्थानीय प्रशासन प्रणाली लागू गरेपछि गाविसहरूलाई गाउँपालिकामा प्रतिस्थापन गरेको थियो । यी ७५३ स्थानीय संस्थाहरू मध्ये राप्ती पनि एक हो । यस राप्ती गाउँपालिकालाई साबिकका ३ वटा गा.वि.स. लालमटिया, सिसहनिया र हाँसीपुरका वडाहरूलाई एकीकृत गरि ९ वटा वडा भएको गाउँपालिकामा रूपान्तरण गरिएको हो ।

नक्सा नं. 1: राप्ती गाउँपालिकाको अवस्थिति नक्सा

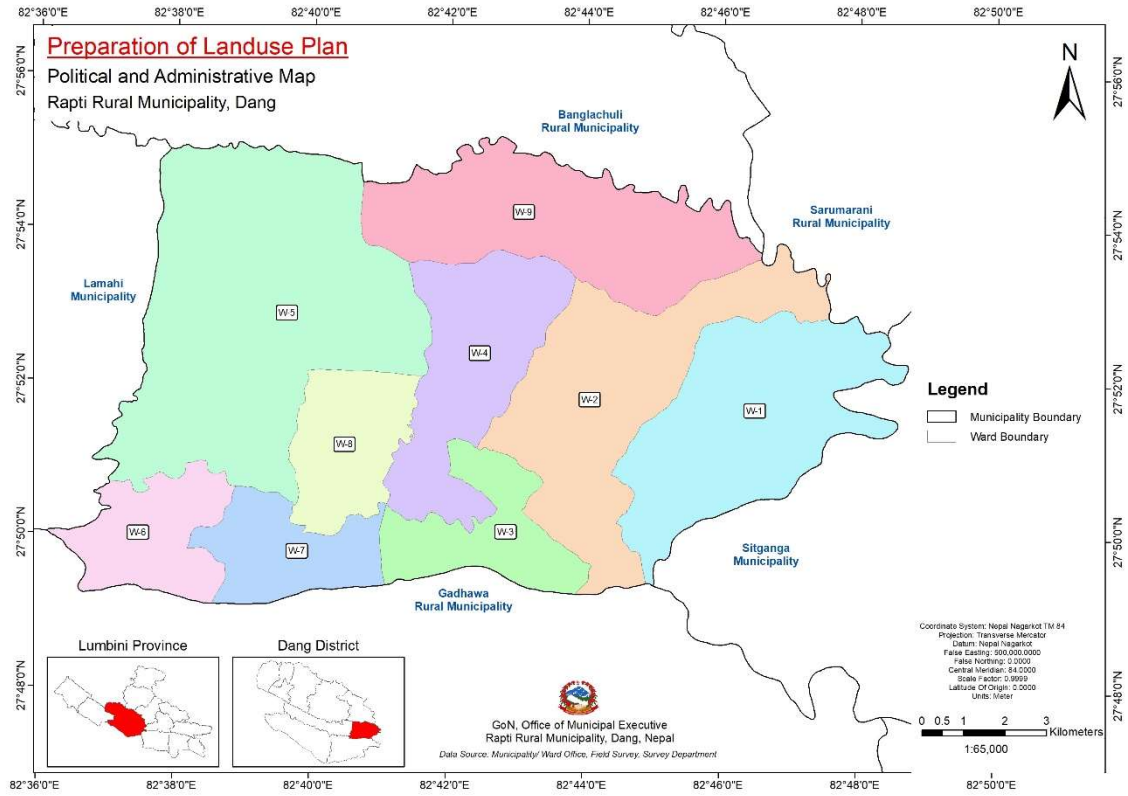
५.२ सिमाना र वडा विभाजन

नेपालको संविधानको धारा २९५ को उपधारा (३) बमोजिम गठित गाउँपालिका, नगरपालिका तथा विशेष संरक्षित वा स्वायत्त क्षेत्रको संख्या तथा सिमाना निर्धारण आयोगले मिति २०७३/०९/२२ मा पेश गरेको प्रतिवेदन र नेपाल सरकारको मिति २०७३/१०/२२ को निर्णय अनुसार माननिय संघीय मामिला तथा स्थानीय विकास मन्त्रीको संयोजकत्वमा गठित समितिले मिति २०७३/११/२० मा पेश गरेको प्रतिवेदनको आधारमा नेपाल सरकारले मिति २०७३/११/२२ मा साविकका राप्ती गाउँपालिका भित्र रहेका लालमटिया र सिसहनिया गा.वि.स.को सबै भाग तथा हाँसीपुर गा.वि.स.को १ र २ वडालाई पुर्नसंरचना गरि हाल ९ वटा वडारू कायम गरिएको छ । राप्ती गाउँपालिकाको संरचना तलको तालिकामा उल्लेख गरिएको छ ।

तालिका नं. १: साविकका गाविस अनुसार गाउँपालिकाको वडा विभाजन

कायम गरिएका वडाहरू	समावेश भएका साविकका गा.वि.स. र न. पाहरू	साविकको वडा नं.	क्षेत्रफल
१	लालमटिया	३	२२.७
२	लालमटिया	४ र ७	२६.९
३	लालमटिया	१, २ र ८	९
४	लालमटिया	५, ६ र ९	१५.८
५	सिसहनिया	५ र ७	४२.२
६	सिसहनिया	८ र ९	९
७	सिसहनिया	१, २ र ३	८.३
८	सिसहनिया	४ र ६	९.२
९	हाँसीपुर	१ र २	२१.६

(श्रोत: संघीय मामिला तथा सामान्य प्रशासन मन्त्रालय)

नक्सा नं. २ : राप्ती गाउँपालिकाको सिमाना र वडा बिभाजन

५.३ भू-क्षेत्र (टोपोग्राफी)

५.३.१ माटोको बनावट र उर्वराशक्ति

प्राकृतिक सम्पदाको हिसाबले यो गाउँपालिका कृषिको लागि उपयुक्त उर्वर भूमिको धनी गाउँपालिका हो । यस गाउँपालिकाको करिव सम्पूर्ण क्षेत्र सिवालिक लिथोनाइटले समेटेको छ । तिनीहरू मुख्यतः ढुंगा, माटो, बालुवा र फिलाइट चट्टानबाट व्युत्पन्न हुन्छन् र तिनीहरू विशेषगरी रातो र पहेलो रङ्गका हुन्छन् । यस क्षेत्रमा उत्पादन हुने मुख्य बालीमा धान, मकै, गहुँ, कोदो, तोरी र तरकारीहरू पर्दछन् । थप रूपमा यस क्षेत्र काठ, बाँस, र अन्य वन उत्पादनहरूको लागि पनि परिचित छ । राप्ती गाउँपालिकाको माटोको उर्वरता माटोको प्रकार र माटो व्यवस्थापन अभ्यासहरूमा निर्भर रहेको छ । सामान्यतया, गाउँपालिकाको माटोलाई मध्यम उर्वर मानिन्छ । यद्यपि, माटोको स्थान र प्रकारको आधारमा माटोको उर्वरतामा विविधता रहेको पाईन्छ ।

५.३.२ भू-आकृति तथा माटोको बनोट

राप्ती गाउँपालिका नेपालको मध्य-पहाडी क्षेत्रमा अवस्थित छ र यहाँ तल्लो तराईदेखि भिरालो पहाड र पहाडसम्मको विविधता रहेको छ । यस क्षेत्रको स्थलाकृतिले गाउँपालिकाका विभिन्न भागमा पाइने माटोको प्रकार र बनावटलाई असर गर्दछ । गाउँपालिकाको तल्लो भूभाग र नदी उपत्यकाहरूमा जलोढ माटो पाईन्छ जुन सामान्यतया बलौटे र दोमत हुन्छ भने जसको निकाश राम्रो हुन्छ । यी माटोहरू धान, मकै र तरकारीहरू उब्जाउनका लागि उपयुक्त छन् ।

गाउँपालिकाको मध्ये पहाडी क्षेत्रमा रातो र पहेलो प्रकारको मिश्रित माटो पाईन्छ, जुन बालुवा, ढुंगा वा फिलाईट चट्टान बाट व्युत्पन्न हुन्छ । यो माटोको सामान्यतया राम्रो पानी राख्ने क्षमता हुन्छ जसले गर्दा यस प्रकारको माटो गहुँ, कोदो र तोरी जस्ता बालीहरु उब्जाउनको लागि उपयुक्त हुन्छ ।

गाउँपालिकाको उच्च भागमा रहेको क्षेत्रहरुमा ग्रेनाइट, नीस जस्ता चट्टानहरु बाट व्युत्पन्न भएर बनेको माटो पाईन्छ । यी माटोहरु सामान्यतया मोटो बनावट र कम उर्वरता भएका हुन्छन् जसले गर्दा मकै, कोदो र जौ जस्ता बालीहरु उब्जाउनका लागि उपयुक्त हुन्छ । समग्रमा, राप्ती गाउँपालिकामा भौगोलिक अवस्था अनुसार माटोको बनावटमा विविधता छ । यद्यपि, गाउँपालिकाको माटो सामान्यतया कृषि र वनको लागि उपयुक्त छ, जुन यस क्षेत्रका मानिसहरुको जीवनयापनको मुख्य स्रोत हो ।

५.३.३ हावापानी

राप्ती गाउँपालिका नेपालको मध्य-पहाडी क्षेत्रमा अवस्थित छ । यहाँको हावापानी यसको स्थालाकृतिबाट प्रभावित छ । जलवायुको हिसाबले यस गाउँपालिका उपउष्ण प्रकारको हावापानी रहेको छ ।

गाउँपालिकामा ग्रीष्म अप्रिलमा सुरु हुन्छ र जुन सम्म रहन्छ, र औसत तापमान २५ देखि ३५ डिग्री सेल्सियस सम्मको रहन्छ । मनसून सिजन जुनमा सुरु हुन्छ र सेप्टेम्बर सम्म रहन्छ । यस क्षेत्रमा हुने वर्षालाई मनसूनले निकै प्रभावित गरेको छ । यस अवधिमा लगभग ८० % वार्षिक वर्षा हुने गर्दछ । गाउँपालिकामा वार्षिक औसत १५०० देखि २००० मिलिलिटर पनि पर्दछ । शरद ऋतु १५ देखि २५ डिग्री सेल्सियस सम्मको मध्यम तापक्रमको साथ अक्टोबरमा सुरु हुन्छ र नोभेम्बरसम्म रहन्छ भने ५ देखि २० डिग्री सेल्सियस सम्मको तापमानमा जाडो डिसेम्बरमा सुरु हुन्छ र फेब्रुअरी सम्म रहन्छ । तल्लो क्षेत्रमा हिमपात हुने सम्भावना कम छ भने उच्च क्षेत्रहरुमा हिमपात अनुभव गर्न सकिन्छ ।

५.३.४ सिमसार क्षेत्र

नदी, नाला, तलाउ, पोखरी, कुवा, धाप तथा दलदले क्षेत्रहरु खासगरी जहाँ जमिन लुकदैन पानी सुक्दैन त्यस्ता क्षेत्रहरुलाई सिमसार भनिन्छ । यस गाउँपालिका क्षेत्र भित्रका विभिन्न तालतलैया तथा पोखरीहरु जस्तै राप्ती नदि र घोडाघोडी ताल रहेका छन् । ती ताल क्षेत्रहरुमा विभिन्न किसिमका दुर्लभ चराचुरुंगीहरु र सरिसृप (Reptiles) हरूको बास मानिन्छ । यस गाउँपालिकामा साना ठुला गरी प्राकृतिक नदि, ताल तलैया तथा पोखरीहरु रेकर्ड गरिएको छ । यी ताल तलैया तथा पोखरीहरु जैविक विविधताले भरिपूर्ण रहेका छन् ।

५.३.५ धार्मिक, प्राकृतिक तथा पर्यटकीय महत्वका स्थलहरु

अनुपम प्राकृतिक सौन्दर्य, प्रचुर जैविक विविधता, बहुजातीय, बहुभाषीय, बहुधर्म र सामाजिक विविधता एवं ऐतिहासिक तथा सांस्कृतिक सम्पदाले भरिपूर्ण नेपाल विश्व पर्यटन मानचित्रमा प्रमुख पर्यटकीय गन्तव्यस्थलको

रूपमा सुपरिचित छ । विज्ञान, प्रविधि र संचार प्रणालीमा भएको अभूतपूर्व विकासले समुच्च विश्व नै एउटा गाउँको रूपमा परिणत हुँदै गैरहेको अवस्थामा नेपालले यस्ता राष्ट्रिय सम्पदालाई विश्व पर्यटन बजारलाई आकर्षित गरी अत्याधिक लाभ लिन सक्ने क्षमता अभिवृद्धि गर्नु आवश्यक छ । पर्यटन व्यवसाय आफैमा राष्ट्रिय अर्थतन्त्रको विकासको प्रमुख आधार भएकोले यस व्यवसायको विविधीकरण र विस्तारद्वारा आम नागरिकको जीविकोपार्जन र रोजगारीका अवसरमा वृद्धि गरि जनताको जीवनस्तरमा सुधार गर्न अपरिहार्यभएको छ । यस प्रयोजनार्थ एकातर्फ नेपालका यी विविध सम्पदाको समुचित संरक्षण र संवर्द्धन गर्नु अत्यावश्यक भएको छ भने अर्कोतर्फ अन्तर्राष्ट्रिय हवाई यातायात सेवा लगायत पर्यटन सेवासंग समबद्ध सबै प्रकारका पूर्वाधार विकास गर्दै पर्यटन सेवा उद्योगको संख्यात्मक एवं गुणात्मक वृद्धि गर्नु आवश्यक छ ।

प्राकृतिक ताल, तलैया, सिमसार क्षेत्र तथा नदीहरू र हरियाली, अत्यन्तै नजिकबाट अवलोकन गर्न सकिने रमणीयता आन्तरिक तथा बाह्य पर्यटकहरूको भ्रमण हुने गर्दछ । भौगोलिक कालक्रमको इतिहासमा यहाँ बग्ने साना र ठुला खोला तथा नदीहरू र पोखरीहरूको निर्माण हुन गएको छ ।

तालिका नं. २: मन्दिर तथा धार्मिक स्थलको विवरण

क्र.सं.	मन्दिर	वडा नं.
१	शिद्वेश्वरी मन्दिर, पाखापानी	१
२	गणेश मन्दिर, पुलचोक	१
३	हनुमान मन्दिर, भालुवांग	१
४	खड्गेश्वरी मन्दिर, भालुवांग	१
५	वगासोती मन्दिर, भालुवांग-१	१
६	भालुवांग चर्च	१
७	मस्जिद भालुवांग	१
८	कालिका मन्दिर, हर्से डाँडा	२
९	देवी मन्दिर, लालमटिया	२
१०	शिव मन्दिर, वसन्तपुर	२
११	वसन्तपुर चर्च	२
१२	शिव मन्दिर, वगरापुर	२
१३	मस्जिद भगवानपुर	२
१४	शिव मन्दिर, पत्थरगढवा	२
१५	शिव मन्दिर, भगवानपुर	२
१६	सगरापुर मन्दिर	२
१७	शिव मन्दिर, बराखुरी	२
१८	शिव मन्दिर, खुरुरिया	२
१९	शिव मन्दिर, मौरिभात	४
२०	मौरिभात चर्च	४

२१	सुनपोखरी देवी मन्दिर	४
२२	भीम बागिया	४
२३	खनोश्वरी, खौराह बाबा	५
२४	शिव मन्दिर, पहरवा	५
२५	दुर्गा मन्दिर, सिंगे	५
२६	शिव मन्दिर, मानपुर	७
२७	शिव मन्दिर, छोडकी सिसहनिया	७
२८	शिव मन्दिर, वडका सिसहनिया	७
२९	शिव मन्दिर, अनन्तपुर	७
३०	शिव मन्दिर, पिपरी	८
३१	शिव मन्दिर, पिपरी विचगाउँ	८
३२	मस्जिद रुपाकोट	८
३३	शिव मन्दिर, विजौरी	८
३४	भद्राक्षि देवी मन्दिर	९

५.४ गाउँपालिका विकासमा देखिएका समस्या तथा चुनौतिहरू

बढ्दो जनसंख्या संगै तीव्र गतिमा विकास भैरहेको शहरोन्मुख ग्रामिण वस्तीहरूको योजनाबद्ध विकासमा देखिएका चुनौतिहरू निम्नानुसार छन् :

- बस्तीहरूको विकासका लागि योजनाबद्ध प्रयास हुन सकेको छैन । बस्तीहरूमा सुविधा बर्गीकरण (zoning) को आधारबाट आवास क्षेत्र, औद्योगिक क्षेत्र, सार्वजनिक खुला, सार्वजनिक खुला क्षेत्र, हरित क्षेत्र, अस्पताल विद्यालय तथा कार्यालय क्षेत्र आदि गरी शहरी क्षेत्र लगायत सहरोन्मुख एवम ग्रामिण क्षेत्रहरूको किटान गर्न सकिएको छैन ।
- बस्तीहरूको प्राकृतिक वातावरणमा सुधारका लागि सार्वजनिक एवम निजी रूपमा वृक्षारोपण गर्न योजनाबद्ध प्रयास हुन सकेको छैन । शहरी बस्तिहरूबाट उत्सर्जन हुने फोहोरमैलालाई संकलन र प्रशोधन गरी बस्तीहरूको वातावरणलाई प्रतिकुल बनाउने कार्य रोक्नु पर्ने र ठुलो बस्तीहरूमा छाडा पशुहरूको व्यवस्थापन तथा पशुहाट बजारको समेत व्यवस्था गर्नुपर्ने देखिन्छ । खोलानालामा ढल निकास गरी पानी प्रदुषण भइरहेको हुँदा प्रशोधन प्रणालीको विकास हुनुपर्ने देखिन्छ ।
- सार्वजनिक निर्माण कार्यहरूमा सम्बन्धित निकाय एवं कार्यालयहरू बिच समन्वय हुन नसकी पूर्वाधारहरूको दीगो निर्माण हुन सकेको छैन । यस सम्बन्धमा स्थानीय निकाय तथा नागरिक समाजसंग समन्वय हुनु जरुरी रहेको देखिन्छ ।
- राप्ती गाउँपालिकाको वैज्ञानिक बसोबास योजनाको आधार तयार गरी व्यस्थित विकासमा जोड दिनु आवश्यक देखिन्छ । बस्तीहरूको विकासको लागि गुरुयोजना बनाई आवासिय क्षेत्र, व्यवसायिक

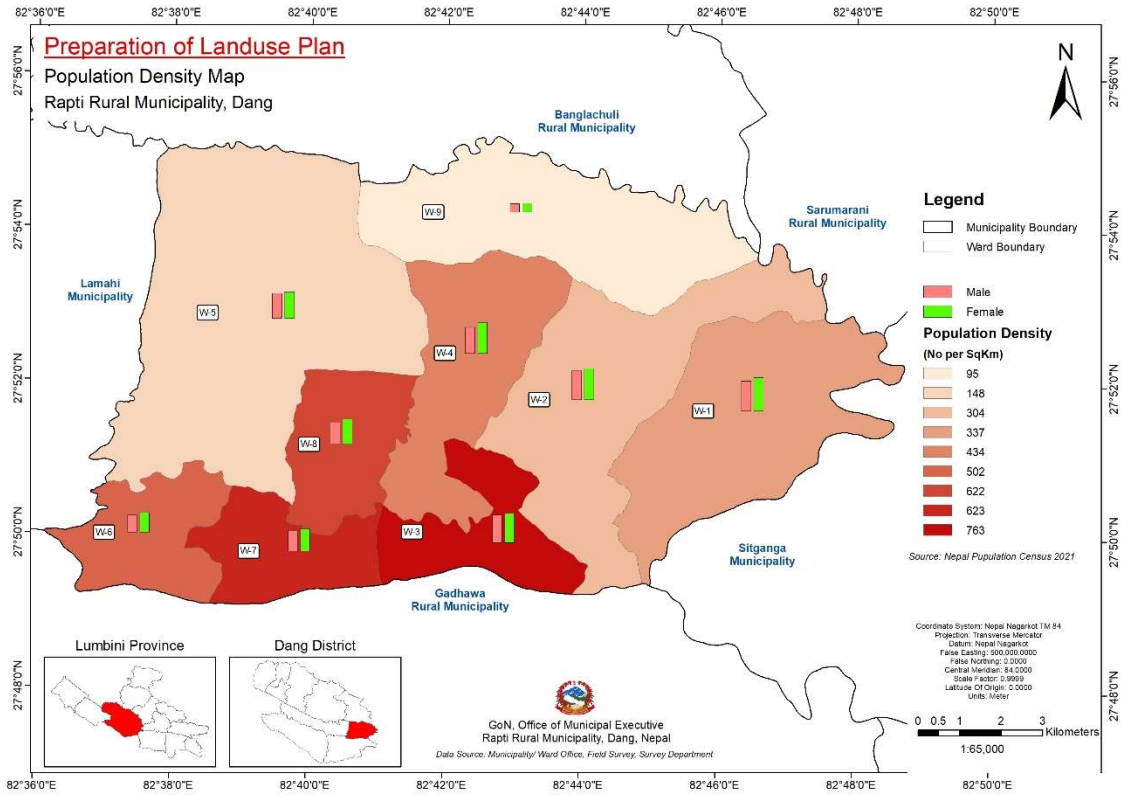
क्षेत्रहरू, औद्योगिक क्षेत्र, पार्क, उद्यान र खेलमैदान जस्ता सार्वजनिक क्षेत्र तथा कार्यालय एवं संघ-संस्थाहरूको लागि क्षेत्र निर्धारण गर्न जरूरी देखिएको छ ।

५.५ जनसंख्याको विवरण तथा जन-घनत्व

कुनैपनि स्थानको जनसंख्या विकासको साधन र साध्य दुवैको रूपमा रहेको हुन्छ । विकासको लागि आवश्यक अन्य आर्थिक, भौतिक साधनहरूको परिचालन मानव श्रोतबाट नै हुने भएकाले विकास योजना तर्जुमा गर्दा यसको बनावटको विविध पक्षहरूको अध्ययन र विश्लेषण आवश्यक हुन्छ । नेपालमा पालिकास्तरमा जनसंख्याको विविध पक्षको तथ्यांक प्रत्येक १० वर्षमा हुने राष्ट्रिय जनगणनाको साथै गाउँपालिका स्तरमा घरधुरी सर्वेक्षण मार्फत समेत प्राप्त हुने गरेको छ ।

यहाँ राष्ट्रिय जनगणनाबाट प्राप्त नतिजाको आधारमा जनसंख्याका विविध पक्षहरूको विश्लेषण गरिएको छ । राष्ट्रिय जनगणना, २०७८ अनुसार राप्ती गाउँपालिकाको जनसंख्या ५२,१२३ रहेको छ जस मध्ये पुरुष ४७.६% (२४,८१७ जना) र महिला ५२.४% (२७,३०६ जना) रहेका छन् । यस गाउँपालिकामा पुरुषको तुलनामा महिला ४.८ प्रतिशतले बढि रहेको पाइन्छ । सोही अनुसार लैंगिक अनुपात (Sex Ratio) अर्थात प्रति १०० महिलामा पुरुषको संख्या ९०.८८ रहेको छ । जनघनत्व (प्रति वर्ग किलोमिटरमा रहेको जनसंख्या) ३२४ जना प्रति वर्ग किलोमिटर रहेको छ । राष्ट्रिय जनगणना, २०७८ अनुसार राप्ती गाउँपालिकामा ११,८२६ घरपरिवार रहेका छन् ।

यस गाउँपालिकाका वडाहरूको जनसंख्या तथा घरपरिवारहरूका तुलनात्मक अध्ययन गर्दा सबैभन्दा धेरै जनसंख्या वडा नं. १ (७,६३७) मा रहेको छ भने सबैभन्दा थोरै जनसंख्या वडा नं. ९ (२,०४५) मा रहेको छ । वडागत आधारमा जन-घनत्वको अवस्थालाई निम्न नक्सामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

नक्सा नं. 3: राप्ती गाउँपालिकाको जनसंख्याको विवरण तथा जन-घनत्व

यसै गरी राप्ती गाउँपालिकाको जनसंख्या वितरणको अवस्थालाई तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका नं. 3: राप्ती गाउँपालिकाको जनसंख्या वितरण

विवरण	वि. सन्. २०७८
जम्मा जनसंख्या	५२,१२३
पुरुष	२४,८१७
महिला	२७,३०६
लैंगिक दर (प्रति १०० महिलामा पुरुषको संख्या)	९०.८८
जम्मा घरधुरी	११,८२६
साक्षरता दर (प्रतिशत)	७९.४
जनघनत्व (प्रतिवर्ग कि.मी.)	३२४

(श्रोत: राष्ट्रिय जनगणना, २०७८)

यसै गरी राप्ती गाउँपालिकाको वडागत आधारमा क्षेत्रफल, जनसंख्या तथा घरधुरी वितरणको अवस्थालाई तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका नं. 4: वडा अनुसार क्षेत्रफल, जनसंख्या तथा घरधुरी विवरण

वडा नं.	क्षेत्रफल	जम्मा जनसंख्या	पुरुष	महिला
१	२२.७	७६३७	३६२२	४०१५
२	२३.९	७२३८	३४६३	३७७५
३	९	६८३९	३३२८	३५११
४	१५.८	६८२४	३१३७	३६८७
५	४२.२	६२४२	३०४७	३१९५
६	९	४४८०	२०९३	२३८७
७	८.३	५१३४	२४५८	२६७६
८	९.२	५६८४	२६६३	३०२१
९	२१.६	२०४५	१००६	१०३९

(श्रोत: राष्ट्रिय जनगणना, २०७८)

यी वडाहरूमा तुलनात्मक अध्ययन गर्दा सबैभन्दा धेरै जनसंख्या भएको वडामा वडा नं १ रहेको छ जसमा जम्मा जनसंख्या ७,६३७ (पुरुषको ३,६२२ जना र महिलाको ४,०१५ जना) रहेको छ । त्यस्तै सबैभन्दा थोरै जनसंख्या भएको वडा नं. ९ रहेको छ जसको जनसंख्या २,०४५ (पुरुष १००६ जना र महिला १०३९ जना) रहेको छ ।

यसैगरी उमेर समुह अनुसार हेर्ने हो भने राप्ती गाउँपालिकाको ०-१४ वर्ष उमेर समुहको संख्या १३,८३७ रहेको छ, १५-४४ वर्ष उमेर समूहको जनसंख्या २६,६६३ छ, काम गर्ने उमेर समूह १५ देखि ५९ वर्ष सम्मको जनसंख्या ३३,५०४ रहेको छ । ६० वर्ष भन्दामाथि उमेरको संख्या ४,७८२ रहेको छ । तथ्यांकले गाउँपालिकामा मानव श्रोतको प्रशस्त मात्रामा सम्भावना रहेको तथ्यलाई देल्खाउछ । ५ देखि ९ र १० देखि १४ वर्ष उमेर समूहको जनसंख्याको बाहुल्यताले आगामी दिनहरूमा यस पालिकाले जनसंख्याका लाभांशको अत्याधिक उपयोग गर्न सक्ने संभावना देखिन्छ । उमेर समुह अनुसार जनसंख्याको विस्तृत विवरण तालिकामा उल्लेख गरिएको छ ।

तालिका नं. 5: उमेर समूह अनुसार जनसंख्याको विवरण

उमेर समूह	पुरुष	महिला	जम्मा
०-४	२०८३	१८४३	३९२६
५-९	२५०१	२२६९	४७७०
१०-१४	२६५९	२४८२	५१४१
१५-१९	२८०२	२९१९	५७२१
२०-२४	२१६७	२८९९	५०६६
२५-२९	२१००	२७८०	४८८०
३०-३४	१८००	२३३७	४१३७

उमेर समूह	पुरुष	महिला	जम्मा
३५-३९	१६२१	२१२५	३७४६
४०-४४	१४२१	१६९२	३११३
४५-४९	१३०६	१३१४	२६२०
५०-५४	११९१	१३४३	२५३४
५५-५९	८३६	८५१	१६८७
६०-६४	७६०	८२२	१५८२
६५-६९	६३२	७२१	१३५३
७०-७४	४८७	५०१	९८८
७५-७९	२८१	२६०	५४१
८०-८४	१०७	९०	१९७
८५-८९	४३	४१	८४
९०-९४	१४	९	२३
९५+	६	८	१४

(श्रोत: राष्ट्रिय जनगणना, २०७८)

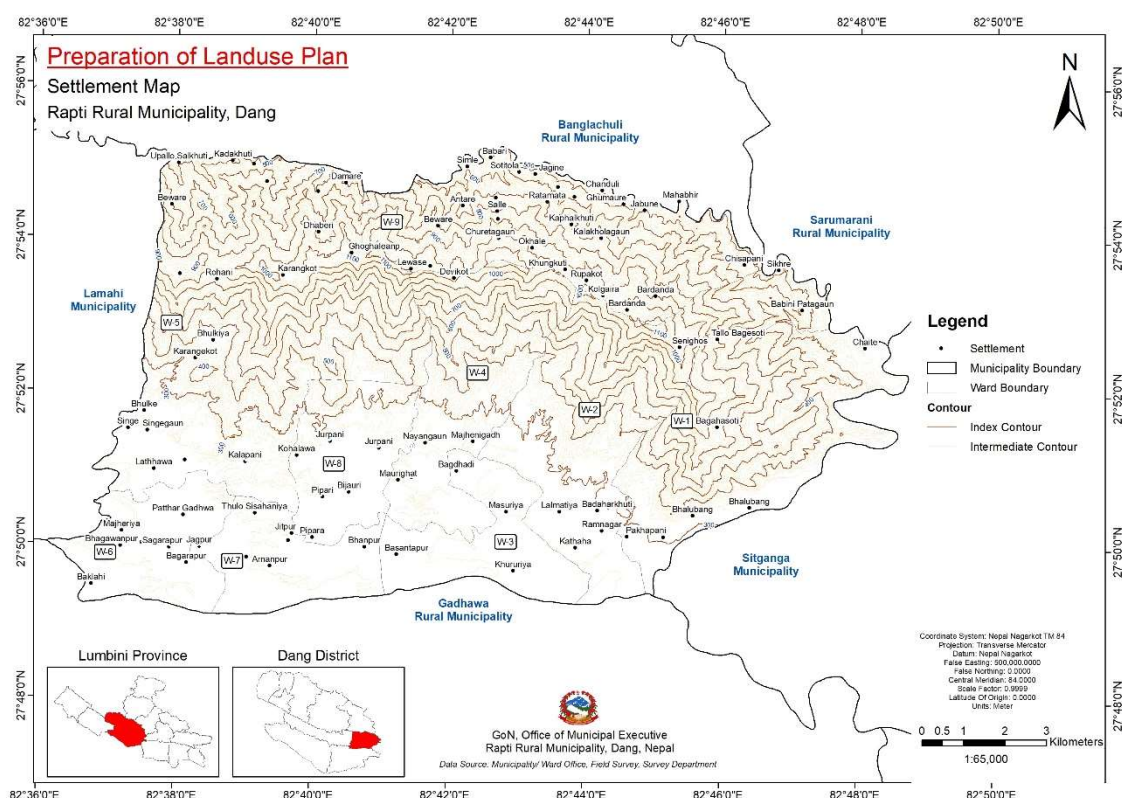
५.६ धर्मअनुसार जनसंख्याको विवरण

धार्मिकका दृष्टिकोणले हेर्दा यस गाउँपालिकामा अधिकांश हिन्दु धर्मावलम्बीहरू रहेका छन्। मधेसी समुदायका मानिसहरूको बसोबास धेरै भएता पनि यहाँ अधिकांस मानिसहरू हिन्दु धर्मावलम्बीहरू रहेको पाइन्छ। यद्यपि मधेसी समुदायको भने आफ्नै भाषा, रहनसहन, भेषभुषा एवं परम्परा र संस्कार रहेको पाइन्छ। पहाडी समुदायहरूबाट वेदमूलक आर्य-संस्कृतिका विधि-विधान र धर्म शास्त्र आदिलाई रामायण, महाभारत, पूराण आदि ग्रन्थहरूको आधार मानी ती विषयवस्तुहरूलाई लोकभाषा, लोकलय, लोकधुन र लोकशैलीमा ढालेर लोकजीवनको सेरोफेरोसित तादात्म्य मिलाई आफ्नोपन झल्काउने गरी दोहोरी, लोकगीत आदिको रूपमा विभिन्न विशिष्ट अवसरहरूमा प्रस्तुत गरिन्छ। यो समुदायको विशेष पहिचान नै आफ्नो विशिष्ट भाषिक र सांस्कृतिक मौलिकपना नै हो। गाउँपालिकामा विभिन्न समुदायका मानिसहरूको बसोबास रहेका हुनाले उनीहरूका आ-आफ्नै चाडपर्वहरू छन्। जस्तै, हिन्दुधर्मावलम्बीहरूले बडादशैं, तिहार, रामनवमी, महाशिवरात्री, हरितालिका, श्रीपंचमी, श्रीकृष्ण जन्माष्टमी, विवाह पंचमी, छठ, होली, चैते दशैं, साउने-माघे संक्रान्ति, मागी, गोठधूप, मातातीर्थ औंसी, अक्षय तृतीया, हरिशयनी- हरिबोधनी एकादशी, नागपंचमी, रक्षाबन्धन (जनैपूर्णिमा), कुशे औंसी, बालाचातुरदर्शी, कोजाग्रत पूर्णिमा, गोठाले, श्री स्वस्थानी पुर्णिमा, नयाँ वर्ष सोहश्राद्ध जितीया, सिरुवा, बोल बम आदि चाडपर्वहरू मनाउने गर्दछन्। बौद्ध धर्मावलम्बीहरूले बुद्धजयन्ती, विभिन्न ल्होसार पर्वहरू, तिहार आदि मनाउने गरेको पाइएको छ। यसैगरी ईस्लामहरूले ईद, वकरईद, इदुलफितर, सोभेरात आदि र क्रिस्चियनहरूले क्रिशमस डे, नयाँ वर्ष, भ्यालेन्टाइन डे आदि मनाउने गर्दछन्। यस पालिकामा बसोबास गर्ने मानिसहरूको भेषभूषाको बारेमा चर्चा गर्दा पहाडे मुलुका क्षेत्री, बाहुन, कामी, दमाई आदि पुरुषले कमिज-सुरुवाल लगाउछन् भने मधेसी मूलकाले कमेज, धोती आदि लगाउछन्। तर अहिलेको समयमा सवै जातजातिका युवा,

युवतीहरू क्रमशः पैन्ट, शर्ट, साडी ब्लाउज, कुर्ता-सलवार नै लगाउन रुचाउछन् । यहाँ धेरै जसो महिना गर्मी हुने हुँदा राष्ट्रिय पोशाक दौरा-सुरवाल, साडी-चौबन्दी चोलो लगाउने मानिस यदाकदा मात्र देखिनु स्वभाविक हो ।

५.७ वस्तीको बितरण

यस राप्ती गाउँपालिकामा समावेश भएका यसअधिका गाविसहरूमा लालमटिया, सिसहनिया र हाँसीपुर रहेका छन्। बगाहासोती, भालुवाङ, पाखापानी, लालमटिया, रामनगर, वराखुरी, वसन्तपुर, खुरुरिया, मसुरिया, मौरीघाट, जनकपुर, सुन्दरपुर, सिसहनिया, लठहवा, पहरवा, भगवानपुर, मझेरिया, पत्थरगढवा, भानपुर, छोडुकी सिसहनिया, बडुका सिसहनिया, पिपरी, कोहलवा, देवीकोट, रुपाकोट यस गाउँपालिकाका प्रमुख बस्तीहरू हुन् । यस गाउँपालिकामा रहेका मुख्य वस्तीहरूको वितरण तलको नक्सामा देखाइएको छ ।

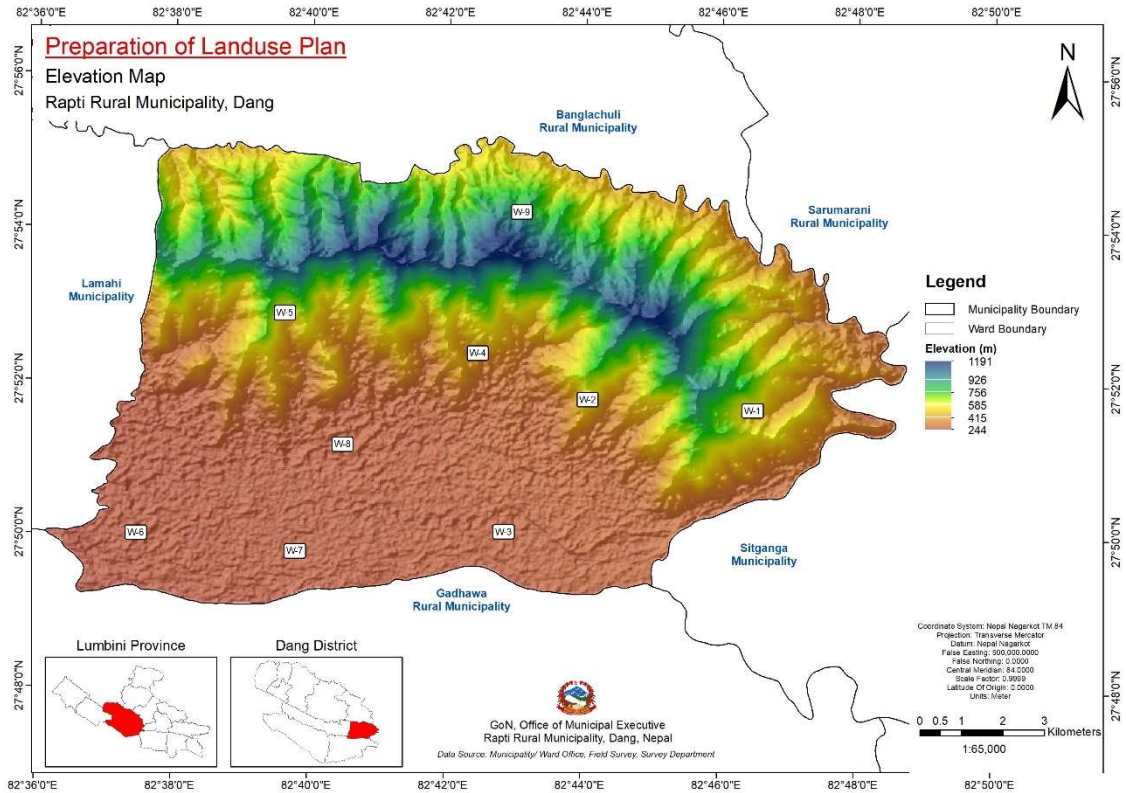

नक्सा नं. 4: राप्ती गाउँपालिकाको वस्तीको बितरण

५.८ उचाईको वितरण

गाउँपालिकाको भू-उपयोगमा उचाईको प्रमुख भूमिका रहन्छ । उचाई भू-धरातलको बनावटको प्रमुख निर्णायक तत्व हो । यसले पहाडी पाखा, भिरालोपन तथा खोला तथा नदीको दिशा जस्ता कुरालाई प्रत्यक्ष नियन्त्रण गर्छ । उचाईका कारण त्यस स्थानको तापक्रम तथा हावापानीलाई फरक पार्दछ । यी विविध तथ्यका कारण उचाई अनुसार मानिसका बसोबास, रहन सहन तथा आर्थिक कार्यकलापमा प्रत्यक्ष असर देखिन्छ । पानीका मूल, सिंचाई, र जमीनको बनावट जस्ता तत्वले भूमिको प्रयोगमा विविधता पाउन सकिन्छ । जसकाकारण खेती प्रणाली, मानव बसोबास तथा बस्तीका प्रकार र किसिममा ठूलो भिन्नता रहन्छ । यस राप्ती गाउँपालिकाको

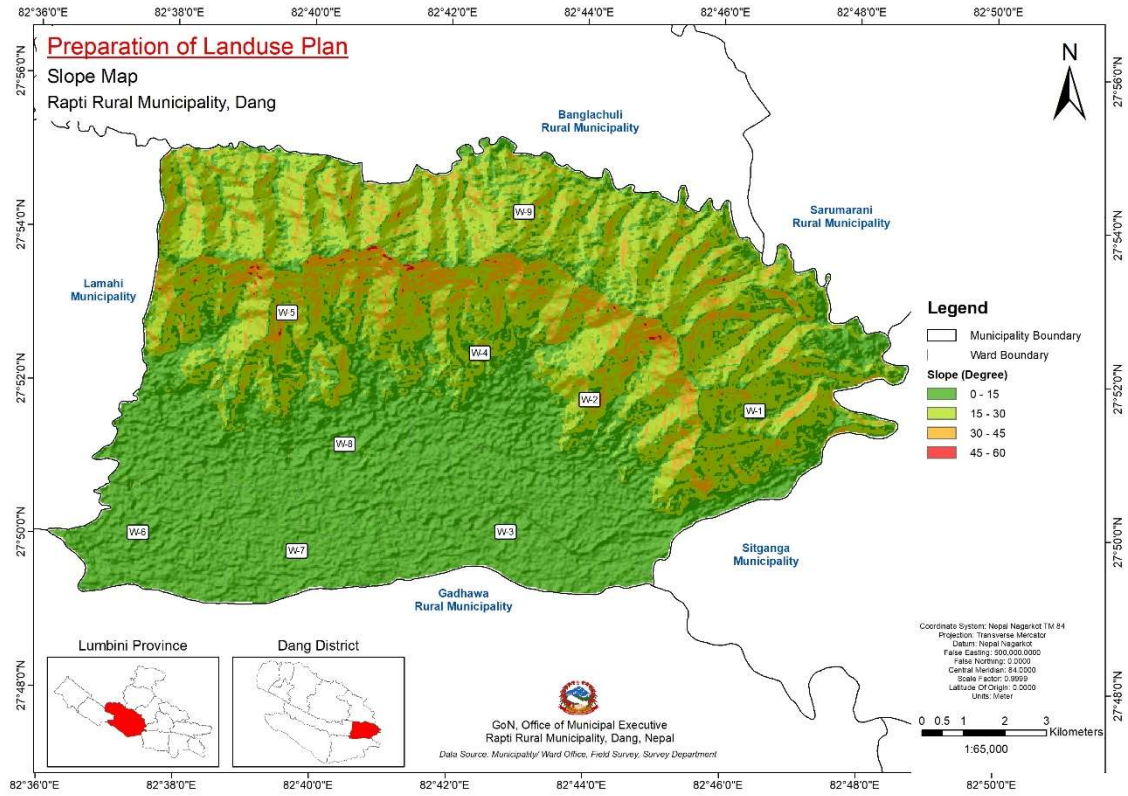
भौगोलिक अवस्थिति अनुसार क्रमश दक्षिणी तथा पूर्वी मोहडा क्षेत्रबाट उत्तर तर्फ भिरालोपना बढ्दै गएको छ । यस गाउँपालिकाको न्यूनतम उचाई २५३ मिटर र अधिकतम उचाई ११९४ मिटर उत्तरी सिमाना सम्म रहेको छ ।

नक्सा नं. 5: राप्ती गाउँपालिकाको उचाईको वितरण

५.९ भिरालोपन

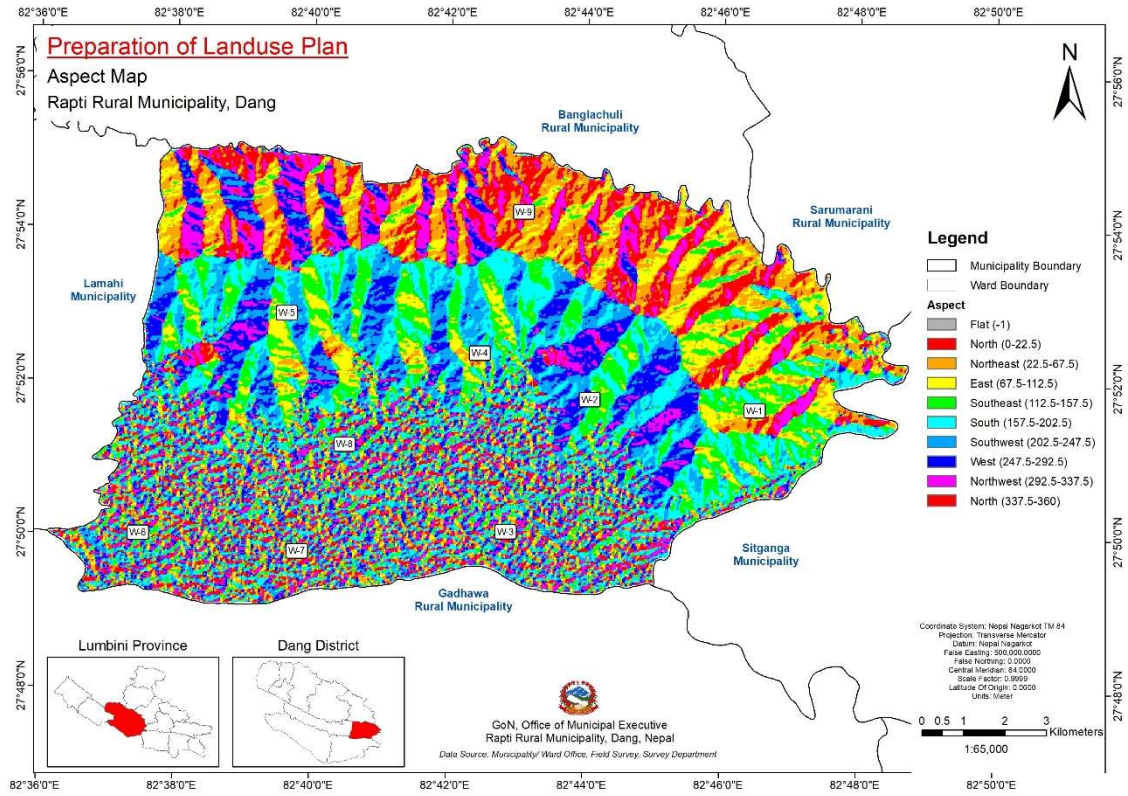
जमिन तथा भू-भागको अर्को महत्वपूर्ण निर्णायक तत्व त्यहाँको भिरालोपन हो । पहाडको उचाई र मोहोडाको साथ साथै भिरालो पनका कारण मानव बसोबास, कार्यकलाप तथा भौतिक पूर्वाधार विकासमा विविधखालका समस्याका साथै विभिन्न किसिमका विपद् तथा जोखिमहरुको उत्पत्तिको कारण त्यहाँको भूधरातलको भिरालोपन रहेको हुन्छ । यो राप्ती गाउँपालिका भित्री मधेश, चुरीया क्षेत्र हुदै महाभारत पहाडसम्म फैलिएकोले यहाँको भौगोलिक स्वरूपमा समेत विविधता पाईन्छ । यस गाउँपालिकाका अधिकांश क्षेत्र चुरे भूभाग अत्रतगत पर्दछन् । यस राप्ती गाउँपालिकाको भौगोलिक अवस्थिति अनुसार क्रमश दक्षिणी तथा पूर्वी मोहडा क्षेत्रबाट उत्तरतर्फ भिरालोपना बढ्दै गएको छ । गाउँपालिकाको वडागत भिरालोपन अनुसार भूभागको वितरण तलको नक्सामा देखाइएको छ ।

नक्सा नं. 6: राप्ती गाउँपालिकाको भिरालोपनको वितरण

५.१० पहाडी पाखाको बितरण

नेपालको सन्दर्भमा भू-उपयोगको योजना गर्दा पहाडी पाखाको मोहोडाको प्रकृतिबारे बुझ्न अत्यन्त आवश्यक हुन्छ । किनभने नेपालका पहाडी भू-भागमा दक्षिण मोहोडामा सूर्यको प्रकाश सधैँ पहारिलो हुन्छ र उत्तरी मोहोडा छाँयामा पर्दछ । यसको प्रभाव त्यस स्थानको तापक्रममा पर्दछ । त्यसैले गर्दा उत्तर फर्केका स्थानहरू चिसो र सेपीलो हुन्छन र दक्षिण फर्केका स्थानहरू न्यानो र घमाइलो हुन्छन । त्यही स्थानीय भूगोलका कारण पहाडी क्षेत्रमा हाम्रा पुर्खाहरूको पाला देखि घर दक्षिणी पाखामा बनाउने र ढोका पनि दक्षिण तर्फ फर्काउने परिपाटी देखिन्छ । तापक्रमबाट प्राप्त उर्जाका कारण रुख, बनस्पति, तथा बोट बिरुवा पनि दक्षिण तर्फ चाँडै हुर्कने बढ्ने गर्छन । यही कारणले गर्दा पहाडी धरातलको उत्तरी पाखामा भन्दा दक्षिणी पाखामा मानव बसोबास घना हुन्छ । गाउँपालिकाको वडागत पहाडी पाखा अनुसार भू-भागको वितरण तलको नक्सामा देखाइएको छ ।

नक्सा नं. 7: राप्ती गाउँपालिकाको पहाडी पाखाको बितरण

५.११ नदी तथा खोलानाला

गाउँपालिकाका विभिन्न भौगोलिक क्षेत्र तथा वडाहरूमा फैलिएर रहेका नदी नाला, खोला, ताल-तलैया र असंख्य पोखरीहरूले प्रशस्त जलभण्डार गर्नुका साथै विभिन्न किसिमका जलचरहरू र पन्थीहरूलाई सुरक्षित बासस्थानको रूपमा आश्रय दिइरहेको पाइन्छ। साथै यस्ता पोखरीहरूबाट पशुहरूले पानी पिउने र किसानहरूले समेत बेलाबखत आंशिकरूपमा सिंचाईको लागि पानीको प्रयोग गरेको देखिन्छ। मानव बस्तीको विकास र बसईसराईको चापका साथै अनुत्पादन पशुहरूको अत्याधिक चरीचराउ र उपयोगले प्राकृतिक पोखरीहरूमा भूक्षय भई पुरिने क्रम जारी छ। यस्ता प्राकृतिक पोखरीहरूको पुन्रुद्धार गरी माछा पालन गरेमा गाउँपालिकाका जनताका लागि आवश्यक माछाको आपूर्ति हुने मात्र नभई कतिपय तालहरूमा पर्यटकिय आकर्षणको रूपमा जल विहार र नौकायन समेत गर्न सकिने देखिन्छ। यस गाउँपालिका भएर बग्ने नदि तथा खोलानाला र प्रयोगको अवस्था सम्बन्धि विवरण निम्न तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ।

तालिका नं. 6: नदि/खोलाको विवरण

सि.नं.	नदि/खोला	प्रयोगको अवस्था
१	राप्ती नदि	सिंचाई, माछापालन, ढुंगा गिटी बालुवा
२	करम्दी खोला	सिंचाई
३	दोलही खोला	सिंचाई
४	कालापानी खोला	सिंचाई

सि.नं.	नदि/खोला	प्रयोगको अवस्था
५	झुल्के खोला	सिचाई, पिउन
६	तिसुवा खोला	सिचाई
७	मच्छी ताल	सिचाई
८	गनाहा खोला	सिचाई, ढुंगा गिटी बालुवा
९	सिङ्गे खोला	सिचाई
१०	गोपीनाला	सिचाई
११	बगासोती खोला	सिचाई
१२	राप्ती सानो नदि/हाँगा	सिचाई, ढुंगा गिटी बालुवा

(श्रोत: गाउँ कार्यपालिकाको कार्यालय, २०७८)

यस गाउँपालिका भित्र सार्वजनिक ठुला ठुला पोखरीहरु खासै रहेको पाईदैन । वनभोज र आन्तरिक पर्यटन प्रवर्द्धनको लागि कृतिम साना जलासयहरु निर्माण गरिएको छ र निम्न उल्लिखित तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका नं. 7: ताल-तलैया / पोखरीको विवरण

सि.नं.	ताल-तलैया / पोखरी	वडा नं.	क्षेत्रफल (हेक्टर)
१	हसेँ डाँडा पोखरी	२	१
२	रामजैदी सामुदायिक वनमा रहेको चितुवाखोलि ताल	१	१
३	चखेवा सिमसार क्षेत्र	१	१
४	खौरह बाबा पोखरी	५	१
५	सुन्दरपुर पोखरी	४	१

(श्रोत: गाउँ कार्यपालिकाको कार्यालय, २०७८)

५.१२ सडक सञ्जाल

पूर्वी पश्चिम राजमार्गको भालुवांग-लमही सडक खण्डको सिङ्गेसम्म (१५ किलोमिटर) स्तरीय कालोपत्रे सडक रहेको छ । यस गाउँपालिका भित्र ३ वटा पालिकास्तरीय सडकहरु रहेको छन् । जसको कुल लम्बाई ७१.२६ कि.मी. रहेको छ । जसमध्ये २२.१८ कि.मी. सडक ग्रावल गरीएको छ, ४६.१३ कि.मी. कच्ची र २.९२ कि.मी. सडक ट्रयाक खोल्ने अवस्थामा रहेको छ । यस खण्डबाट यस गाउँपालिका विभिन्न वडाहरु जोड्ने सहायक तथा ग्रामिण कच्ची सडकहरु जोडिएको छ । यस गाउँपालिकासंग सरोकार राख्ने केहि मुख्य सडक तथा भित्री सडकहरुको विवरण तालिकामा दिइएको छ ।

तालिका नं. ४: सडक सञ्जालको विवरण

सि.नं.	सडकको नाम	वडा नं.	लम्बाई (कि.मी.)
१	टुडिखेल-लालमटिया पश्चिमचोक- खुरुरिया- भानपुर- जीतपुर- पथरगढवा- कालापानीचोक-शहिदस्मारकपार्क- टुडीखेल- महेन्द्रराजमार्ग	१,२,३,४,५, ७,८	२२
२	आपखोलीचोक-सानीघोस -चौपारी- छाउनीटोल-करङ्गे सडक	१,२,४,५,९	२२.८९
३	श्रीनारायणचोक- क्लबघरचोक- छाउनीटोलचोक- सिम्लेबारी गाउँ	४,८,९	१३.३२
४	भक्तेचोक- रामनगरचोक सडक	२,३	१.९३
५	टुडीखेल लालमटिया पूर्वीचोक- पुन्यपुर सडक	२,३	०.५१
६	ट्राफिकचोक- चप्परे-रामनगरचोक- मरुवाथान	१,२	२.४२
७	ट्राफिकचोक-भालुखोला सडक	१,५	१.३६
८	राप्ती सामुदायिक ग्रिनपार्क- हनुमानगढी-तीनकुने रिङ्गरोड	१	२.०१
९	दुर्गाहिमालीमार्ग- राप्ती नदी	१	०.७
१०	मिनीमाइक्रो बसपार्क पुरानो नगरविकास समिति चोक सडक	१	१.२
११	अनन्तपुरचोक-जीतपुर सडक	७,८	२.४५
१२	सिसहनिया मिलनचोक राप्ती सडक	५,७	२.५
१३	बालकन्याण बिद्यालय- डोडही नाला सडक	५,६	२.०८
१४	मझेरिया गुम्बरचोक देखि पश्चिम	६	०.९९
१५	पहरुवा दक्षिणदेखि लठहवा दक्षिण	५,६	०.६९
१६	मिलनडाडाँ - दक्षिणी सडक	८	०.४३
१७	कालापानी चोक- पिपलडाडाँचोक- करडे -बंगलाचुली गापा सडक	५	१०.९४
१८	बिपीचोक-सानीघोषखोला - घुमाउनेगाउँ-सिम्लेबारीगाउँ सडक	१,२,९	१५.९८
१९	नहर रोड	१,२,३,७	१०.८
२०	नहररोड माथिल्लो सडक	१,२	२.२८
२१	खनाल गेष्टहाउस -बाटुलीचौर- दिपबोडिङ हुदै दिपमार्ग सडक	१	०.८७
२२	नवप्रतिभा चोकदेखि- चप्परे चौतारी सडक	१	०.४८
२३	बराहरुख चोक- कालिकाचोक-रामनगरचोक सडक	२	१.०५
२४	अम्बेश्वरी मन्दिर कठाह विच गल्ली सडक	२	०.७२
२५	बराखुट्टीचोक-बग्गेपाटी पौवा- बररुखठाटी सडक	२	१.८३
२६	बिच गल्ली क्याप्पस चोक सडक	२	०.५९
२७	स्कूलचोक देखि नवप्रतिभा चोक सडक	१	०.४
२८	कटेसनाला- सतमारेटोल- हर्सेडाडाँचोक- एकताटोल चोक	१,२	१.८५
२९	प्लटिङ ७- बराखुट्टीचोक देखि उत्तर सडक	२	०.३७
३०	हर्सेताल देखि- हर्सेडाडा चोक	१,२	०.५
३१	प्लटिङ ८ हर्सेडाडाँचोक देखि पूर्व	२	०.३२

सि.नं.	सडकको नाम	वडा नं.	लम्बाई (कि.मी.)
३२	प्लटिड ९	२	०.२
३३	प्लटिड ९	२	०.३३
३४	भित्री बाटो प्लटिड १०	२	०.१४
३५	बराखुट्टीचोक- वडा कार्यालय	२	०.४९
३६	एकताटोल चोक- मसुरिया सडक	२	०.३५
३७	एकतानगर रिड सडक	२	०.३६
३८	२ न. वडा सिमाना बराखुट्टी कुलो -बदरमटिया सडक	२, ३	१.१३
३९	आचार्यटोल क्लिनिक भवन चोक- बदरमटिया सडक	३	१.०७
४०	करम्दीखोला मसुरिया बड्का गल्ली चोक- क्लिनिक भवन चोक	३	१.२८
४१	घण्टदेव सा वनचोक - आचार्यटोल सिमाना सडक	३, ४	०.३६
४२	घण्टदेव सा वन चोक- मिलनचोक-करम्दी सडक	३	०.७८
४३	करम्दीखोला मिलनचोक- नयाँबस्ती देखि -गौरीच	३	१.२८
४४	खिनैटा टोल देखि पूर्व दक्षिण सडक	४	१.१३
४५	मौरीघाट मावि चोक- रात्री प्रा.वि. शिवमन्दिर - महेन्द्र राजमार्ग	४, ८	१.८४
४६	नयाँबस्ती जानेचोक देखि- गौरीचोक सडक	३	०.६६
४७	राजमार्गदेखि ६५ न. चोक	३, ४	०.३७
४८	ललितचोक देखि गौरी चोक	३, ४	१.०२
४९	गौरीचोक देखि बुढीचौर जाने सडक	३, ४	०.३
५०	नेन्द्रस्मृति चोक- मजनिगढ उत्तर सडक	४	१.९६
५१	इमानचोक देखि कबलघर	४	०.४६
५२	शिवमन्दिर बरविपलचोक आरसीसी कलबर्ट	६	१.१३
५३	हंशेश्वर प्रावि भगवानपुर- राप्ती सडक	६	१.१२
५४	चौबाटो -सग्रापुर बग्रापुर चोक देखि राप्ती	६	१.२८
५५	मार्टिन स्कूल हुदै सग्रापुर चोक सडक	६, ७	१.१७
५६	स्कूलचोक अनहनपुरचोक- मेलास्थल सडक	७	१.१२
५७	अनहनपुरचोक- जीतपुर सडक	७	०.२५
५८	दलितटोल देखि किनारा सडक	७	०.५९
५९	चौबाटो हेल्थहटहुदै मिनी एअरपोट सडक	७	०.७
६०	श्रीनारायणचोक देखि भानपुरसडक	३, ४, ७	१.९७
६१	पुङखोला- लामखोला-सिम्ले जोडने सडक	५, ९	३.९७
६२	दोलहीखोला- जनज्योति निमावि-पिपरखुट्टी भित्री सडक	८	०.७७
६३	विजौरी चोक देखि मसानघाट सडक	८	०.४५
६४	बिजौरीचोक आरसीसी कलबर्ट-दोलहीखोला- पिपरखुट्टी चोक - जनज्योति निमावि सडक	८	१.९२

सि.नं.	सडकको नाम	वडा नं.	लम्बाई (कि.मी.)
६५	गाईफारमहुदै थमनको घर छेउ सडक	८	१.०८
६६	पिपरीचोक देखि दोलहीखोला –कोहलवा चोक सडक	८	१.८४
६७	पिपरीचोक देखि पिपरीठाटी सडक	८	०.३९
६८	अमिनचौधरीको घर– बुद्धनगरचोक–दीपज्योति स्कूल	५,६,७,८	१.७९
६९	गणेशमानचोक देखि महेन्द्र राजमार्ग	५,८	०.४३
७०	कमलरोड चोक देखि दोलहीखोला	५	०.५१
७१	लठहवाचोक– दोलहीखोला चोक	५	०.५५
७२	डोडहीचोक देखि दोही चोक	५	०.२८
७३	लठहवा चोक देखि नुतनबाल उद्यानहुदै सिङ्गेखोला सडक	५	०.९४
७४	गुल्मराचोक देखि उत्तरी सडक	६	०.३
७५	बालकल्याण देखि भुल्के सडक	५	३.५५
७६	विपि रिङ्गरोड	१	०.५४
७७	रुपाकोट आधारभूत देखि चरसाले –घुमाउनेगाउँ सडक	२,९	३.१९
७८	सल्लेबोहोरे खेत –सल्लेरीडाँडा–चौपारी सडक	९	२.६३
७९	लामोखोला जाने चोकदेखि –भद्राक्षीदेवी स्कूल– लामाखोला सडक	४,९	३.११
८०	भानुचोक देखि शान्तिटोल सडक	१	१.१८
८१	प्लटिड ८ गौतमबुद्ध टोलदेखि पूर्व उत्तर	१	०.३
८२	कान्छी सडक	१	०.८८
८३	भूडभूडे सडक देखि हनुमान मन्दिर नजिक सडक	१	०.५२
८४	बगासोती मार्ग	१	०.१८
८५	प्लटिडन्यू आपखोली चोक देखि दक्षिण	१	०.१७
८६	बिमलाघर जानेबाटो	१	०.१६
८७	राप्ती ग्रिनपार्क मार्ग	१	०.५२
८८	बगासोती मार्ग	१	०.१८
८९	प्लटिडन्यू आपखोली चोक देखि दक्षिण	१	०.१७
९०	बिमलाघर जानेबाटो	१	०.१६
९१	राप्ती ग्रिनपार्क मार्ग	१	०.१६
९२	शाह मार्ग	१	०.१६
९३	राप्तीगंगा मार्ग	१	०.२४
९४	प्लटिङ्गन. ३ स्कूल सडक	१	०.२७
९५	शान्ति मार्ग–भानुचोक दक्षिण	१	०.१९
९६	पदमपुन सडक	१	०.१८
९७	रेउलेटोल सडक	१	०.१६
९८	पुरानो नगरविकास – इलाका प्रहरी कार्यालय सडक	१	०.२५

सि.नं.	सडकको नाम	वडा नं.	लम्बाई (कि.मी.)
१९	दिपज्योति बोर्डिङ-उद्योगबाणिज्य संघ सडक	१	०.२४
१००	बाटुली चौर- राप्ती उद्योगबाणिज्य संघ-बधशाला देखि बाटुलीचौर	१	०.२८
१०१	बधशाला शिवमन्दिर - राप्ती बस काउन्टर	१	०.२१
१०२	निञ्जाहोटल -भालुखोला	१	०.३६
१०३	विहानी मार्ग	१	१.३८
१०४	सुवेदीटोल पूर्व देखि दक्षिण जोडने बाटो	१	०.३७
१०५	सानखुट्टा बस्ती - दक्षिण राप्तीनदी जानेबाटो	१	०.१७
१०६	जगत प्लटिङ (सुवेदीटोल पूर्व- दक्षिण सडक)	१	०.२२
१०७	सुवेदीटोल देखि ठूलो कुुवा सडक	१	०.३९
१०८	प्लटिङ ५ (सुवेदीटोल पश्चिमदेखि दक्षिणी बाटो)	१	०.२६
१०९	प्लटिङ ४	१	०.२१
११०	राजमार्गदेखि जिआर काष्ठ उद्योग रोड	१	०.१८
१११	प्लटिङ ६	१	०.२४
११२	ऋषि प्लटिङ १	१	०.४१
११३	प्लटिङ २	१	०.२६
११४	प्लटिङ ७ (नवप्रतिभा चोक पूर्व)	१	०.३३
११५	एनटिसी अफिस देखि कटेसनाला	१,२	०.५३
११६	कटेसनाला चोक- दर्लामीटोल - कटेसनाला	१	०.५४
११७	पशुबृद्धाश्रम- शवदाह जाने सडक (२ किमी)	१	०.७५
११८	कटेसनाला चोक - मुक्तकमैया चोक सडक	१	०.४४
११९	भक्त चोक - मुक्त कमैया चोक	१,२	०.२
१२०	रिडरोड खुरुरिया दक्षिण	३	०.१६
१२१	बडकापुल देखि पूर्वजाने सडक	३	०.२४
१२२	बडकापुल बाट पश्चिम जाने बाटो	३	०.२८
१२३	प्लटिङ न. १४ (कठाहचोक देखि दक्षिण)	२	०.२२
१२४	प्लटिङ १२ (कठाहाचोक देखि उत्तर)	२	०.२६
१२५	क्याम्पसचोक देखि पूर्व	२	०.३१
१२६	पब्लिक एकाडेमी सडक	२	०.३९
१२७	बग्गेपाटी पौवा देखि बदरमतिया सडक	२,३	०.८३
१२८	आदर्श नमूना मा.वि सडक	२	०.१९
१२९	ऋषि प्लटिङ ३	१	०.३४
१३०	प्लटिङ न. १ (बराखुट्टी चोकदेखि एकता नगर सडक)	२	०.३३
१३१	प्रस्तावित पार्क सडक	२	०.२१
१३२	मसुरिया देखि बराखुट्टी चोक	२	०.२

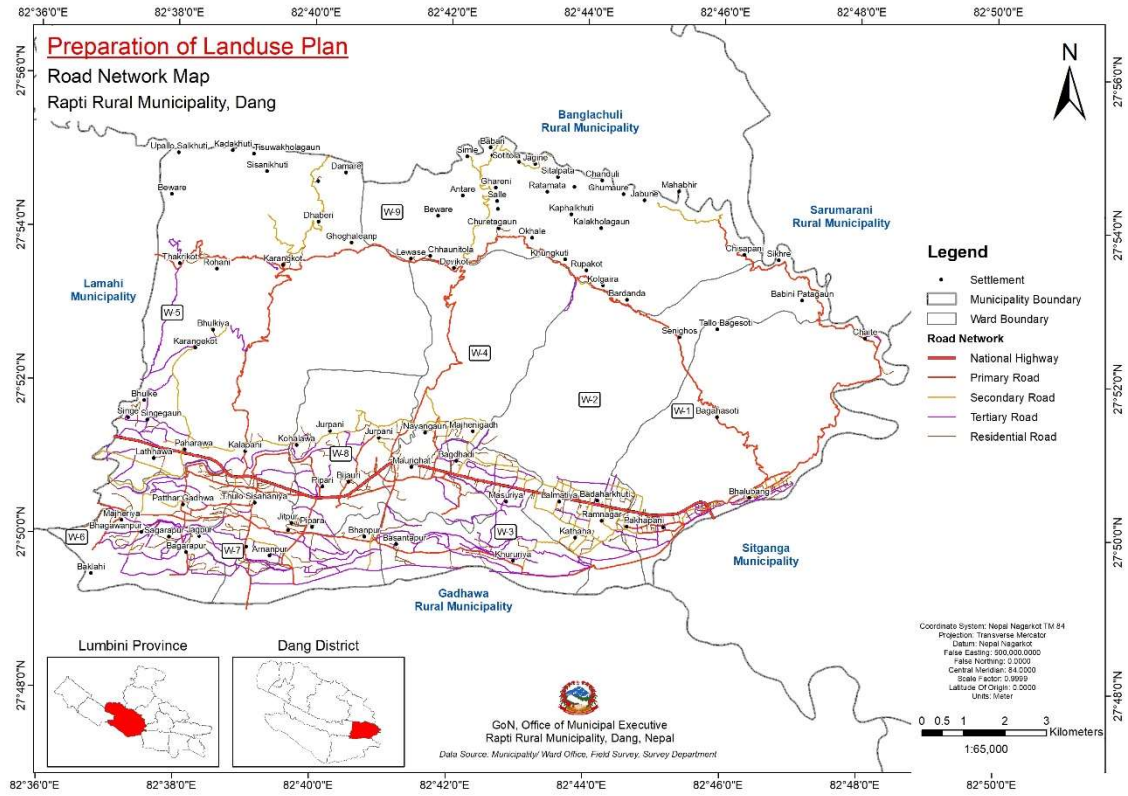
सि.नं.	सडकको नाम	वडा नं.	लम्बाई (कि.मी.)
१३३	शान्तिनगर सडक	२	०.२४
१३४	दुर्गाभवानी जाने बाटो	३	०.१८
१३५	आदर्शटोल चोकदेखि आदर्श टोल सडक	३	०.४१
१३६	राजमार्ग देखि आचार्यटोल सडक	३	०.२२
१३७	प्लटिड १८ सडक	३	०.२१
१३८	पेट्रोल पम्प देखि बसान्तापु सडक	३,४	०.१९
१३९	नरेन्द्र स्मृति चोक- दक्षिणी सडक	४	०.२
१४०	नरेन्द्र स्मृतिचोकबाट दक्षिण सडक	४	०.२१
१४१	शिशिरचोक-सिरिनभ्याली चोक हुदै आरसीसी कलभर्ट जाने बाटो	४	०.५४
१४२	जनकपुरचोक देखि दक्षिण जाने बाटो	४	०.३
१४३	शिवमन्दिरदेखि उत्तरपूर्व भित्री बाटो	४	०.१८
१४४	घण्टदेव शिवमन्दिरबाट पूर्व गल्लीको उत्तर मसुरिया वस्ती जाने बाटो	३	०.८२
१४५	घण्टदेव शिवमन्दिर- श्रीचौर- वनज्योति निमावि देखि नयाबस्ती सडक	३	०.४८
१४६	सिद्धार्थबोडिड देखि श्रीचौर नवज्योति निमावि सडक	३	०.५
१४७	मुक्त कमेया सडक	३	०.५५
१४८	राप्ती प्राविधिक शिक्षालय सडक	३	०.२७
१४९	मौरीघाट स्कूल सडक	४	०.४६
१५०	बाँसघारी देखि सिद्धार्थ स्कूल सडक	३	०.१७
१५१	वलीटोल हुदै दुलही खोला जाने बाटो	४	०.३८
१५२	प्लटिडरोड(मजनीगढ- ललितचोक पूर्व)	४	०.२८
१५३	मजनीगढ टोलजाने बाटो	४	०.५६
१५४	स्टाफचोक- वसन्तापुर- शिवमन्दिर- राप्तीकिनार	३	०.६७
१५५	बसन्तापुर- महतानटोल सडक	३	०.२४
१५६	लसुनियाबाटो	७	०.५२
१५७	चौबाटो देखि गाईफारम	७	०.२८
१५८	गाईफारमबाट- जीवलालघरबाटो	३,७	०.२४
१५९	मडुवाथानदेखि- लालमणिको घर सडक	७	०.२५
१६०	रामजानकी मन्दिरबाट मझेरियाकुलो सडक	७	१.१७
१६१	पश्चिम गल्ली सडक	७	०.३१
१६२	स्कूल चोक कृषि सडक	७	१.०८
१६३	आखा अस्पताल सडक	७	०.८३
१६४	पिपलचौतारी गल्लीबाटो	६	०.३१
१६५	कुवादेखि दक्षिण कलवर्ट भित्री सडक	६	०.२३
१६६	कुवादेखि पूर्व सडक	६	०.३४

सि.नं.	सडकको नाम	वडा नं.	लम्बाई (कि.मी.)
१६७	सेलरमिल देखि पूर्व गल्ली सडक	६	०.१७
१६८	सग्रापुर चोकदेखि जगपुर जानेसडक	६, ७	०.६४
१६९	सग्रापुरचोक जाने विचको सडक	६, ७	०.३३
१७०	जगपुर गाउँहुदै सग्रापुर चोक सडक	७	०.३३
१७१	जगपुरगाउँहुदै सग्रापुर चोक जाने सडक	६, ७	०.३४
१७२	सग्रापुर देखि भगवानपुर पश्चिम	६	०.६
१७३	भगवापुर देखि पूर्व सडक	६	०.८८
१७४	दिपकघरजाने सडक.- सग्रापुर	६	०.२५
१७५	गैरानटोल सडक	६	०.४५
१७६	मझेरियाकुला कलवर्ट- सग्रापुर चोक- नहर सडक	६	१.३३
१७७	मझेरियाकुला-मझेरिया हुदै पश्चिम सडक	६	०.६३
१७८	पिपरीबाट भानपुर जोडने सडक	८	०.७१
१७९	पिपरीजाने सडक	७, ८	०.२
१८०	भित्रीपूर्वी बाटो	८	०.२
१८१	पिपरीगाउँ रिङ्गरोड	७, ८	०.९७
१८२	सानोनदी- इन्टेकजाने सडक	८	०.२३
१८३	प्लटिड २ सडक	७	०.२१
१८४	पूर्व गल्ली सडक	७	०.६६
१८५	मरुवाथानको पूर्वको भित्री सडक	७	०.२
१८६	सर्गैया सडक	६, ७	१.९८
१८७	पतीगल्ला सडक	७	०.४५
१८८	प्रगतिनगर चोकदेखि सर्वोदय मा.वि	५, ७	०.२५
१८९	प्रगतिनगर चोक सर्वोदय मा.वि हुदै दामोदर सडक	५, ७	०.३२
१९०	कमल सडक चोकदेखि राइसमिल -सर्वोदय मा.वि सडक	५	०.३
१९१	कमलरोड चोकबाट- खुमबहादुर पुन चोक सडक	५, ६	०.२४
१९२	कमलरोड चोक- खिमबहादुर चोक- पूर्व नया ट्याक	५	०.१९
१९३	बडका कुलो सडक	६	०.८६
१९४	बडका कुलो भित्री सडक	६	०.१६
१९५	डुमीकुलो भित्री सडक	६	०.३६
१९६	डुमीकुलो बाटो	६	०.९५
१९७	लठहवा देखिपूर्व नया ट्याक	५	०.१६
१९८	लठहवा चोक देखि लठहवा पश्चिम गल्ली	५	०.१९
१९९	सिङ्गेखोला पुलबाट डोढहीचोक जाने सडक	५	०.३६
२००	सिङ्गेखोला पुल- नतीकुला- हरिकुमारको घर जाने सडक	५	०.७१

सि.नं.	सडकको नाम	वडा नं.	लम्बाई (कि.मी.)
२०१	सुकुम्बासीटोल हुदै आपबगैचा सडक	८	१.२३
२०२	पिपरखुट्टीचोकबाट पश्चिम हुदै उत्तरतर्फ जोड्ने बाटो	८	०.४४
२०३	पिपरखुट्टीचोकबाट जुटपानी चोक हुदै संभावित आरसीसी पुलस्थलसम्मको सडक	८	०.८३
२०४	गाईफारमबाट जुटपानी चोक सडक	८	०.२७
२०५	मरहवाथानपूर्व देखि राजमार्ग जोड्ने सडक	८	०.२४
२०६	डोरहवा सडक	८	०.३
२०७	प्लटिड ३ सडक	८	०.३२
२०८	बगिया पश्चिम सडक	८	०.३५
२०९	लखनचोक देखि गौरीया सिमलबुटा जाने सडक	८	०.३९
२१०	लखनचोक देखि गौरीया समलबुट्टा जानेबाटो (प्रभाकर घर जाने)	८	०.२२
२११	गौरीसिमल बुटा चोकबाट घर्तीको घर सडक	८	०.२
२१२	भित्री सडक (बगुरी सडक)	५, ८	०.६९
२१३	शिवमन्दिर सडक	८	०.२२
२१४	कोहल्वाचोक देखि शंकर सामुदायिक वन सडक	८	०.३६
२१५	सहायक चोक देखि गणेशमानचोक हुदै पश्चिम सिसहनिया चोकसडक	५, ८	१.५४
२१६	नयाँ ट्रयाक सडक	५	०.१८
२१७	कालापानी चोकदेखि रानीटोल सडक	५	०.२२
२१८	दोलहीखोला डयाम सडक	५	०.५६
२१९	प्लटिडसडक (कमलरोड पश्चिम)	५	०.१९
२२०	आरसीसी कलवर्ट देखि मनसाराम घर सडक	५	०.४५
२२१	बासुदेव ज्वाली घरदेखि युवराज विसी घर जाने सडक	५	०.५६
२२२	मदन अधिकारी सडक	५	०.१८
२२३	मच्छिताल मार्ग	१	०.४५
२२४	सालिग्राम सडक देखि जगताराम घर सडक	५	०.४७
२२५	रामप्रसाद घर देखि आरसीसी कलवर्ट हुदै जगताराम घर सडक	५	०.६७
२२६	नुतनबाल उद्यान देखि सिर्गेखोला सडक	५	०.९२
२२७	करङ्गे टोल देखि तल्लो करङ्गे सडक	५	०.२३
२२८	करङ्गेटोल देखि उत्तर नयाँ सडक	५	०.२
२२९	कमलसडक चोक देखि दोलहीखोला सडक	५	०.१५

(स्रोत: यातायात गुरुयोजना, राप्ती गाउँपालिका, २०७५)

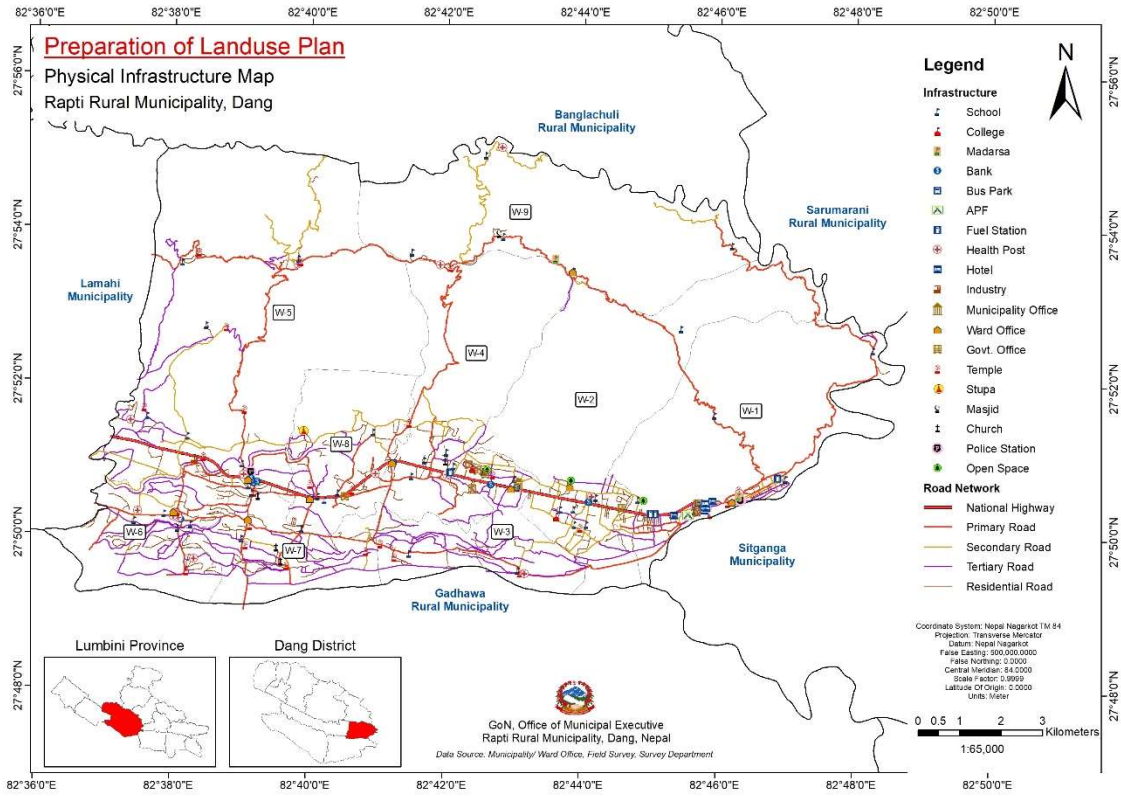
गाउँपालिकाको वडागत सडक सञ्जालको वितरण तलको नक्सामा देखाइएको छ ।

नक्सा नं. ८: राप्ती गाउँपालिकाको सडक सञ्जाल

५.१३ भौतिक पूर्वाधार

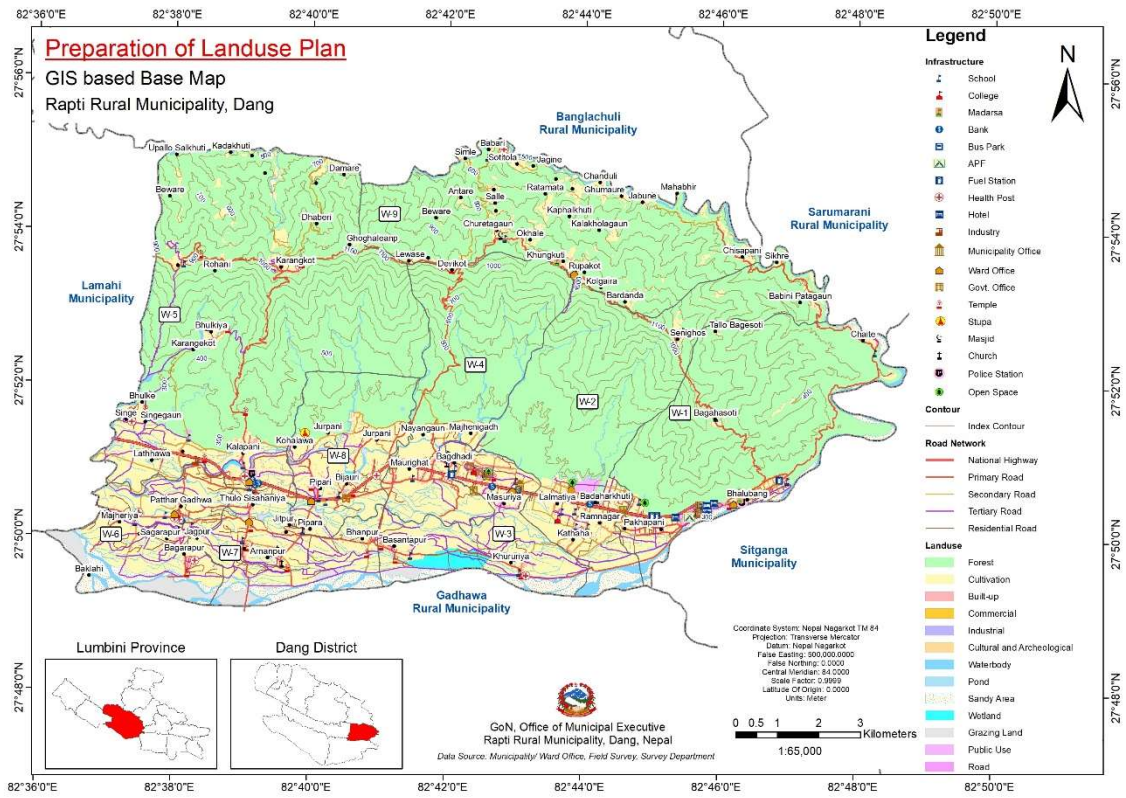
भौतिक पूर्वाधारमा गाउँपालिका कार्यालय, वडा कार्यालय, सरकारी संस्था, विद्यालय, कलेज, बैंक तथा सहकारी, स्वास्थ्यचौकी र अस्पतालजस्ता विभिन्न भवन र सेवाहरू समावेश छन् जसले गाउँपालिकाका बासिन्दाहरूलाई दैनिक सेवा प्रदान गर्दछ र उनीहरूको जीवन सहज र सरल बनाउँछ। तसर्थ, सबै पूर्वाधार र सेवाहरू गाउँपालिका भित्र र वरपरका विभिन्न सडक सञ्जालहरू मार्फत सजिलै पहुँचयोग्य हुनुपर्छ। यस राप्ती गाउँपालिकामा वित्तिय कारोकार गर्ने बैंक तथा अन्य संघसंस्थाहरू स्थापना भएका छन्। जस अन्तर्गत १३ बैंकहरू र करिब २३ सहकारी संस्थाहरू स्थापना भएका छन्। राप्ती गाउँपालिका शैक्षिक अवसरको दृष्टिकोणले सम्पन्न छ। यस गाउँपालिकामा उच्च शिक्षाको लागि क्याम्पस सञ्चालन गरिएको छ। त्यसैगरी राप्ती अञ्चलकै गहनाको रूपमा राप्ती प्राविधिक शिक्षालयको स्थापना तथा सञ्चालन यसै गाउँपालिका भित्र भएको छ। त्यसै गरी आधारभूत तह र माध्यमिक तहका सामुदायिक विद्यालयहरू, नीजि बोर्डिङ स्कूल र बालविकास केन्द्र पनि सञ्चालन भएका छन्। जस अन्तर्गत २३ आधारभूत तह, ९ माध्यमिक तह, ७ उच्च मा.वि. तथा कलेज र ५ मदरसा संचालनमा रहेका छन्। गाउँपालिकाको वडागत भौतिक पूर्वाधारको वितरण तलको नक्सामा देखाइएको छ।

नक्सा नं. 9: राप्ती गाउँपालिकाको भौतिक पूर्वाधार

५.१४ GIS आधारित आधार नक्सा

GIS आधारित आधार नक्साले द्रुत रूपमा सहरीकरण भइरहेको क्षेत्रको कुशल व्यवस्थापनमा महत्वपूर्ण भूमिका खेल्ने गर्दछ । GIS आधारित आधार नक्साको आउटपुट प्रस्तावित क्षेत्रको दिगो विकासका लागि योजना र कार्यक्रमहरू विकास गर्नको लागि ठूलो स्रोत हुने गर्दछ । यो विकास योजनाकारहरूको लागि एक अपरिहार्य दस्तावेज/उपकरण भएको छ, किनकि यसले भूमिको बारेमा आधारभूत जानकारी प्रदान गर्दछ, वर्तमान भौतिक पूर्वाधारहरू जस्तै भू-भागको प्रकार, खोलानालाको प्रणाली, भू-उपयोग ढाँचा, सडक र ट्रेलहरू, शहर र बसोबास ढाँचा आदि । यसरी उत्पादित आधार नक्साहरू विकास आयोजनाहरूको योजना, कार्यान्वयन, निर्णय र निर्माणका लागि आधार नक्साका रूपमा रहने गर्दछ । राप्ती गाउँपालिकाको वर्तमान GIS आधारित आधार नक्साको विस्तृत आवस्था तलको नक्सामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

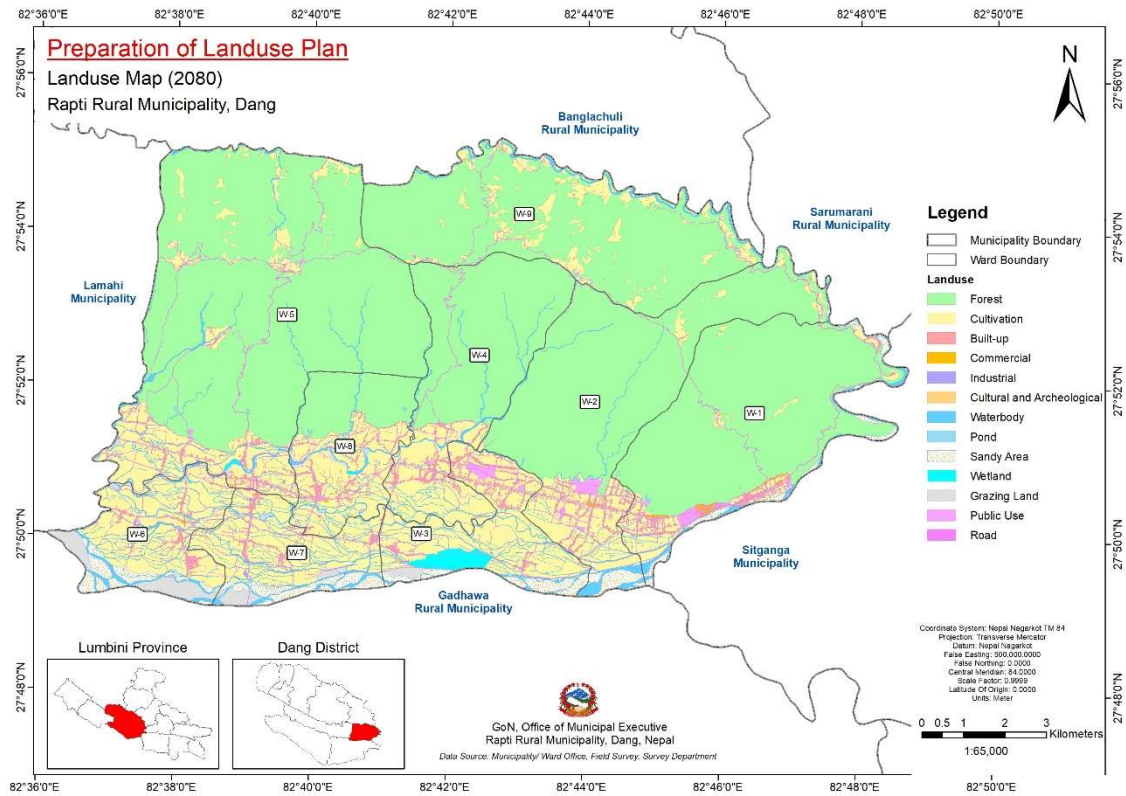

नक्सा नं. 10: राप्ती गाउँपालिकाको GIS आधारित आधार नक्सा

खण्ड ६ : हाल अवस्थित भू-उपयोग ढाँचा

६.१ भू-उपयोग ढाँचा

वर्तमान र योजनाबद्ध भू-उपयोग ढाँचाले यातायात योजना तथा यस इलाकाको भविष्यको विकासलाई धेरै हदसम्म असर गर्दछ । राप्ती गाउँपालिकाको विद्यमान भू-उपयोग हेर्दा गाउँपालिकाको अधिकांस जग्गा वन पछि हाल खन-जोत हुने उपयुक्त जमिनको रूपमा रहेको छ । खेतीयोग्य जमिनमध्ये अधिकांस जमिन मौसमी वर्षमा निर्भर रहेको छ । गाउँपालिकामा बगिरहेका विभिन्न खोलानालाको किनारमा अवस्थित यस गाउँपालिकाको खेतीयोग्य जमिनको उर्बराशक्ति उच्च रहेको छ । गाउँपालिकामा माटोको बनावट, खेतीयोग्य जमिन, संरक्षित क्षेत्र, वास्तियोग्य क्षेत्र आदिको विस्तृत अध्ययनको आधारमा गाउँपालिकाबासीहरूको आर्थिक अवस्था वृद्धि गर्न र वातावरणमा प्रतिकूल असर पर्न नदिन विभिन्न उत्पादन प्रणाली तथा नीतिहरू अवलम्बन गर्न सकिन्छ । यस विषयमा विस्तृत अध्ययन गरि कार्यान्वयन गर्नुपर्ने देखिन्छ । भू-उपयोगको विस्तृत आवस्था तलको नक्सामा उल्लेख गरिएको छ ।

नक्सा नं. 11: राप्ती गाउँपालिकाको भू-उपयोग नक्सा

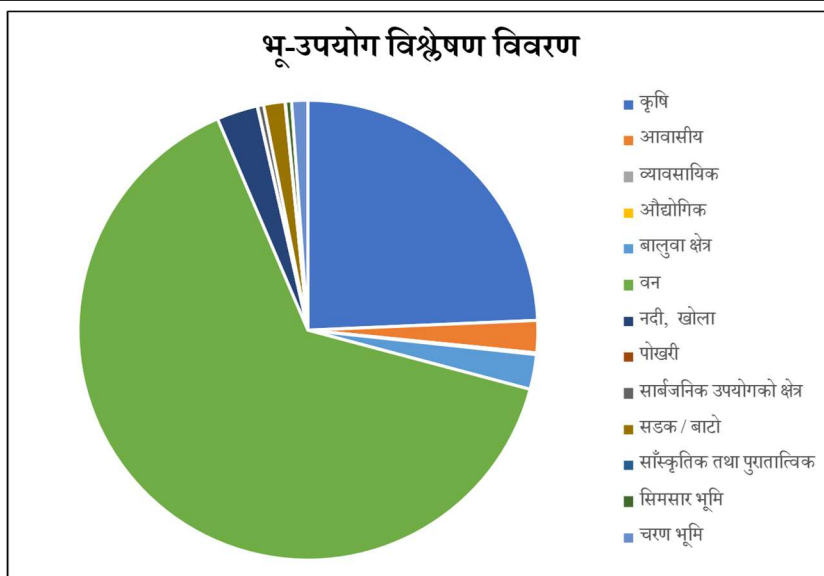
राप्ती गाउँपालिकाको विद्यमान भू-उपयोग हेर्दा गाउँपालिकाको २४.३२ प्रतिशत (३९.१६ वर्ग कि.मी.) जग्गा हाल खन-जोत जमिनको रूपमा उपयोगमा रहेको छ भने ६४.४३ प्रतिशत (१०३.७५ वर्ग कि.मी.) वनले ओगटेको छ । खेतीयोग्य जमिनमध्ये अधिकांस जमिन मौसमी वर्षमा निर्भर रहेको छ । गाउँपालिकामा बगिरहेका विभिन्न खोलानालाहरूको किनारमा अवस्थित यस गाउँपालिकाको खेतीयोग्य जमिनको उर्बराशक्ति उच्च रहेको छ । हाल

राप्ती गाउँपालिकामा २.३८ प्रतिशत भूमिमा मात्र भौतिक संरचना निर्माण भएको देखिन्छ, जस मध्ये २.२६ प्रतिशत आवासीय क्षेत्र, ०.१० प्रतिशत व्यावसायिक क्षेत्र र ०.०१ प्रतिशत औद्योगिक क्षेत्रले ओगटेको छ । राप्ती गाउँपालिकामा पानी क्षेत्रले करिब २.९१ प्रतिशत (४.६९ वर्ग कि.मी.) जमिन ओगटेको छ । गाउँपालिकामा माटोको बनावट, खेतीयोग्य जमिन, संरक्षित क्षेत्र, वस्तीयोग्य क्षेत्र आदिको विस्तृत अध्ययनको आधारमा गाउँपालिकाबासीहरूको आर्थिक अवस्था वृद्धि गर्न र वातावरणमा प्रतिकूल असर पर्न नदिन के-कस्ता उत्पादन प्रणाली तथा नीतिहरू अवलम्बन गर्न सकिन्छ । यस विषयमा विस्तृत अध्ययन गरि कार्यान्वयन गर्नुपर्ने देखिन्छ । भू-उपयोगको विस्तृत विवरण तलको तालिकामा उल्लेख गरिएको छ ।

तालिका नं. 9: भू-उपयोग विश्लेषण विवरण

सि. नं.	भू-उपयोग	क्षेत्र	क्षेत्रफल (वर्ग कि.मी.)	प्रतिशत (%)
१	कृषि	1A	३९.१६	२४.३२%
२	आवासीय	2A	३.६४	२.२६%
३	व्यावसायिक	3A	०.१७	०.१०%
४	औद्योगिक	4A	०.०२	०.०१%
५	बालुवा क्षेत्र	5A	३.९३	२.४४%
६	वन	6A	१०३.७५	६४.४३%
७	नदी, खोला	7A	४.६५	२.८९%
८	पोखरी	7A	०.०४	०.०२%
९	सार्वजनिक उपयोगको क्षेत्र	8A	०.६८	०.४२%
१०	सडक / बाटो	8A	२.४२	१.५०%
११	साँस्कृतिक तथा पुरातात्विक	9A	०.०५	०.०३%
१२	सिमसार भूमि	10A	०.६९	०.४३%
१३	चरण भूमि	10A	१.८३	१.१४%
	जम्मा		१६१.०४	१००.००%

(स्रोत: GIS विश्लेषण, २०७९)

नक्सा नं. 12: गाउँपालिकाको भू-उपयोग विश्लेषण विवरण

६.२ समयानुकूल भू-परिवर्तन विश्लेषण (Trend Analysis)

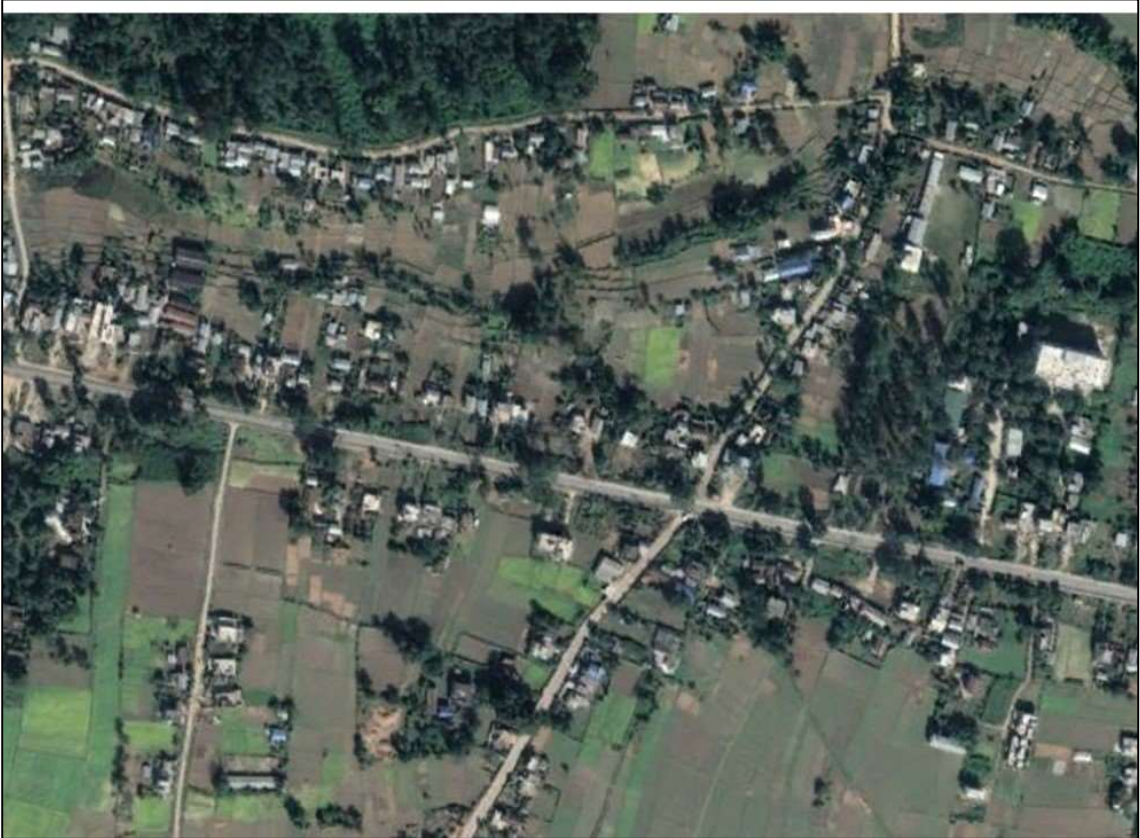
हाल अवस्थित शहरी आवाससँग स्थानिय भू-उपयोग ढाँचाहरू तुलना नगरी शहरी क्षेत्र विस्तार पत्ता लगाउन गाह्रो छ । शहरी क्षेत्र विस्तार पहिचानका लागि विभिन्न विधिहरू प्रयोग गर्नु पर्दछ जसमा विशेष गरि भूमि उपयोग परिवर्तनमा निम्न विशेषताहरू सामबेश हुने गर्दछ ।

- कम तर छरिएको भवन घनत्व
- असमान भवन आकार
- मिश्रित भूमि प्रयोग र यसको वातावरण र मानिसहरूमा पर्ने नकारात्मक प्रभाव

राप्ती गाउँपालिकाको भू-उपयोग परिवर्तनको मुख्य कारण भनेको वस्ती क्षेत्र परिवर्तन हो । शहरी विकासको ढाँचाहरू पहिचान गर्नका लागि यस अध्ययनमा रिमोट सेन्सिङ डाटाको विशेष प्रयोग गरिएको थियो तर सडक वा बजारको दूरी जस्ता थप कारकतत्वहरूको व्याख्या गर्नको लागि भने यसको प्रयोग पर्याप्त छैन । GIS वर्गीकरण पद्धतिहरू प्रयोग गरेर रिमोट सेन्सिङ (Remote Sensing) डाटामा बाझो माटोबाट भवनहरूलाई छुट्टाउन गाह्रो भएको कारणले, यस अध्ययनमा प्रत्येक भवनको म्यानुअल डिजिटाइजेसन (Manual Digitization) गरिएको छ । यो सबैभन्दा बढी समय खपत हुने र उत्तम विधि हो । यस विधि द्वारा गाउँपालिका क्षेत्र भित्र उल्लेख्य शहरी विकास दर र भूमि खण्डीकरण परिवर्तनहरू अवलोकन तथा विश्लेषण गरिएको छ । रिमोट सेन्सिङ डाटाको विश्लेषण अनुसार राप्ती गाउँपालिकाको मसुरिया क्षेत्रको ई. सं. २००४ र ई. सं. २०२३ बीचको भूमि परिवर्तनको चित्रण तलको स्याटेलाईट इमेज (Satellite Image) मा प्रस्ट रूपमा देखिएको छ ।

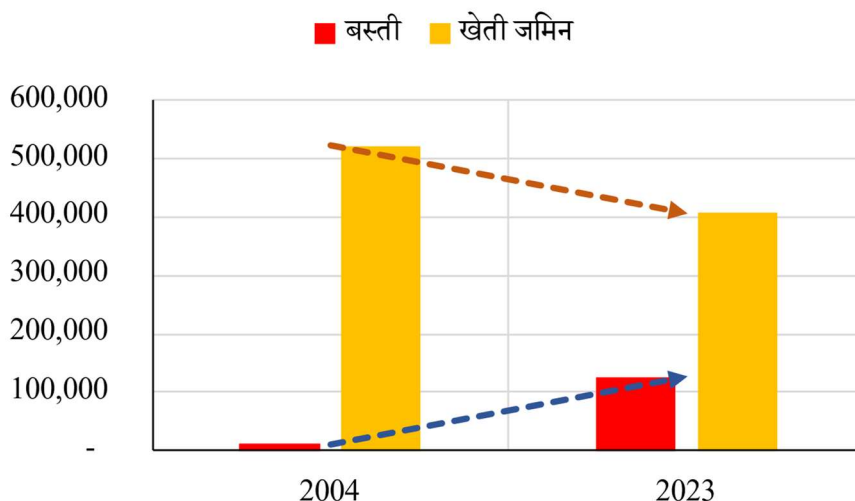
नक्सा नं. 13: मसुरिया बस्ती क्षेत्र (ई. सं. २००४ स्याटेलाईट इमेज)

नक्सा नं. 14: मसुरिया बस्ती क्षेत्र (ई. सं. २०२३ स्याटेलाईट इमेज)

माथिको स्याटेलाईट इमेज अनुसार, २० बर्षको अन्तरालमा राप्ती गाउँपालिकाको मसुरिया क्षेत्रमा विभिन्न बस्तीहरूको ढाँचामा परिवर्तन देख्न सकिन्छ । मसुरिया राप्ती गाउँपालिकाको एक मुख्य बजार क्षेत्र अन्तर्गत पर्दछ । ई. सं. २००४ र २०२३ मा राप्ती गाउँपालिकाको मसुरिया बस्ती क्षेत्र क्रमशः ११,०८९ वर्ग मिटर र १,२६,०९७ वर्ग मिटर रहेको देखिन्छ । यसले सडकको निर्माण संगै यसको वरिपरि वा सडक दाया बाया पङ्क्तिबद्धतामा बस्ती बढेको प्रस्ट चित्रण गर्दछ । बस्ती क्षेत्र बृद्धिको मुख्य कारक भनेको सडकको पहुँच र बजार बिस्तारिकरण हो भने साथै बस स्टपको स्थापना तथा संचालन र संस्थागत विस्तार पनि प्रमुख आकर्षण हो ।

वस्ती क्षेत्र परिवर्तनका कारण राप्ती गाउँपालिकाको भू-उपयोगको ढाँचा बदलिएको छ । निम्न ग्राफले राप्ती गाउँपालिकाको मसुरिया क्षेत्र (नमूना क्षेत्र) ई. सं. २००४ र ई. सं. २०२३ को बदलिएको भूमि उपयोग ढाँचा (बस्ती र खेती योग्य जमिन) देखाउँदछ ।

नक्सा नं. १५: समयानुकूल भू परिवर्तन विश्लेषण ग्राफ

माथिको ग्राफमा यस राप्ती गाउँपालिकाको समयानुसार भू-उपयोग परिवर्तनको ढाँचा प्रतिशतमा देखाइएको छ । गाउँपालिकाको कुल क्षेत्रफल १६१.०४ वर्ग कि. मी छ । २० बर्षको अवधिमा बस्ती क्षेत्र बढेको देखिन्छ । बस्तीको ढाँचामा परिवर्तन हुनमा मुख्य कारण चाहिँ बढ्दो बजार क्षेत्र, सडक विस्तार, सरकारी/ संस्थागत विकास र बसाइसराइको कारण रहेको छ । त्यसैगरी, खेतीयोग्य जमिन पनि विभिन्न वर्षमा घट्ने प्रवृत्तिमा देखिएको छ । माथिको ग्राफलाई हेर्ने हो भने खेतीयोग्य जमिन वरिपरि बस्ती बढ्दै गएको देखिन्छ जसले गर्दा स्वचालित रूपमा खेती क्षेत्र घट्दै गएको छ ।

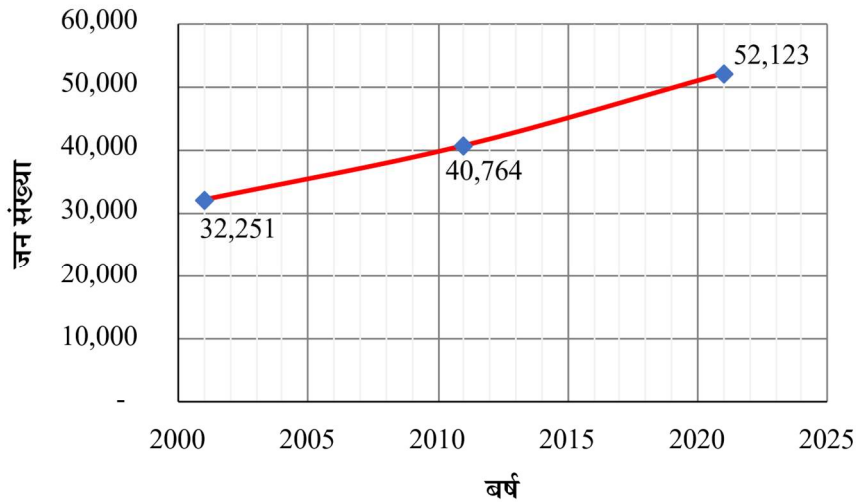
केन्द्रीय तथ्यांक विभाग अनुसार राप्ती गाउँपालिकाको कुल जनसंख्या सन् २००१ मा ३२,२५१, २०११ मा ४०,७६४ र २०२१ मा ५२,१२३ रहेको छ । जनगणना तथ्यांक अनुसार यस गाउँपालिकाको कुल जनसंख्या बढ्दै गएको देखिन्छ । यसै गरि केन्द्रीय तथ्यांक विभाग अनुसार राप्ती गाउँपालिकाको कुल घरधुरी संख्या सन् २००१ मा ५,३९२, २०११ मा ८,०५५ र २०२१ मा ११,८२६ रहेको छ । जनगणना तथ्यांक अनुसार यस

गाउँपालिकाको कुल जनसंख्या संगै घरधुरी संख्या पनि बढ्दै गएको देखिन्छ । जसले पनि गाउँपालिका क्षेत्रमा वस्ती क्षेत्र विस्तार हुदै गईरहेको र खेती योग्य जमिनको क्षेत्र घट्दै गईरहेको प्रमाणित गर्दछ । राप्ती गाउँपालिकाको २००१, २०११ र २०२१ को जनसंख्या विवरण तलको तालिकामा देखाईएको छ ।

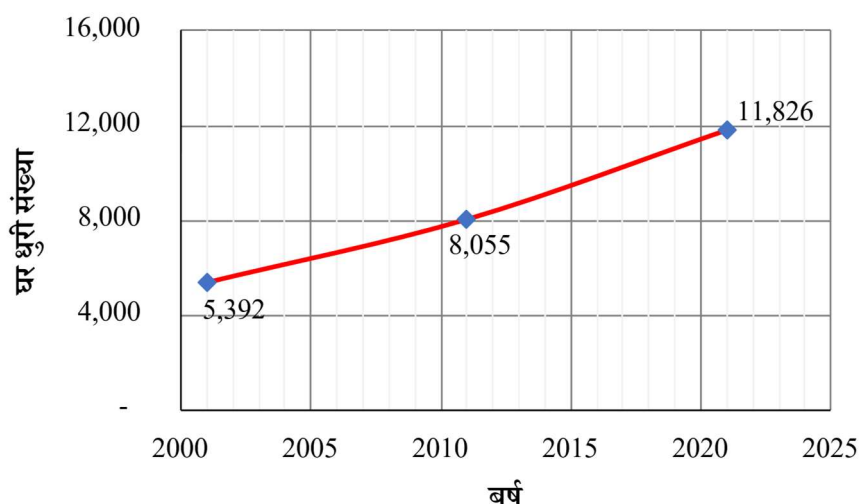
तालिका नं. 10: २००१, २०११ र २०२१ को जनसंख्या

बर्ष	कुल जनसंख्या	घरधुरी संख्या
२००१	३२,२५१	५,३९२
२०११	४०,७६४	८,०५५
२०२१	५२,१२३	११,८२६

यस राप्ती गाउँपालिकाको २००१, २०११ र २०२१ को जनसंख्या तथा घरधुरी संख्या विवरणलाई निम्न ग्राफको माध्यमबाट अझ प्रस्ट रूपमा बुझ्न सकिन्छ ।

नक्सा नं. 16: २० वर्षको जनसंख्या विवरण लाईन ग्राफ

नक्सा नं. 17: २० बर्षको घरधुरी संख्या विवरण लाईन ग्राफ

६.३ शहरीकरणको स्वरूप

राप्ती गाउँपालिकाको सडक सञ्जाल देशका प्रमुख शहरी क्षेत्रहरूसंग जोडिएको हुँदा पालिकाको सबै वडाहरूमा सडक, बिद्युत, संचार जस्ता सुबिधाहरूको पहुँच देखिन्छ । यसका अतिरिक्त अधिकांस क्षेत्रहरू शहरोन्मुख अवस्थामा रहेका देखिन्छन् । राप्ती गाउँपालिकाले पालिका विकासका लागि योजना तयार गर्ने दौरानमा वडा भेलाको निष्कर्ष लगायत वडा कार्यालय, सरकारी निकायहरू, राजनैतिक पार्टीहरू, गैरसरकारी संस्थाहरू (NGOs), सामुदायिक संस्थाहरू (CBOs), टोल विकास संस्थाहरू (TLO), बुद्धिजिबिहरू, समाजका प्रतिष्ठित व्यक्तित्वहरू, ब्यासयिक संस्थाहरू, संचारकर्मिहरू तथा योजना तजुर्मा टोली (Planning) आदिलाई समावेश गरि आवश्यक छलफल पश्चात प्रत्येक टोलमा फोहोर व्यवस्थापनका लागि कन्टेनर, मुख्य तथा सहायक सडकहरूमा सोलार बत्ति जडान, टोल टोलमा सार्वजनिक खानेपानी र शौचालयको व्यवस्था गर्नुपर्ने देखिन्छ ।

६.२.१ जग्गा विकास कार्यक्रम (Land Development Program)

शहरी क्षेत्र विस्तार नीतिले शहर (वस्ती) लाइ कुन क्षेत्र तर्फ क्रमशः विस्तार गर्दै लाने भन्ने दिशा मात्र निर्देश गरेको हुन्छ । पूर्वाधार लगानी नीति अनुरूप भौतिक पूर्वाधार योजनाको निर्माण गरिएमा वस्तीहरू जथाभाबी छरिएर विकास हुनबाट नियन्त्रण गर्न सक्दछ । तर प्रस्ताव गरिएका विस्तार क्षेत्रको व्यवस्थित तवरले विकास गर्न (प्रत्येक घडेरीमा आवत जावत गर्न मोटर बाटो, खुल्ला क्षेत्रको प्रावधान, चारपाटे आकार मिलेका घडेरीहरू लगायत भौतिक तथा पूर्वाधारको निर्माण आदि) निम्न अनुसार जग्गा विकास कार्यहरू संचालन गर्नुपर्ने हुन्छ ।

- क) निर्देशित जग्गा विकास कार्यक्रम (Guided Land Development Programme)
- ख) जग्गा एकीकरण कार्यक्रम (Land Pooling Programme)
- ग) घडेरी तथा सेवा सुविधा कार्यक्रम (Site & Services Programme)

आवधिक योजना तजुर्मा गर्ने समयमा माथि उल्लेखित के कस्ता जग्गा विकास कार्यक्रमहरू पालिका क्षेत्रमा संचालन गर्न सकिन्छ त्यस्ता क्षेत्रको पहिचान गर्ने कार्य गर्न सकिन्छ । त्यस्ता क्षेत्रहरूको पहिचान गर्दा प्रस्तावित क्षेत्रलाई टेवा पुर्याउने हिसाबले प्राथमिकता दिनु पर्दछ । जग्गा विकास कार्यक्रम सम्बन्धि थप जानकारी तल उल्लेख गरिएको छ ।

क) निर्देशित जग्गा विकास कार्यक्रम (Guided Land Development Programme):

निर्देशित जग्गा विकास कार्यक्रम गरि वस्तिहरूको विकास भैसकेको र निकट भविष्यमा हुने क्षेत्रहरूमा बाटोघाटो चौडा गर्न र नयाँ बाटो खोल्न संचालन गरिने कार्यक्रम हो । विद्यमान वस्तीहरू योजना विना नै आफै विकास हुदै आएको हुनाले यस्ता वस्तिहरूका बाटाघाटाहरू साँघुरा र नागबेली प्रकारका छन् । आपतकालीन अवस्थामा (जस्तो आगलागी हुँदा दमकल लैजान, बिरामी पर्दा एम्बुलेन्स वा ट्याक्सी प्रवेशको लागि) यस्ता बाटाहरू बाधक बनेका हुन्छन । तसर्थ यस्ता बस्ति बासिन्दाहरूले आफ्नो इलाकामा बाटो चौडा गरि आवागमन सहज गर्न आवश्यकता अनुसार जग्गा र घर, टहराको केहि अंश समेत भात्कौना पछि पर्ने हुन्छ । जग्गाधनी र घरधनीको अनुमति बेगर यस्ता कार्यक्रमहरू संचालन गर्न सकिन्दैन ।

जग्गा विकास कार्यक्रममा जग्गा अधिकरण गर्ने र जग्गा एकीकरण गर्ने जस्ता केहि कार्य गर्नु पर्दैन । जग्गा र घरधनीको सहमतिमा गाउँपालिका विकास समितिले बाटो चौडा गरिदिने कार्य गर्दछ । यस कार्यक्रम अन्तर्गत कुनै कुनै ठाउमा नयाँबाटो खोल्ने कार्य पनि हुन्छ । नेपालको संबिधान बमोजिम जग्गा विकास सम्बन्धि काम पालिका आफैले गर्न सक्छ ।

ख) जग्गा एकीकरण कार्यक्रम (Land Pooling Programme)

जग्गा एकीकरण कार्यक्रम संचालन गर्न जग्गा अधिग्रहण गर्न आवश्यक हुदैन । जग्गा एकीकरण गरिने क्षेत्र भित्रका घर जग्गाको किनबेच धनीहरूको अनुमतिमा केहि समयको लागि बन्द गरिन्छ । यस अवधि भित्र एकीकरण गरिएका सम्पूर्ण जग्गालाई एउटा चक्लाका रूपमा मिलाएर बाटोघाटो, ढल, टेलिफोन, चौर आदि सुविधाहरू निर्माण गर्ने कार्य हुन्छ । पूर्वाधार सुविधा निर्माण गर्नको लागि केहि जग्गा बिक्रि गरिन्छ र सो जग्गाबाट प्राप्त रकमबाट उक्त निर्माण कार्य सम्पन्न गरिन्छ ।

पूर्वाधार निर्माणको लागि चाहिने खर्च खुला क्षेत्र तथा सडक आदिमा जाने जग्गा मोल हिसाब गर्नुपर्दछ । यस अतिरिक्त जग्गाधनीले कति जग्गा दिनपर्ने हो सो समेत पहिल्यै यकिन गर्नुपर्दछ । जग्गाधनीहरूले योजनाले निर्धारित गरे अनुसार जग्गा दिए बापत पछि विकसित घडेरी पाउँछन् । विकसित घडेरीको (सबै पुर्वाधारयुक्त) बजार मूल्य पहिला को भन्दा धेरै गुणा बढी हुने हुनाले जग्गाधनीहरू यस कार्यक्रमबाट प्रत्यक्ष रूपले लाभान्वित हुने हुन्छन । यसरी जग्गाधनीहरूको सहमति र अनुमति बेगर संचालन नहुने यो कार्यक्रमबाट अहिले अत्यन्त लोकप्रिय साबित भएको छ । यो कार्यक्रमको राम्रो पक्ष भनेको नै जग्गा अधिग्रहण गर्नुपर्ने भएकोले मुआब्जा वितरण गर्ने जस्तो झन्झट यसमा झेलनुपर्दैन । तुलनात्मक हिसाबले योजना चाँडो सम्पन्न हुने हुनाले जग्गाधनीले एकातिर चाँडो

फाइदा हासिल गर्न सक्दछ भने अर्कातिर बजारमा बिकसित घडेरीको आपूर्ति हुन गई व्यवस्थित शहरिकरणको प्रयासमा समेत यसले निकै ठुलो टेवा पुर्याउने हुन्छ ।

ग) घडेरी तथा सेवा सुविधा कार्यक्रम (Site & Services Programme)

यो कार्यक्रम कार्यन्वयन गर्नको लागि कुनै निश्चित ठाउँ (जहाँ घडेरी तथा सेवा सुविधा कार्यक्रम गर्न प्रस्ताव गरिएको छ) जग्गा अनिवार्य रूपले अधिग्रहण गर्नुपर्दछ । योजना क्षेत्रको लागि आवश्यक जग्गा अधिग्रहण गरेपछि जग्गा तथा घरधनीलाई तोकेको मुआब्जा दिनुपर्दछ । यसरी अधिग्रहण गरेपछि योजनामा व्यवस्था गरिए अनुसारको बाटोघाटो, ढल, टेलिफोन, खानेपानी, खुला चौर आदि निर्माण गर्ने कार्य हुन्छ । व्यवस्थित बसोबासका हिसाबले चाहिने प्रायः सम्पूर्ण सेवा सुविधाहरूको व्यवस्था र निर्माण कार्य सम्पन्न भैसकेपछि यस्ता विकसित घडेरीहरू (एकै किसिमको वा विभिन्न किसिमको) निर्धारित मूल्यमा निश्चित नीति अन्तरगत रही बिक्रि वितरण गरिन्छ । विकसित घडेरीको मूल्यमा अधिग्रहणको मुआब्जाको रकमका साथै पूर्वाधार विकास निर्माणमा लागेको खर्च, खुला चौरको लागि छाडेको जग्गाको मूल्य आदि जोडिन्छ । तसर्थ विकसित घडेरीको मोल सुरुको अधिग्रहणको मोल भन्दा धेरै गुणा बढ्नु स्वाभाविक छ । काठमाडौंको कुलेश्वर र गल्फुटारमा संचालित आवास योजनाहरू यसका उदाहरणहरू हुन् ।

६.४ शहरोन्मुख बस्तीहरूको वर्तमान स्वरूप

राप्ती गाउँपालिकाको जलवायुको आधारमा बसोबासको लागि उपयुक्त मानिएको छ । ग्रामिण क्षेत्रको सडकहरूको सन्जाल समेत विकास भैसकेको, सिंचाई परियोजनाको नहर निर्माणबाट नहर प्रणालीसंगै सडक प्रणालीको समेत समानान्तर विकास भएको र शिक्षा, स्वास्थ्य जस्ता सुविधाहरू समेत अन्य गाउँपालिकाहरूको दाँजोमा सुलभ रहेको सन्दर्भमा गाउँपालिकाका शहरी क्षेत्रको वरपरमात्र नभई ग्रामिण क्षेत्रमा समेत वस्ती एवं वस्ती शृंखलाहरूको विकास तिब्ररूपमा भइरहेको छ । हुलाक, टेलिफोन, स्वास्थ्यचौकी र विद्यालयको पहुँचका साथसाथै आन्तरिक बस सेवाको सुगम यातायात सुविधा हुनाले पनि ग्रामिण वस्ती बिकासका लागि योगदान पुर्याइरहेको पाइन्छ । यसका साथै विभिन्न गाउँपालिकाहरूले आफ्ना आन्तरिक यातायात मार्गहरू बनाई सार्वजनिक क्षेत्रहरूमा हाट बजारको व्यवस्थापन गर्ने काम भएता पनि स-साना व्यापारीक केन्द्रका रूपमा वस्तीहरूको विकास भइरहेको छ ।

नेपाल सरकारले बजारोन्मुख वस्तीहरूमा हाट बजारको बिकासको लागि केहि आवश्यक छाना/सेड तथा भन्डारणको व्यवस्था गरिदिनेमा ग्रामिण कृषि अर्थतन्त्रलाई बजार अर्थतन्त्रमा परिणत गर्न सहयोग पुग्ने देखिन्छ । यसका अतिरिक्त एकातर्फ यी वस्तीहरूको छेउछाउको जमिनको समेत अप्रत्यासित रूपले मूल्य बृद्धि भइरहेको पाइन्छ भने अर्कोतर्फ भोलिका दिनहरूमा यस्तो वस्तीका लागि आवश्यक पर्ने खेलमैदान, पार्क जस्ता सार्वजनिक क्षेत्रहरूको व्यवस्थापन गर्न आवश्यक जग्गाको योजना अहिले देखिनै बनाउनु आवश्यक छ ।

पालिका क्षेत्रहरूको व्यवस्थित तवरले विकास गर्न प्रत्येक घडेरीमा आवत जावत गर्न मोटर बाटो, खुल्ला क्षेत्रका प्रावधान, चारपाटे आकार मिलेका घडेरीहरू लगायत भौतिक तथा पूर्वाधारको निर्माण सहितको व्यवस्थित वस्तीको विकास गर्न जग्गा एकीकरण वा सेवा सुविधा जस्ता कार्यक्रमहरू संचालन गर्नु पर्दछ । यसरी जग्गा

विकास कार्यक्रम संचालन गर्दा शहरी विस्तार क्षेत्र प्रस्तावना गरिएका क्षेत्रहरूलाई टेवा पुर्याउने हिसावले प्राथमिकता दिनु पर्दछ ।

गाउँपालिकाको कुल ११,८२६ परिवारहरू मध्ये, घरको जग सिमेन्टको जोडाई भएको इट्टा, ढुंगा र पक्की पिलर भएका घरधुरी ६१.२ प्रतिशत, बाहिरी गार्हो सिमेन्टको जोडाई भएका घरधुरी ६४.५ प्रतिशत र सिमेन्ट ढलान छाना भएका घरधुरी ५६.० प्रतिशत छन् । गाउँपालिकामा कुल ६६७ (५.६ प्रतिशत) परिवार संख्या घर भाडा लिई बसेका छन् भने ११,०६७ (९३.६ प्रतिशत) परिवार संख्याको आफ्नै घर रहेको छ । पालिकाभित्र ३९ (०.३ प्रतिशत) घरहरू विभिन्न संस्थाहरूले उपयोग गरेका छन् । शहरोन्मुख वस्ती बिकासको सन्दर्भमा गाउँपालिका साथै सम्बन्धित विषयगत कार्यालयहरू र हाल विभिन्न नामबाट गठन भइरहेका गाउँपालिका विकास समिति एवं बजार व्यवस्थापन समितिहरूले पनि बेलैमा सार्वजनिक जग्गाको व्यवस्थापनमा आवश्यक सेवा सुबिधा प्रदान गर्ने तर्फ ध्यान दिनु आवश्यक देखिन्छ ।

६.५ वस्ती बिकासमा देखिएका चुनौतीहरू

बढ्दो जनसंख्यामा संगै तिब्र गतिमा विकास भैरहेको शहरोन्मुख ग्रामिण वस्तिहरूको योजनाबद्ध बिकासमा देखिएका चुनौतीहरू निम्न अनुसार छन्:

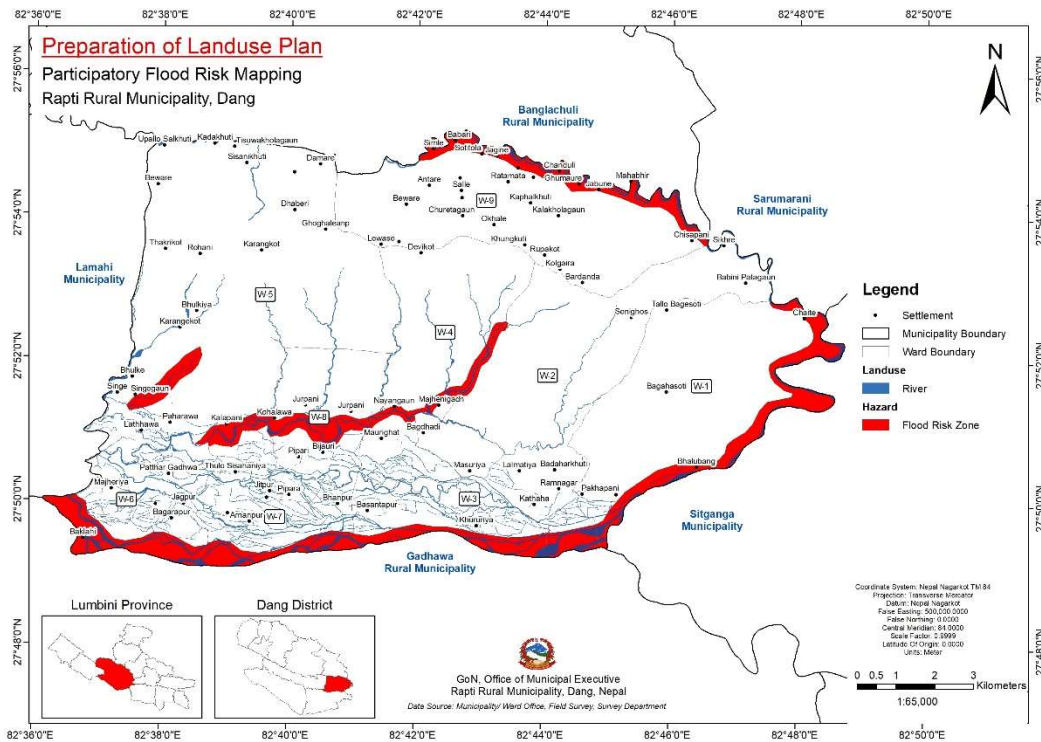
- वस्तिहरूको बिकासका लागि योजनाबद्ध प्रयास हुन सकेको छैन । वस्तीहरूमा सुबिधा वर्गीकरणको आधारबाट आवास क्षेत्र, औद्योगिक क्षेत्र, सार्वजनिक खुला क्षेत्र, हरित क्षेत्र, अस्पताल बिद्यालय तथा कार्यालयक्षेत्र आदि गरि शहरी क्षेत्र लगायत शहरोन्मुख एवं ग्रामीण क्षेत्रहरूको किटान गर्न सकिएको छैन । यस सम्बन्धमा वस्तीहरूको गुरुयोजना पहिले नै बनाई आवासिय क्षेत्र, व्यावसायिक क्षेत्र, औद्योगिक क्षेत्र, पार्क, उद्यान र खेल मैदान जस्ता सार्वजनिक क्षेत्र तथा कार्यालय एवं संघसंस्थाहरूको लागि क्षेत्र पहिले नै निरधारण गर्नु जरुरी देखिएको छ ।
- वस्तीहरूको प्राकृतिक वातावरणमा सुधारका लागि सार्वजनिक एवं निजि रूपमा वृक्षारोपण गर्न योजनाबद्ध प्रयास हुन सकेको छैन । बिकासोन्मुख वस्तीहरूबाट निकास हुने फोहोरमैलालाई संकलन र प्रसोधन गरी वस्तीहरूको वातावरणलाई प्रतिकुल बनाउने कार्य रोक्नु पर्ने र ठुला वस्तीहरूमा छाडा पशुहरूको व्यवस्थापन तथा पशु हाटबजारको समेत व्यवस्था गर्नुपर्ने देखिन्छ ।
- सार्वजनिक निर्माण कार्यहरूमा सम्बन्धित निकाय एवं कार्यालयहरू बीच समन्वय हुन नसकि पूर्वाधारहरूको दिगो निर्माण हुन सकेको छैन । यस सम्बन्धमा स्थानीय निकाय तथा नागरिक समाजसंग समन्वय हुन सकेको छैन ।

६.६ भू-क्षय सम्भावित क्षेत्र

गाउँपालिकाका नदी तथा खोला किनारका भागहरू भू-क्षयको दृष्टिकोणले संवेदनशिल क्षेत्रमा पर्दछ । मानिसको अत्याधिक बसाई सराईका कारणबाट गाउँपालिका क्षेत्रमा परिरहेको वनविनासको चाप, अनियन्त्रित डढेलो, चर

चरण राख्ने प्रवृत्ति एवं अव्यवस्थित ढंगले ढुंगा तथा बालुवाहरु झिक्नाले प्राकृतिक सन्तुलन बिग्रन गई वस्ती एवं खेती तर्फ अनियन्त्रित बाढीको प्रकोप केन्द्रित भएको छ । खोलाको क्षमताभन्दा बढी मात्रामा नदिजन्य वस्तु निकासी भएकोले खोलाको सतह गहिरिदै जाँदा आसपासका क्षेत्रहरुमा कटान तथा भूक्षयको सम्भावना बढ्दो देखिन्छ । मुलतः गाउँका खोलाहरुको वरिपरी नै केन्द्रित भएर रहेको मानव वस्तीको मानवीय गतिविधिले र अनुत्पदाक पशुहरुको चापले यो संवेदनशिल क्षेत्रमा भू-क्षयको दृष्टिकोणले प्रतिकूल प्रभाव पारेको छ । त्यस्तै, अल्पकालीन, मध्यकालीन र दीर्घकालीन उपायहरु अवलम्बन गर्नुपर्ने आवश्यकतालाई ध्यानमा राख्दै अल्पकालीन उपायको रुपमा स्पर एवं तटबन्ध निर्माण गर्न मध्यकालीन उपायको रुपमा प्रभावित क्षेत्रको वरिपरी वृक्षारोपण गर्ने र दीर्घकालिन उपायको रुपमा सम्पूर्ण खोला प्रभावित क्षेत्रलाई संरक्षण गर्ने तर्फ काम अगाडी बढाउनु पर्ने देखिन्छ ।

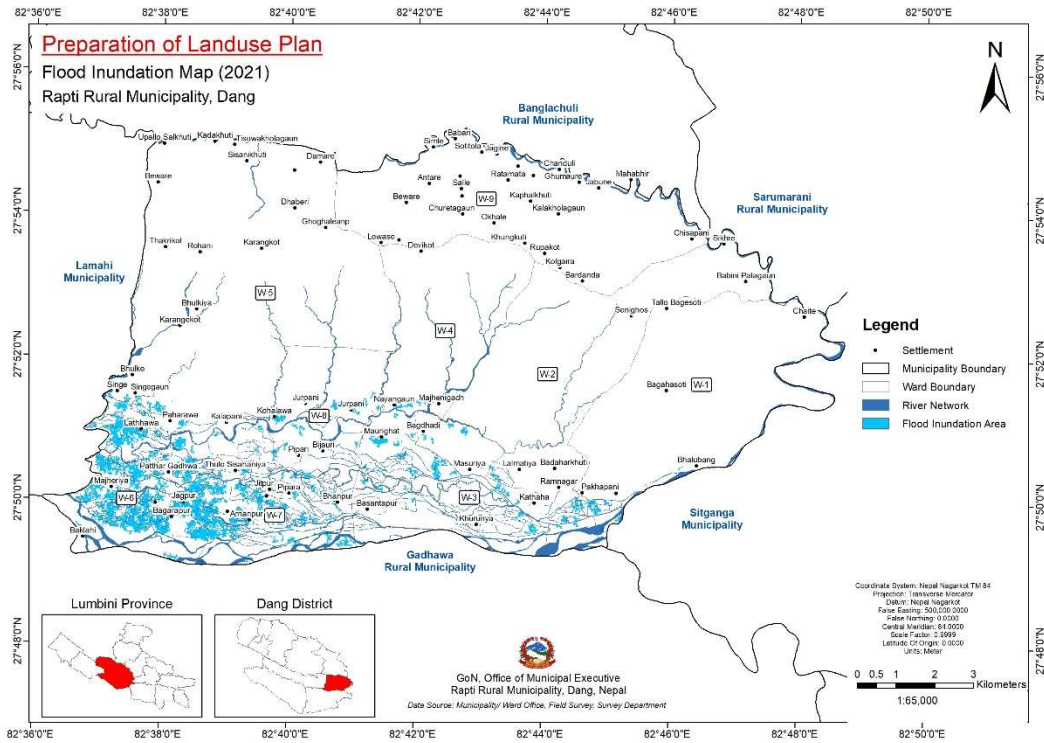
उल्लेखित क्षेत्रलाई मानवीय गतिविधिबाट अप्रभावित पर्ने र सघन जलाधार क्षेत्र संरक्षण कार्यक्रमहरु संचालन गर्नुपर्ने देखिएको छ । वडाका वडा अध्यक्ष, वडा कार्य समितिका सदस्यहरु लगायत वडाका बुद्धिजिबी र सरोकारवालाहरु समावेश छलफल द्वारा वडामा बिबिध विपद जोखिमको नक्सांकन र पहिचान गरिएको थियो । यसबाट तयार गरिएको सहभागीमूलक बाढी जोखिम नक्सा निम्न अनुसार रहेको छ, जस अन्तर्गत रातो रंगले बाढी जोखिमयुक्त क्षेत्रको रुपमा पहिचान गर्दछ ।

नक्सा नं. 18: सहभागीमूलक बाढी जोखिम नक्सा

यसलाई प्रमाणीकरण गर्नका लागि रिमोट सेन्सिङ स्याटेलाईट इमेज (Remote Sensing Satellite Image) लाई आधार लिई GIS पद्धति द्वारा विश्लेषण गरिएको थियो । जस अनुसार यस राप्ती गाउँपालिकाका विभिन्न

क्षेत्रहरु बाढी डुबान क्षेत्रका रुपमा देखिएका छन् । यसबाट तयार पारिएको नक्सा निम्न अनुसार प्रस्तुत गरिएको छ, जसमा सन् २०२१ को वर्षा समयमा राप्ती गाउँपालिकाका विभिन्न क्षेत्रमा डुबान क्षेत्रहरु (निलो रंग) लाई चित्रण गरिएको छ । यसबाट सहभागीमूलक किसिमबाट तयार पारिएको बाढी जोखिम नक्सा र रिमोट सेन्सिङ स्याटेलाईट इमेज आधारित GIS पद्धति द्वारा तयार पारिएको नक्सामा समानता पाउन सकिन्छ । यस किसिमका आधार नक्साहरुले भू-उपयोग योजना तथा क्षेत्र बर्गीकरण कार्यक्रमलाई आवश्यक सहायक डाटाका रुपमा रहेका छन् ।

नक्सा नं. 19: बाढी डुबान क्षेत्र नक्साङ्कन

यस गाउँपालिका क्षेत्रमा जोखियुक्त वस्तीको रुपमा राप्ती नदी तट क्षेत्र नदी कटान र डुवानको दृष्टिकोणले संवेदनशील क्षेत्रको रुपमा रहेको छ । विशेषगरी वडा नं १ को भालुवाड बजार, मच्छिताल, वडा नं. २ को कठाहा क्षेत्र, वडा नं ३ को खुररिया क्षेत्र, वसन्तपुर क्षेत्र, वडा नं. ७ को भानपुर, अनहनपुर, वडा नं. ६ को बग्रापुर क्षेत्र पर्दछन् । त्यसैगरी दोलही खोलाको प्रभावित क्षेत्र सिसनिहा पश्चिम, वडा नं. २ को एकतावस्ती कुम्लेटोल मुक्तिनगर आदि क्षेत्र प्रभावित रहेको देखिएको छ ।

६.७ पालिकामा हुन सक्ने सम्भावित प्रकोपको विवरण

तालिका नं. 11: पालिकामा हुन सक्ने सम्भावित प्रकोपको विवरण

क्र.सं	सम्भावित प्रकोप	विद्यमान अवस्था	समय
१	भूकम्प	भूकम्पीय जोखिम दृष्टिले नेपाल विश्वको ११ औं स्थानमा रहेको र गाउँपालिकामा भूकम्प	जुनसुकै समयमा

क्र.सं	सम्भावित प्रकोप	विद्यमान अवस्था	समय
		प्रतिरोधात्मक भवन कमै मात्रामा भएको, भवन आचार संहिता पूर्ण रुपमा लागु नभएको	
२	बाढी	गाउँपालिकामा विशेषतः साना ठुला नदि/खोलाहरु बग्ने गरेको र वर्षायाममा नदि तथा खोलाहरुले आसपासका भुभागहरु बर्षेनी डुबान र कटान गरि क्षति पुर्याईरहेको छ । वर्षेनी धेरै संख्यामा परिवारहरु प्रभावित भइरहेका छन् ।	असार, श्रावण, भाद्र
३	आगलागी	गाउँपालिकाको धेरै जसो भू-भागमा घनावस्ती रहेका (सुकुम्बासी, मुक्त कर्मैया, बाढी विस्थापित) लगायतमा अति विपन्न समुदायका घरहरु सचेतना अभाव, अग्नि नियन्त्रण यन्त्रको अभाव, खाना पकाउने कोठाका भित्ताहरु माटोले नापोत्नु, हावाहुरी चलेको बेला खाना पकाउनु र चुल्होमा आगो राख्ने चलन रहनु, चुल्होमा आगो सल्काउदा मट्टीतेलको प्रयोग गर्न र सलाई लाईटर जस्ता आगो बाल्ने वस्तुहरु बच्चाले खेलाउदा आगलागीका घटना बढी हुने गरेको ।	फागुन, चैत्र, वैशाख
४	महामारी	बाढी पश्चात् पूर्ण प्रकोपका रुपमा झाडापखाला लगायतका पानी जन्य रोग बढ्ने गरेको, स्रोत साधन अभाव र जनचेतनाको कमी, अनुकूल क्षमताको अभाव, कोराना भाइरस (कोभिड -१९) को महामारी ।	विपद पछि , अन्य समस्या
५	बर्डफ्लु, अन्य फ्लु	अव्यवस्थित कुखुरा पाल्ने, स्वाइन फ्लु, आदि	जुनसुकै समयमा
६	शितलहर	चिसोको मात्र बढ्दै गएको समयमा विपन्न वस्ती बढी प्रभावित	पुस-माघ
७	जंगली जनावर आतंक	गाउँपालिकाको वनजंगल वरिपरी बसोबास भएको क्षेत्रहरु	जुनसुकै समयमा
८	मौसमी सुख्खा	पानी नपरेमा नहरको सिचाई नपुगेको भागहरु	असार-भदौ
९	किट आतंक	जलवायु परिवर्तन, बढी विषादी प्रयोगका कारण लाभकारी चरा, किरा लोप	खेति-मौसम
१०	चट्याड, असिना	बढी जसो वर्षायाम र पानी परेको समयमा	जुनसुकै समयमा

खण्ड ७ : प्रस्तावित भू-उपयोग क्षेत्र निर्धारण

७.१ परिचय

भू-उपयोग क्षेत्र नक्सांकन महत्त्वपूर्ण प्राकृतिक स्रोतहरू संरक्षित गर्नका लागि भूमिको प्रयोगलाई नियमन गरेर शहरहरूको दिगो विकास सुनिश्चित गर्नको लागि एक उपकरण हो। यसमा सहरी बस्ती विकास, सामुदायिक सेवा-सुविधा, खुला ठाउँको उचित वितरण, उच्च जोखिम क्षेत्रहरूमा शहरी विकास निषेधित र असंगत भूमि प्रयोग अलग गरिएको छ। समग्रमा, यस अध्ययनको लागि प्रयोग गरिएको डाटामा गाउँपालिकाको हाल अवस्थित बस्तीको संरचना, सडकको पहुँच र विकास, बजार तथा व्यावसायिक केन्द्रहरू, औद्योगिक विकास, पालिका स्तरिय प्राकृतिक तथा भौतिक संरचनाहरूको विस्तार, वडा स्तरिय जन घनत्व विवरण, जोखिम र जोखिम अध्ययन र सामाजिक-आर्थिक पक्षहरूबाट लिइएको थियो।

भू-उपयोग क्षेत्र निर्धारणको उद्देश्य जमिनको उपयुक्तता अनुसार यसलाई प्रयोगमा राख्नु हो। यद्यपि, जमिनको लागि उत्तम प्रयोग निर्धारण गर्नु सधैं सजिलो काम होइन। माटोको अद्वितीय विशेषताका कारण केही जमिनलाई खेती गर्नका लागि छोड्नु उत्तम हुन्छ। अन्य जग्गा व्यावसायिक विकासको लागि उपयुक्त हुन सक्छ किनभने यो प्रमुख यातायात मार्गको नजिक अवस्थित छ। बाढी प्रभावित क्षेत्रमा अवस्थित भूमिहरूको लागि कृषि, वन र खुला ठाउँको प्रयोग सबैभन्दा राम्रो हुन सक्छ। भू-उपयोग क्षेत्र नक्सांकनले थप व्यवस्थित विकासको लागि पनि मद्दत प्रदान गर्दछ। क्षेत्रको आकार, सेट ब्याक लाइनहरू, भवनको उचाइ र जनसंख्या घनत्व सम्बन्धी नियमहरूले क्षेत्रहरूलाई अझ व्यवस्थित बनाउन र शहरी फैलावटलाई निरुत्साहित गर्न सक्छ।

७.२ भू-उपयोग क्षेत्र निर्धारणका सिद्धान्तहरू

भू-उपयोग क्षेत्र निर्धारणका मुख्य सिद्धान्तहरू निम्नलिखित छन्:

- जमिनको गुणस्तर, जमिनको क्षमता र सिंचाई सुविधाको आधारमा प्रमुख कृषि भूमिको संरक्षण गर्ने
- जोखिमको अवधि र संवेदनशीलताको आधारमा तुलनात्मक रूपमा सुरक्षित क्षेत्रमा सम्भावित आवासीय क्षेत्रहरू छुट्याउने
- वन, झाडी, खोला, र दलदल भूमिहरू लगायतका प्राकृतिक स्रोतहरूको संरक्षण गर्ने।

७.३ भू-उपयोग क्षेत्र निर्धारणका मापदण्डहरू

भू-उपयोग क्षेत्र निर्धारणका लागि प्रयोग गरिने मापदण्डहरू निम्नानुसार छन्-

- बाटो- सडकको पहुँच विकासको एउटा महत्त्वपूर्ण मापदण्ड हो जसले बस्तीहरू बीचको सम्बन्ध प्रदान गर्दछ। सडक पहुँचको सहजता, आर्थिक अवसर, सामाजिक सेवा आदि जस्ता सम्भावित फाइदाहरूका कारण सडक नजिक परेका क्षेत्रहरूमा विकासको सम्भावना बढी छ। तसर्थ, सडक सञ्जाललाई सहरी विस्तारको महत्त्वपूर्ण कारकत्वको रूपमा समावेश गरिएको छ।

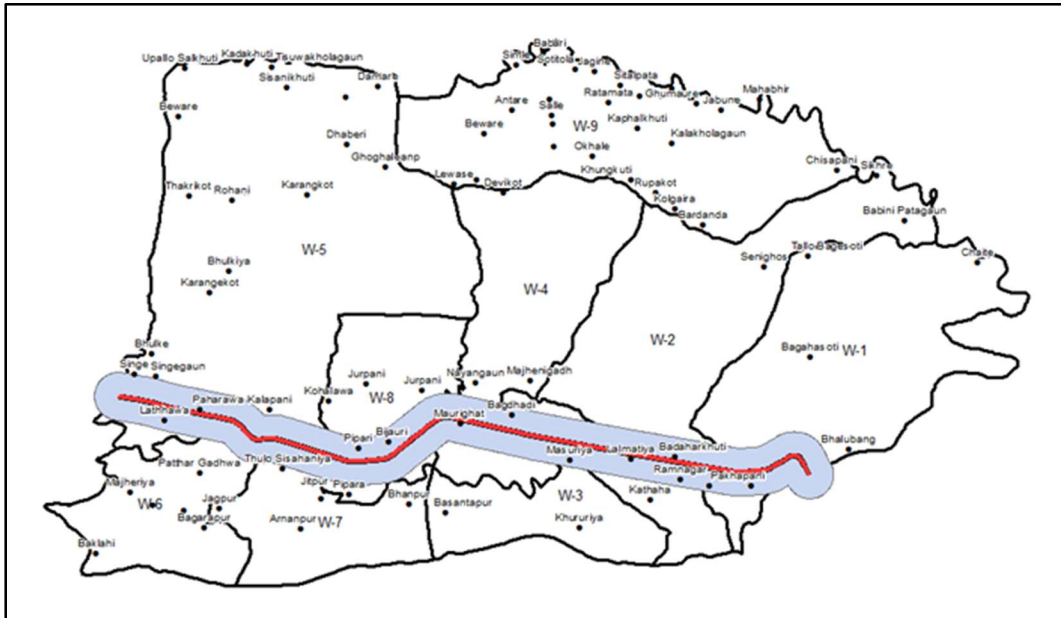
- ख) बजार - बजार केन्द्रहरू व्यावसायिक र वित्तीय गतिविधिहरूले अन्य गतिविधिहरूमा प्रभुत्व जमाउने ठाउँ हो । बजार केन्द्रहरूले आर्थिक अवसरहरू प्रदान गर्ने र प्रमुख कार्यबललाई आकर्षित गर्ने गर्दछ । त्यसैले बजार केन्द्रहरूलाई सम्भावित शहरी विकासको महत्त्वपूर्ण पक्षको रूपमा लिइन्छ ।
- ग) अवस्थित बस्ती- पूर्वाधार पहुँच र आर्थिक कारकहरू बाहेक, आसपासका बस्तीले पनि क्षेत्रको विकास गर्न महत्त्वपूर्ण भूमिका खेल्छ । सामान्यतया, सहरी वा बस्ती क्लस्टरलाई राम्रो जीवन र राम्रो अवसरहरू उपलब्ध भएको ठाउँको रूपमा लिइन्छ । त्यस्तै यो एकता र सामाजिक सुरक्षाको ठाउँ हो । तसर्थ, अवस्थित बस्ती क्लस्टर नजिकका क्षेत्रहरू सम्भावित आवासीय क्षेत्रका लागि उपयुक्त क्षेत्र मानिन्छ ।
- घ) जमिन प्रयोग - भू-उपयोग प्रतिबन्धहरू जस्तै - नदी, वन, पोखरी र अन्य संस्थाहरू भू-उपयोग नक्साबाट निकालिन्छन् र सम्भावित सहरी विस्तारको लागि बाधाको रूपमा प्रयोग गरिन्छन् ।
- ङ) भिरालोपन - ठाडो भिरालोपन (३३% भन्दा बढी अर्थात ३० डिग्री) मा विकास गर्दा क्षरणको उच्च जोखिम हुन्छ र साथ साथै यसले पहिरोको जोखिम बढाउन मद्दत गर्दछ । त्यसैले ठाडो भिरालोपन भएका क्षेत्रहरूलाई भविष्यको सहरी विकासको लागि प्रतिबन्धित क्षेत्र मानिन्छ ।
- च) बाढी - बाढीको गहिराइका आधारमा न्यून, मध्यम र उच्च डुबानको जोखिम हुने सम्भावना रहेको क्षेत्रको रूपमा स्थानलाई वर्गीकृत गरिन्छ । प्रवाह गहिराई ०-१ मिटर छ भने कम जोखिम, १-२ मिटर मध्यम जोखिम र २ मिटर तथा माथि उच्च जोखिम क्षेत्रको रूपमा वर्गीकृत गरिन्छ । २ YRP द्वारा डुबान हुने अपेक्षा गरिएका सबै क्षेत्रहरूलाई जोखिम क्षेत्रको रूपमा मानिन्छ र यसै कारण भविष्यको सहरी विकासको लागि यस्ता क्षेत्रहरू प्रतिबन्धित गरिन्छ ।
- छ) तरलता क्षेत्र - भुइँचालोका कम्पनले गर्दा ढीला तलछट भएका क्षेत्रहरूमा तरलता आउने गर्दछ । उच्च तरलता भएका क्षेत्रहरूलाई नक्साबाट निकालेर सम्भावित सहरी विस्तारको लागि प्रतिबन्धित क्षेत्रहरू मानिन्छ ।
- ज) भूकम्प - भूकम्पीय प्रकोप नेपालमा सबैभन्दा प्रमुख खतराहरू मध्ये एक हो । सन् १८०० को शुरुवात देखि नेपालमा ५ वा सोभन्दा माथिको रेक्टर स्केलका १६६ भन्दा बढी भूकम्प रेकर्ड गरिएका छन् । पछिल्लो १० वर्षमा मात्रै ५ देखि ७.६ म्याग्निच्युडका कम्तीमा ९० भूकम्पहरू रेकर्ड गरिएका छन् । यी भूकम्पहरूले ठूलो संख्यामा धनजन नष्ट गर्नुका साथै मानिसहरूलाई घरबारविहीन गरेको छ । त्यसैले शहरी र ग्रामीण क्षेत्रको योजना बनाउनका यो एउटा महत्त्वपूर्ण कारकत्व हो । यस अध्ययन क्षेत्रमा पीक ग्राउन्ड एक्सेलेरेसन (PGA) को मान ११८ देखि १२५ gal को बीचमा रहेको देखिन्छ, जसले गर्दा कम्पनको बेलामा कम देखि मध्यम जोखिम उत्पन्न गर्दछ । त्यसैले, यस क्षेत्रलाई भूकम्पका कारण न्यून र मध्यम जोखिममा मात्र विभाजन गरिएको छ । सन् १९३४ मा गएको केन्द्रबिन्दु भन्दा १३० किलोमिटरको दुरीमा ८.३ म्याग्निच्युडको नेपाल-बिहार जस्तै ठूलो भूकम्पको पुनरावृत्तिको अनुमानको आधारमा यो गणना आधारित छ ।
- झ) माटोको क्षमता - उच्च दिगो कृषि व्यवस्थापन सुनिश्चित गर्न उत्पादनशील जमिनलाई सम्भावित आवासीय क्षेत्रको लागि प्रतिबन्धित क्षेत्रको रूपमा प्रयोग गरिन्छ । मूलतः कम उत्पादकत्व भएको भूमिलाई सम्भावित आवासीय क्षेत्रहरू छुट्याइएका छन् ।
- ञ) आगलागीको जोखिम - हाई टेन्सन लाइन, पेट्रोल पम्प र उद्योगधन्दाबाट आगलागीको सम्भावित जोखिमलाई मध्यनजर गर्दै न्यूनतम मानकको बफर क्षेत्र सिर्जना गरिन्छ ।
- ट) औद्योगिक जोखिम - आगलागी र विषाक्त पदार्थ निस्कनु औद्योगिक क्षेत्रमा सामान्यतय भैरहने दुर्घटनाहरू हुन् । रासायनिक पदार्थ प्रयोग गर्ने कारखाना र उद्योगहरूको उपस्थितिले तिनीहरूको उत्पादन विधिहरूले

वरपरको जनसंख्या र वातावरणलाई औद्योगिक जोखिमसंग उजागर गर्दछ । त्यसैले, विषाक्त पदार्थको सम्पर्कमा आएपछि पर्ने मानव स्वास्थ्यमा असरलाई न्यूनीकरण गर्न औद्योगिक क्षेत्र वरपर १ किलोमिटरको बफर एरिया बनाइन्छ र भविष्यको बस्ती विस्तारको लागि प्रतिबन्धित गरिन्छ ।

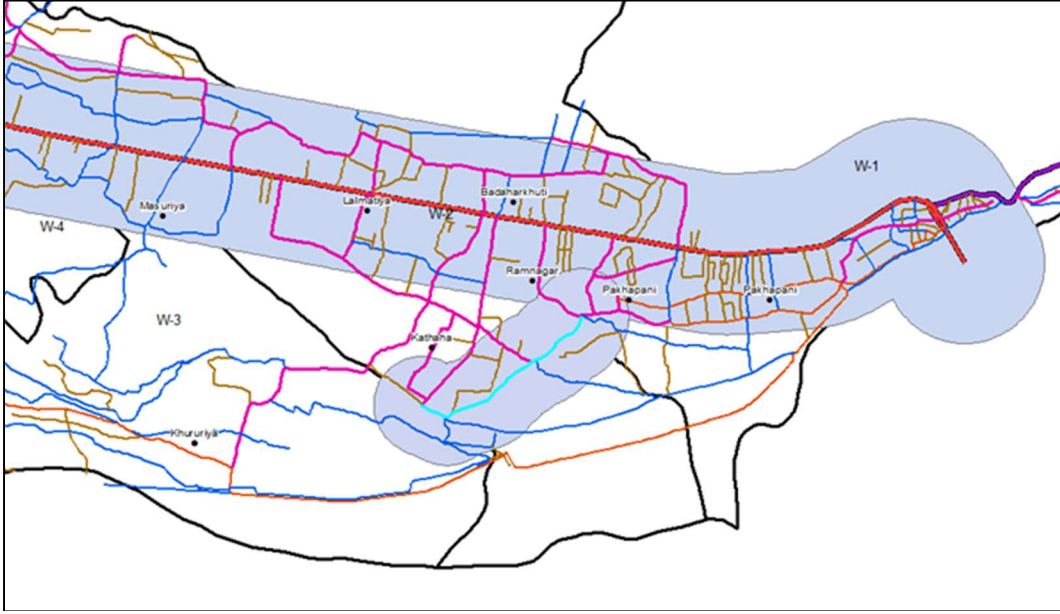
७.४ भू-उपयोग क्षेत्र र तिनीहरूको विवरण

भू-उपयोग क्षेत्रहरूको मूल्याङ्कनलाई १ देखि १० सम्म तोकिएको छ भने उपयुक्त भू-उपयोग क्षेत्रहरू प्रतिनिधित्व गर्न प्रत्येकलाई विभिन्न उप-प्रकारहरूमा जस्तै A (विद्यमान) र B (प्रस्तावित) तथा यस्तै अरुमा थप उपविभाजित गरी वर्गीकृत गरिएको छ । एकीकृत विषयगत विश्लेषण (Subjective Analysis) अनुसार आवश्यकता र विशेषज्ञको रायको आधारमा राप्ती गाउँपालिकाको एक ढाँचा विकसित गरिएको छ जसले प्रत्येक जग्गा एकाइलाई भू-उपयोग क्षेत्र उपयुक्तता मूल्याङ्कनका साथ तोकने आधारको रूपमा काम गर्दछ । भू-उपयोग क्षेत्र वर्ग र उपयुक्तता मूल्याङ्कन तल उल्लिखित मापदण्डको आधारमा मूल्याङ्कन गरिन्छ र भू-उपयोग इकाईलाई उपयुक्त भू-उपयोग क्षेत्र वर्गका साथ यसको उपयुक्तता मूल्याङ्कन गरिन्छ ।

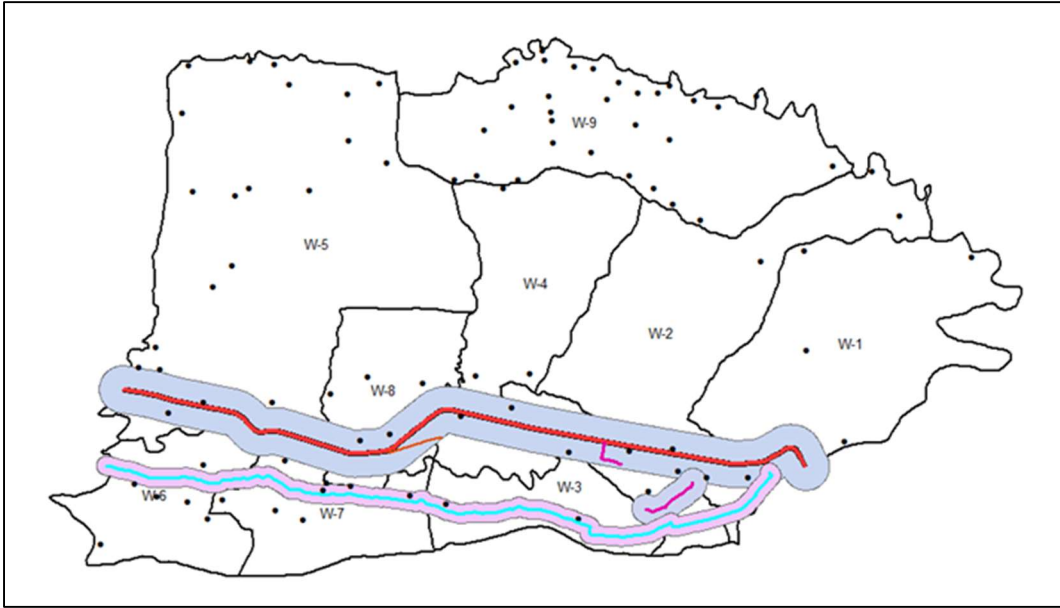
क) गाउँपालिका अन्तर्गतको महेन्द्र राजमार्ग सडक खण्डको दुवै तर्फ ५०० मिटर सम्म व्यक्ति विशेषको जग्गा मिश्रित व्यावसायिक तथा आवासीय क्षेत्र हुने ।

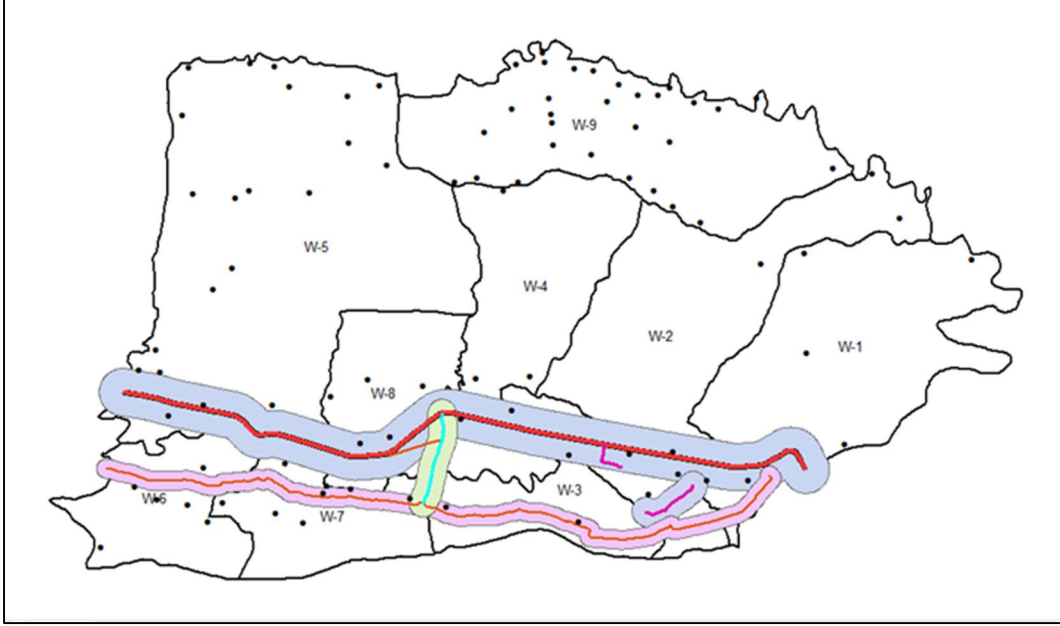
ख) विश्वराज सडकको दुवै तर्फ ३०० मिटर सम्म व्यक्ति विशेषको जग्गा आवासीय क्षेत्रको लागि प्रयोग गरिने ।

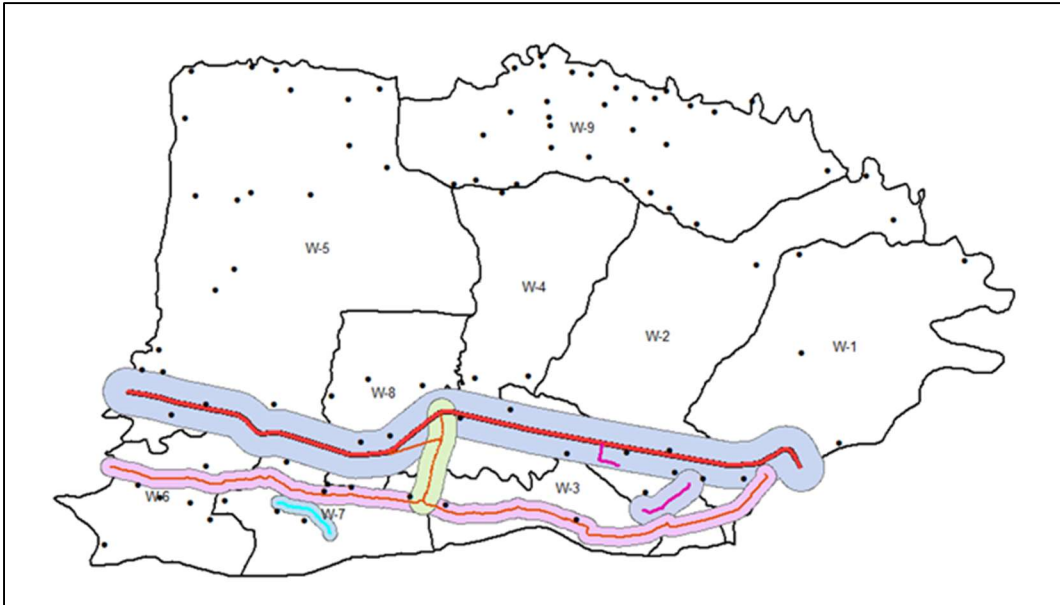
ग) दामोदर रोडको दुवै तर्फ २०० मिटर सम्म व्यक्ति विशेषको जग्गा आवासीय क्षेत्रको लागि प्रयोग गरिने ।

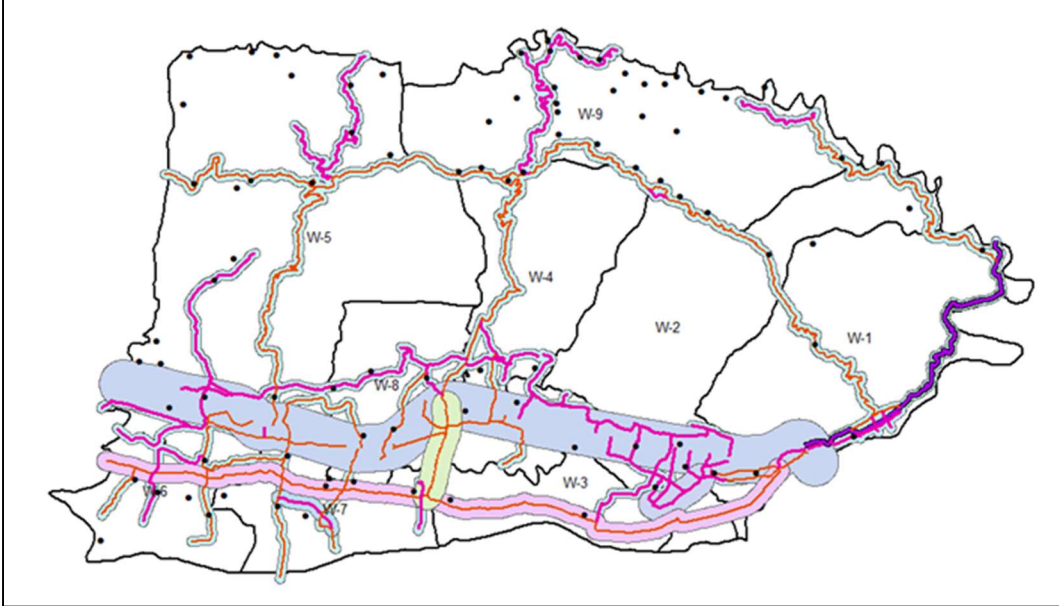
घ) मौरीघाट देखि भानपुर राप्ती सम्मको ३०० मि. वरिपरी सम्म व्यक्ति विशेषको जग्गालाई आवासीय क्षेत्रमा प्रयोग गरिने ।

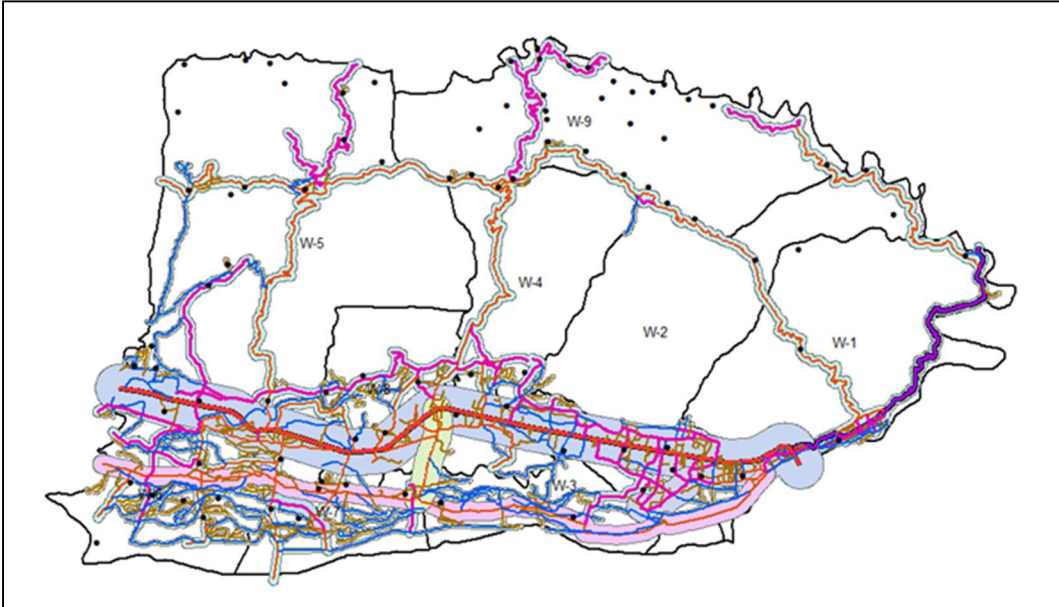
ङ) सिसहनिया देखि रामघाट सडक १५० मि. क्षेत्र वरिपरी सम्म व्यक्ति विशेषको जग्गालाई आवासीय क्षेत्रमा प्रयोग गरिने ।

- च) माथि उल्लेख गरिएका सडक खण्डमा पर्ने जग्गा बाहेक हाल नक्सामा कायम रहेका तथा नक्सामा नभई जमिनमा सडकको रूपमा कायम रहेका २० फिट भन्दा बढी चौडाई रहेका सडकको दुवै तर्फ १०० मिटरसम्म आवासीय क्षेत्र हुने ।

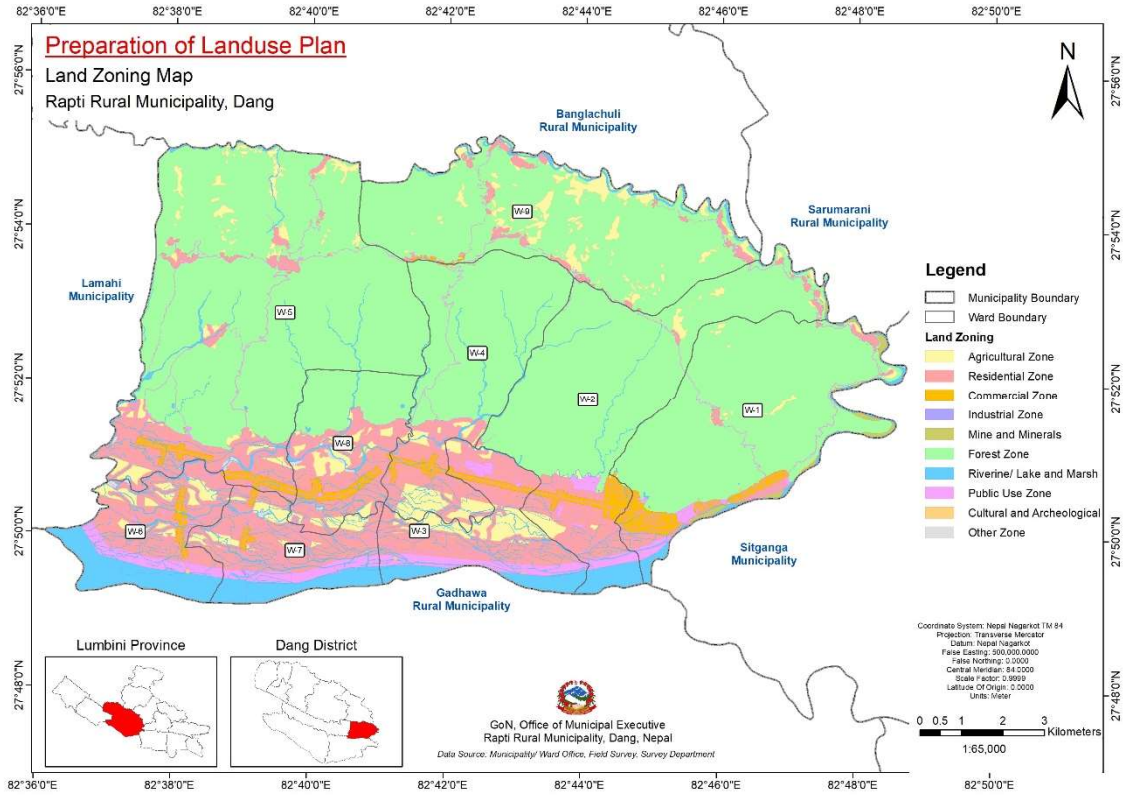
- छ) माथि उल्लेख गरिएका सडक खण्डमा पर्ने जाग्गा बाहेक हाल नक्सामा कायम रहेका तथा नक्सामा नभई जमिनमा सडकको रूपमा कायम रहेका २० फिट सम्म चौडाई रहेका सडकको दुवै तर्फ ५० मिटर आवासीय क्षेत्र हुने ।

यसका साथै,

- ज) गौतम बुद्ध चोक देखि हनुमानगढी सहित पुलचोक बजार सम्म व्यावसायिक क्षेत्र, गौतम बुद्ध चोक देखि पूर्व नेपाल राष्ट्रिय मा. वि. सम्मको क्षेत्रलाई व्यावसायिक क्षेत्र एवम् भालुवाङ देखि पश्चिम तर्फ कटेशनाला सम्म व्यावसायिक क्षेत्र हुने ।
- झ) हालको व्यवसायिक क्षेत्र लालमटिया र सम्भावित बजार व्यवसायिक क्षेत्र बराखुडीलाई सम्भावित बजार क्षेत्र बनाउने निर्णय गरियो । साथै अम्बेश्री मन्दिर देखि उत्तर तिरको क्षेत्र लाई बजार निर्णय गरियो ।
- ञ) बराखुडी कुलो देखि दक्षिण प्रगन्न सम्मको क्षेत्रलाई आवास क्षेत्र बनाउने निर्णय गरियो ।
- ट) मझेरिया राप्ती धकलाही सडकलाई र भगवानपुर देखि लदहवा बाटो र बग्रापुर-सग्रापुर-पत्थरगँवा सडक क्षेत्र लाई आवासीय क्षेत्रको रूपमा प्रयोग गरिने ।
- ठ) गाउँपालिकाको वडा न. ९ मा व्यवसायिक प्रयोजनको लागि लेवासे, छाउने टोल, छोरेवास क्षेत्रहरू राखिने ।
- ड) शिद्वेश्वरी शिव मन्दिर, विणरानी गुफा, चितुवा स्थली ताल पर्यटकीय क्षेत्रमा विकास गर्ने ।
- ढ) बग्रापुर क्षेत्रलाई पर्यटकीय क्षेत्रमा विकास गर्ने ।
- ण) माथि उल्लेख भएका क्षेत्र भित्र पर्ने भएतापनि बाटोले नछोएका कित्ता जग्गाहरू र ५००० वर्ग मिटर भन्दा बढी क्षेत्रफल हुने गरी कायम भएका कित्ता जग्गाहरू कृषि क्षेत्र हुने ।
- त) माछा पालनका लागि माछा पोखरी बनाइएको जग्गा र ठुलो कृषि तथा पशु फर्मको रूपमा प्रयोजनमा रहेका जग्गाहरू कृषि क्षेत्रका रूपमा रहने ।
- थ) त्यस्तै गाउँ ब्लक भित्र रहेका घर जग्गा तथा माथि उल्लेख गरिएका क्षेत्र भन्दा बाहिर पर्ने गरी बसोबासको दृष्टिकोणले घर/आवास निर्माणगरी बसोबास गरी रहेका जग्गा आवासीय क्षेत्रका रूपमा निर्धारण गरिएको छ ।
- द) नदीको बहाव क्षेत्र, ताल, तलैया, पोखरी, सामुदायिक/धार्मिक बिद्यालय, सरकारी कार्यालय, कुलो, नहर, खोला, वन, सरकारी पर्ति, सार्वजनिक जग्गा तथा सार्वजनिक उपयोगका लागि छुट्याइएका र माथिका बुंदामा आवास क्षेत्र भनि तोकिएका अन्य क्षेत्र बाहेकका व्यक्ति बिशेषका जग्गाहरू कृषि क्षेत्रको रूपमा निर्धारण गरिएको छ ।
- ध) ऐतिहासिक, धार्मिक, सांस्कृतिक तथा पुरातात्विक महत्वका क्षेत्रहरू एवं विभिन्न समुदायले धार्मिक सांस्कृतिक वा परम्परागत रूपमा पूजा अर्चना गर्ने स्थल, सांस्कृतिक तथा पुरातात्विक महत्वको क्षेत्रका रूपमा निर्धारण गरिएको छ ।

यी मापदण्डहरूमा आधारित भएर एकीकृत विषयगत विश्लेषण पश्चात तयार पारिएको राप्ती गाउँपालिकाको भू-उपयोग क्षेत्र बर्गीकरणको विस्तृत अवस्था तलको नक्सामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

नक्सा नं. २०: गाउँपालिकाको भू-उपयोग क्षेत्र बर्गीकरण

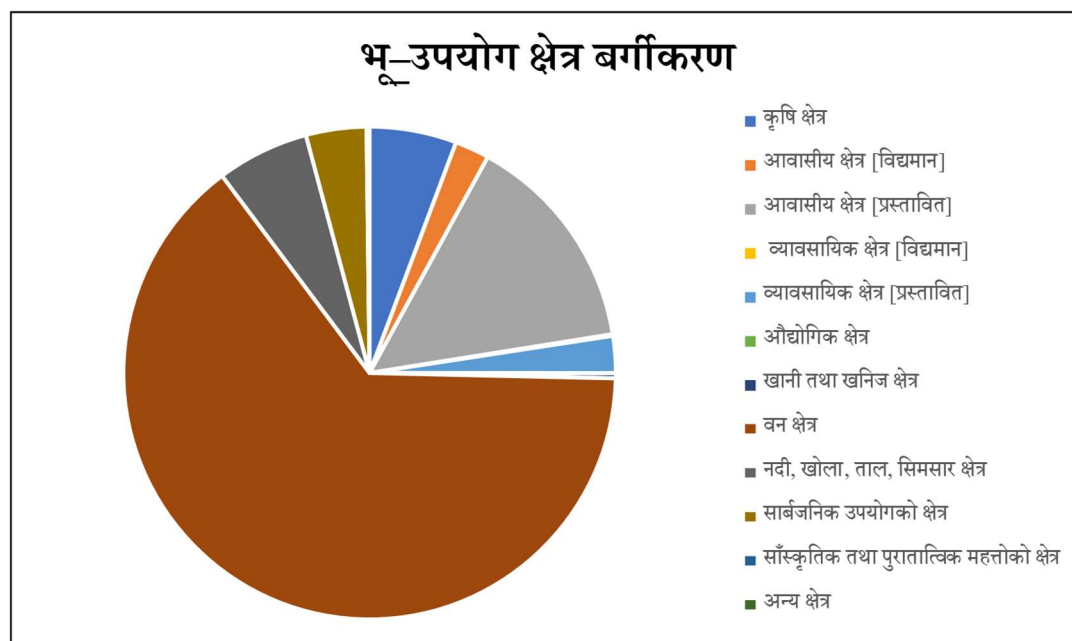
तलको तालिकाले राप्ती गाउँपालिकाको भू-उपयोग क्षेत्र बर्गीकरण (विद्यमान तथा प्रस्तावित) लाई विस्तृत रूपमा वर्णन गर्दछ ।

तालिका नं. १२: भू-उपयोग क्षेत्र विश्लेषण विवरण

क्षेत्र	भू-उपयोगको बर्गीकरण	अवस्था	क्षेत्रफल (वर्ग कि.मी.)	प्रतिशत (%)
१	कृषि क्षेत्र	विद्यमान	९.२०	५.७१%
२	आवासीय क्षेत्र [विद्यमान]	विद्यमान	३.६४	२.२६%
२	आवासीय क्षेत्र [प्रस्तावित]	प्रस्तावित	२३.३६	१४.५१%
३	व्यावसायिक क्षेत्र [विद्यमान]	विद्यमान	०.१७	०.१०%
३	व्यावसायिक क्षेत्र [प्रस्तावित]	प्रस्तावित	३.९०	२.४२%
४	औद्योगिक क्षेत्र	विद्यमान	०.०२	०.०१%
५	खानी तथा खनिज क्षेत्र	विद्यमान	०.५३	०.३३%
६	वन क्षेत्र	विद्यमान	१०३.७५	६४.४२%
७	नदी, खोला, ताल, सिमसार क्षेत्र	विद्यमान	९.७६	६.०६%

क्षेत्र	भू-उपयोगको बर्गीकरण	अवस्था	क्षेत्रफल (वर्ग कि.मी.)	प्रतिशत (%)
८	सार्वजनिक उपयोगको क्षेत्र	विद्यमान	६.४०	३.९७%
९	साँस्कृतिक तथा पुरातात्विक महत्त्वको क्षेत्र	विद्यमान	०.०५	०.०३%
१०	अन्य क्षेत्र	विद्यमान	०.२७	०.१७%
	जम्मा		१६१.०४	१००.००%

(स्रोत: GIS विश्लेषण, २०७९)

नक्सा नं. २१: गाउँपालिकाको भू-उपयोग क्षेत्र विश्लेषण विवरण

उपरोक्त खण्डहरूमा उल्लेखित पद्धतिको आधारमा, भू-उपयोग क्षेत्र बर्गीकरण नक्साले प्राकृतिक प्रकोपको दृष्टिले तुलनात्मक रूपमा सुरक्षित रहेका क्षेत्रहरू पहिचान गर्दछ। यसबाहेक यसले भविष्यको विकासबाट उच्च सुरक्षा आवश्यक पर्ने क्षेत्रहरू र प्राकृतिक स्रोतहरू पनि पहिचान गर्दछ, उदाहरणका लागि प्रमुख कृषि भूमि, वन, सिँचाई नहर र नदी किनार क्षेत्रहरू। प्राकृतिक श्रोत संरक्षणको लागि सहयोग प्रदान गर्नुका साथै, नक्साले गाउँपालिकामा पूर्ण रूपमा सीमित भूमि (आवासीय विकासको लागि उपलब्ध नभएको जग्गा) र भविष्यमा व्यावसायिक र आवासीय विकासको लागि सम्भावित रूपमा उपलब्ध भूमि पहिचान गर्दछ। यस सन्दर्भमा, भूमि प्रयोग उपयुक्तता नक्साले पालिकाको हालको भूमि विकासको स्तर र भविष्यको विकासलाई समर्थन गर्ने सम्भावनाको उपयोगी प्रदर्शन प्रदान गर्दछ। यस विश्लेषणबाट राप्ती गाउँपालिकामा प्रस्तावित आवासीय क्षेत्र २३.३६ वर्ग कि.मी. र प्रस्तावित व्यावसायिक क्षेत्र ३.९० वर्ग कि.मी. पहिचान गरिएका छन्। तत्पश्चात यस पालिकामा ९.२० वर्ग कि.मी. कृषि क्षेत्र बाकी रहने देखिएको छ। माथि उल्लेखित मापदण्डहरूका आधारमा विश्लेषण गरी भू-उपयोग क्षेत्र बर्गीकरण पश्चात ३९.१६ वर्ग कि.मी. जमिन कृषि जन्य उपयोग भैरहेको अवस्थामा यसलाई भावी विकासका लागि तथा बढ्दै गईरहेको जनसंख्या र बस्ती विस्तारका लागि आवासीय क्षेत्र र व्यावसायिक क्षेत्रमा विस्तार

गरिएको छ । जस मध्ये १४.५१% भू-भाग प्रस्तावित आवासीय क्षेत्र र २.४२% भू-भाग प्रस्तावित व्यावसायिक क्षेत्रमा रेखांकन गरिएको छ ।

यस राप्ती गाउँपालिकाको भू-उपयोग योजना तथा क्षेत्र बर्गीकरणको लागि आवश्यक भूमि कित्ता नक्सा डाटा तथा तथ्यांक नापी विभागबाट उपलब्ध २०७४ सालको तथ्यांकमा आधारित रहेको र यो कार्यक्रम २०८० बैशाखमा सम्पन्न भएको हुदा यस बीचमा कुनै कित्ता नक्सा खण्डिकरण भएमा आवश्यक प्रमाण पेश गरेमा नियमानुसार भू-उपयोग क्षेत्र बर्गीकरण अद्यावधित गरिने छ ।

एक वटा नापी कित्ता नक्सा (Parcel) ले २ वा बढी क्षेत्र बर्गीकरणलाई समेटिएको खण्डमा नियमानुसार उपल्लो क्षेत्रमा अद्यावधित गरिने छ ।

खण्ड ८ : नापी कित्ता नक्सा

८.१ परिचय

क्याडस्ट्रल डाटा (नापी कित्ता नक्सा) ले पूर्ण शुद्धता र पर्याप्तताका साथ क्षेत्र भित्र प्रत्येक व्यक्तिगत जग्गा पार्सलको वास्तविक स्थिति र आकार देखाउने गर्दछ। क्याडस्ट्रल नक्सा गतिशील छन्; तिनीहरूले भूमि विकास र भूमि खण्डीकरणबाट उत्पन्न क्याडस्ट्रल फ्रेमवर्कमा परिवर्तनहरू प्रतिबिम्बित गर्दछ। NLUP द्वारा तयार गरिएको राप्ती गाउँपालिकाको क्याडस्ट्रल नक्साको भेक्टराइज्ड डिजिटल डाटा नापी विभाग द्वारा प्रदान गरिएको थियो।

स्प्यासियल क्याडस्ट्रल डाटाबेसको एट्रिब्युट डाटा (Attribute Data) ले प्रत्येक पार्सल अद्वितीय (Unique) ID समावेश गर्दछ। अद्वितीय ID जिल्लाको नाम/कोड, गाविसको नाम/कोड, पानाको अनुक्रमणिका/वार्ड र पार्सल नम्बर संयोजनबाट सिर्जना गरिएको हो। क्याडस्ट्रल पार्सल डाटा भू-उपयोग र भू-उपयोग क्षेत्र बर्गीकरण डाटाबेसको साथ सुपरइम्पोज गरिएको छ, त्यसपछि हालको भू-उपयोग र भू-उपयोग क्षेत्रको जानकारी क्याडस्ट्रल पार्सल डाटाबेसमा समावेश गरिएको छ।

८.२ क्याडस्ट्रल नक्साको तयारी पद्धति

८.२.१ क्याडस्ट्रल नक्साको अधिग्रहण

राप्ती गाउँपालिकाको क्याडस्ट्रल नक्साको भेक्टराइज्ड डिजिटल डाटा सम्बन्धित निकायबाट प्राप्त गरिएको छ। यदि भेक्टराइज्ड डिजिटल क्याडस्ट्रल डाटा उपलब्ध छैन भने, हामीले सम्बन्धित जिल्ला सर्वेक्षण कार्यालयबाट सम्पूर्ण परियोजना क्षेत्र समेट्ने मूल क्याडस्ट्रल नक्साको नीलो/अमोनिया प्रिन्ट प्राप्त गर्नुपर्दछ।

८.२.२ क्याडस्ट्रल नक्साको स्क्यानइड

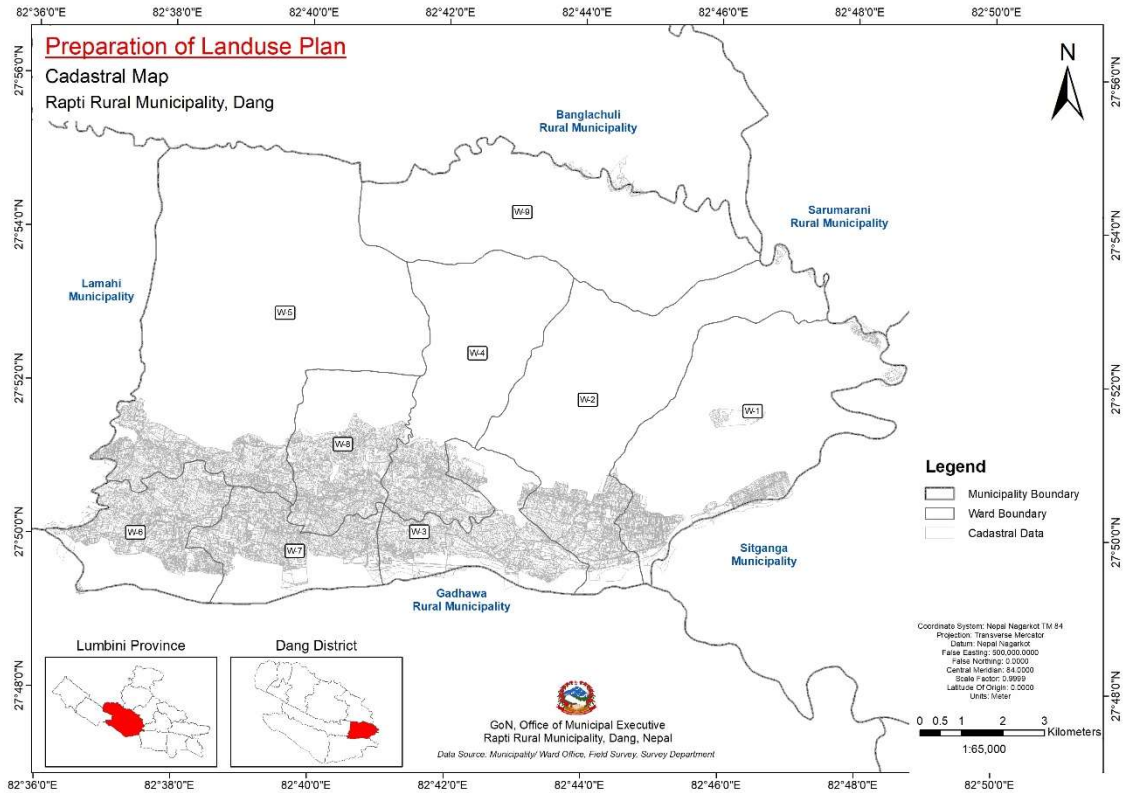
प्राप्त गरिएको नीलो/अमोनिया प्रिन्ट क्याडस्ट्रल नक्साहरू २०० dpi रड/ग्रेस्केलमा अत्यधिक सटीक व्यावसायिक A0/A1 आकारको फ्लैट बेस चौडा स्क्यानर बाट साथ स्क्यान गर्नुपर्छ। क्याडस्ट्रल नक्साको तुलनात्मक रूपमा फिक्का रेखाहरू सही डिजिटलाइजेशनका लागि ४०० dpi रड/खरानीमा स्क्यान गरिएको हुन्छ।

८.२.३ डिजिटलीकरण र डिजिटल डाटाको तयारी

क्याडस्ट्रल पार्सल सीमा भू-संदर्भित (Georeferenced) स्क्यान गरिएको क्याडस्ट्रल नक्सामा डिजिटलाइज गरिएको छ। कम्प्युटरको स्क्रिनमा आवश्यक जुम लेभलको साथमा उचित डिजिटलाइजेशन विधि लागू गरिएको हुन्छ र डिजिटलाइज्ड लाइन स्क्यान गरिएको पार्सल लाइनको बीचमा गरिएको थियो र पार्सल नम्बर प्रविष्ट गरिएको थियो।

८.२.४ पालिका स्तर सिमलेस क्याडस्ट्रल डाटासेट तयारी

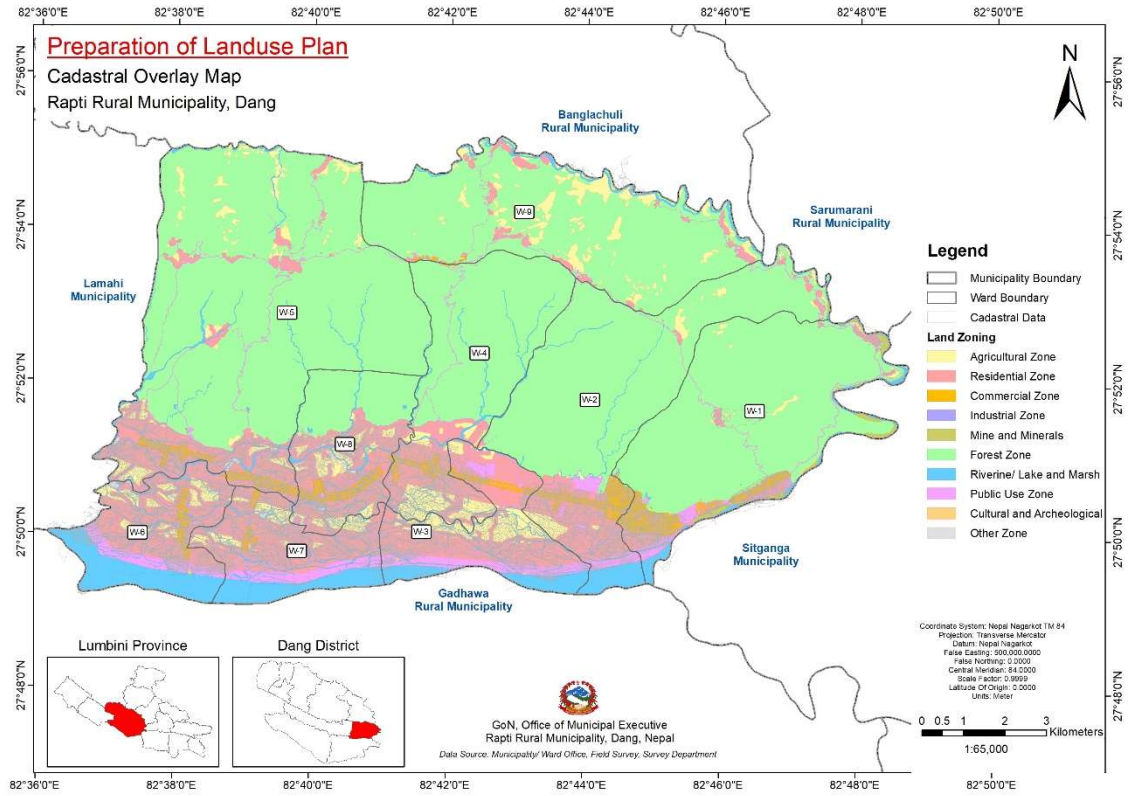
डिजिटल ट्रिग/नियन्त्रित पाना क्याडस्ट्रल नक्सालाई ट्रिग/नियन्त्रित पाना क्याडस्ट्रल नक्साहरू संयोजन गरेर निर्बाध रूपमा मोजेक (Mosaic) गरिएको थियो । डिजिटल फ्री/आईल्याण्ड पाना क्याडस्ट्रल नक्साहरू समानता रूपान्तरण विधिद्वारा अर्थो-सुधारित (Ortho-rectified) Satellite Image संग स्प्यासियल रूपमा समायोजन गरिएको थियो । छुट्टाछुट्टै डिजिटल क्याडस्ट्रल नक्सा जोडेर पालिका स्तरमा सिमलेस डिजिटल क्याडस्ट्रल डाटासेट तयार गरिएको थियो । यसरी तयार पारिएको पालिका स्तरिय क्याडस्ट्रल नक्सा निम्न अनुसार देखिएको छ ।

नक्सा नं. २२: गाउँपालिकाको क्याडस्ट्रल नक्सा

८.३ भू-उपयोग क्षेत्र नक्सामा क्याडस्ट्रल डाटासेटको सुपरइम्पोज

पालिका स्तरिय क्याडस्ट्रल डाटासेट तयार गरिए पश्चात भू-उपयोग र भू-उपयोग क्षेत्रिय नक्सामा सुपरइम्पोज गरिएको थियो । हालको भूउपयोग र भूउपयोग क्षेत्रिय नक्साका आधारमा यसलाई वर्गीकरण गरिएको थियो । क्याडस्ट्रल नक्सालाई भू-उपयोग जोनिङ नक्साको साथ सुपरइम्पोज गरिएको छ; यसले पार्सलमा आधारित भू-उपयोग क्षेत्र निर्धारण डेटासेटहरू प्रदान गर्दछ । क्याडस्ट्रल नक्साहरू क्याडस्ट्रल पार्सल स्तर भू-उपयोग जोनिङ वर्ग प्राप्त गर्न भू-उपयोग जोनिङ नक्सामा सुपरइम्पोज गरिएको थियो । यसरी तयार पारिएको पालिका स्तरिय भू-उपयोग क्षेत्र नक्सामा क्याडस्ट्रल डाटासेटको सुपरइम्पोज नक्सा निम्न अनुसार देखिएको छ ।

नक्सा नं. २३: भू-उपयोग क्षेत्रमा क्याडस्ट्रल डाटासेटको सुपरइम्पोज

कृषि, आवासीय, व्यावसायिक, औद्योगिक, सार्वजनिक सेवा र अन्यका लागि दिगो उपयोगका लागि उत्तम उपयुक्त भूमि क्षेत्र वर्गीकरण र श्रेणीकरण गर्न राप्ती गाउँपालिकाको भूउपयोग र भूउपयोग क्षेत्र बर्गीकरणमा क्याडस्ट्रल पार्सल सुपरइम्पोज गरिएको थियो ।

राप्ती गाउँपालिका भित्रका जमिनलाई वडागत आधारमा आफ्नो सिंचित जमिन, आफ्नो असिंचित जमिन, ऐलानी जमिन र अन्य गरी खेत तथा आवासीय प्रयोग आदिको आधारमा उपभोग गर्दै आइरहेका छन् । यस राप्ती गाउँपालिका भित्र पारिवारिक रुपमा प्रयोगमा भएको जमिनको स्वामित्वको अवस्थालाई हेर्दा आफ्नो परिवारको भोगचलनमा रहेको जमिन ३ कठ्ठासम्म हुने घरधुरी २२ प्रतिशत रहेको देखिन्छ । त्यसैगरी ४ देखि १० कठ्ठा जमिनको स्वामित्व हुने परिवार २९ प्रतिशत घरधुरी देखिन्छ । त्यसैगरी ११ कठ्ठा देखि १ बिघा सम्म जमिन हुने २४ प्रतिशत, १ देखि ५ बिघा सम्म हुने ३ प्रतिशत र आफ्नो नाममा लालपूर्जा नहुने २१ प्रतिशत घरधुरी रहेको देखिन्छ ।

भू-उपयोग क्षेत्र वर्गीकरणको कित्तागत विवरणमा छुटफुट कित्ताको हकमा नापी कार्यालयको अभिलेखसंग भिडाई स्वीकृत भू-उपयोग क्षेत्र वर्गीकरण नक्सा अनुसार क्षेत्रमा वर्गीकरण भएको मानिनेछ । भू-उपयोग क्षेत्र वर्गीकरणको कित्तागत विवरण र जग्गा धनी पुर्जामा समान कित्ता नं. को नक्सा सिट नं. फरक देखिएमा नापी कार्यालयको अभिलेख हेरी स्वीकृत उपयोग क्षेत्र नक्सा बमोजिमको क्षेत्रमा वर्गीकरण भएको मानिनेछ ।

खण्ड ९ : निष्कर्ष र सिफारिस

निष्कर्ष

नेपालको सन्दर्भमा बढ्दो जनसंख्या, आन्तरिक बसाई सराई, अव्यवस्थित र बढ्दो शहरीकरण लगायतका कारणले कृषियोग्य जमिन, वन जंगल, सरकारी, सार्वजनिक जग्गा तथा विभिन्न प्राकृतिक श्रोतहरूमा अतिक्रमण हुन गई सो को संरक्षण गर्ने कार्य चुनौतिपूर्ण बन्दै गएको छ । यसबाट खाध्यसुरक्षा, सुरक्षित वसोवास, वातावरणीय सन्तुलन र दिगो विकासमा चुनौति देखापरेको छ । भूमि उपयोग योजना जनताको आवश्यकता र माग पूरा गर्ने भूमि स्रोतको दिगो विकासको लागि वातावरण सिर्जना गर्न र सक्षम पार्ने व्यवस्थित र पुनरावृत्ति प्रक्रिया हो । यसले भौतिक, सामाजिक-आर्थिक, संस्थागत र कानुनी सम्भावनाहरू र भूमि स्रोतहरूको इष्टतम र दिगो प्रयोगको सन्दर्भमा अवरोधहरूको मूल्याङ्कन गर्दछ र मानिसहरूलाई ती स्रोतहरू कसरी बाँडफाँड गर्ने भन्ने बारे निर्णय गर्न अधिकार दिन्छ । नेपालको भू बनौट, भूमिको क्षमता तथा उपयुक्तता, भूमिको मौजुदा उपयोग र आवश्यकता समेतका आधारमा भूमिलाई १० विभिन्न भू-उपयोग क्षेत्रमा वर्गीकरण गरिएका छन् ।

राप्ती गाउँपालिका लुम्बिनी प्रदेशको दाङ जिल्लाको सुदुरपुर्वी क्षेत्रमा अवस्थित साविकका लालमतिया र सिसहनीयाको सबै भाग तथा हाँसिपुर गाउँविकास समितिहरू साविक वडा नम्बर १ र २ समावेश गरी करीब १६१ वर्ग कि. मी. क्षेत्रफल रहेको यस गाउँपालिका जम्मा ९ वडाहरू कायम गरिएको छ । गाउँपालिका घोषणा हुने क्रम र भैसकेपछि पनि यस गाउँपालिकाको लागि आवश्यक न्यूनतम पूर्वाधारहरू जस्तै- सडक सञ्जाल, बिजुली, व्यापार व्यवसायको केन्द्र, औधोगिक तथा उद्योग स्थल, शैक्षिक संस्था, स्वास्थ्य केन्द्र जस्ता आधारभूत आवश्यकताहरूको व्यवस्था, विकास र प्रबर्धन गर्ने प्रक्रिया तथा स्थान पहिचान हुन आवश्यकता देखिए संगै भूमि स्रोतको दिगो विकासको लागि भू-उपयोग योजना तथा क्षेत्र बर्गीकरणको आवश्यकता देखिएको थियो ।

यी आवश्यकताहरूको पूर्तिका लागि यस अध्ययनले राप्ती गाउँपालिकाको भू-उपयोग योजना तथा क्षेत्र बर्गीकरण सम्बन्धि सैदान्तिक ज्ञानका साथै प्रारम्भिक अध्ययनबाट तयार पारिएका विविध विषयगत नक्सा समाबेस गरी पालिका स्तरिय प्रारम्भिक अन्तरक्रिया कार्यशाला र प्रगति प्रस्तुतिकरण सम्पन्न गरिएको थियो । पालिका स्तरिय प्रारम्भिक छलफल र प्रगति प्रस्तुतिकरण पश्चात अध्ययन टोली प्रत्येक वडा तथा आवश्यकता अनुसार संयुक्त वडा स्तरिय प्रारम्भिक छलफल र नक्सांकन कार्यमा खटिएका थिए । वडाका विविध भौतिक र प्राकृतिक पूर्वाधारहरूको स्थान पहिचान सहित विपद जोखिमको नक्सांकन र प्रस्तावित भू-उपयोग क्षेत्र बर्गीकरणका लागि आवश्यक मापदण्ड तयारीको ढाँचा तयार गरिएको थियो । यस अध्ययनमा भूमि प्रयोग क्षेत्र निर्धारणका लागि मुख्यतया GIS आधारित बहु-मापदण्ड विश्लेषण (Multi Criteria Decision Analysis) र विषयगत विश्लेषण (Subjective Analysis) लाई आधार लिईएको थियो ।

यस गाउँपालिकाको वर्तमान भू-उपयोगको अवस्था पहिचान तथा नक्सांकनका लागि उच्च रिजोल्युसन ZY-3 (Zi-Yuan 3) को रिजोल्युसन 2.1m Panchromatic र 5.8m मल्टिस्पेक्ट्रल (Multi-spectral) स्याटेलाइट

तस्विर (Satellite Image) लाई प्रयोगगरी नक्साको निर्माण गरिएको छ । भू-उपयोग क्षेत्रहरूको मूल्याङ्कनलाई १ देखि १० सम्म तोकिएको छ भने उपयुक्त भू-उपयोग क्षेत्रहरू प्रतिनिधित्व गर्न प्रत्येकलाई विभिन्न उप-प्रकारहरूमा जस्तै A (विद्यमान) र B (प्रस्तावित) गरी वर्गीकृत गरिएको छ । एकीकृत विषयगत विश्लेषण (Subjective Analysis) अनुसार आवश्यकता र विशेषज्ञको रायको आधारमा राप्ती गाउँपालिकाको एक ढाँचा विकसित गरिएको छ जसले प्रत्येक जग्गा एकाइलाई भू-उपयोग क्षेत्र उपयुक्तता मूल्याङ्कनका साथ तोकने आधारको रूपमा काम गर्दछ । यस आधारमा, भू-उपयोग क्षेत्र बर्गीकरण नक्साले प्राकृतिक प्रकोपको दृष्टिले तुलनात्मक रूपमा सुरक्षित रहेका क्षेत्रहरू पहिचान गर्दछ । यसबाहेक यसले भविष्यको विकासबाट उच्च सुरक्षा आवश्यक पर्ने क्षेत्रहरू र प्राकृतिक स्रोतहरू पनि पहिचान गर्दछ । यस सन्दर्भमा, भूमि प्रयोग उपयुक्तता नक्साले पालिकाको हालको भूमि विकासको स्तर र भविष्यको विकासलाई समर्थन गर्ने सम्भावनाको उपयोगी प्रदर्शन प्रदान गर्दछ ।

अन्तिममा, राप्ती गाउँपालिकाको क्याडस्ट्रल नक्साको भेक्टराइज्ड डिजिटल डाटा सम्बन्धित निकायबाट प्राप्त गरिएको थियो र पालिका स्तरीय क्याडस्ट्रल डाटासेट तयार गरिए पश्चात भू-उपयोग र भू-उपयोग क्षेत्रीय नक्सामा सुपरइम्पोज गरिएको थियो । क्याडस्ट्रल नक्सालाई भू-उपयोग जोनिङ नक्साको साथ सुपरइम्पोज गरिए पश्चात यसले पारसलमा आधारित भू-उपयोग क्षेत्र निर्धारण डेटासेटहरू प्रदान गर्दछ । क्याडस्ट्रल नक्साहरू क्याडस्ट्रल पारसल स्तर भू-उपयोग जोनिङ वर्ग प्राप्त गर्न भू-उपयोग जोनिङ नक्सामा सुपरइम्पोज गरिएको थियो ।

सन्दर्भहरू

१. भू-उपयोग नीति २०७२, भूमि सुधार तथा ब्यवस्था मन्त्रालय, नेपाल सरकार
२. भू-उपयोग ऐन २०७६
३. भू-उपयोग नियमावली २०७९, भूमि ब्यवस्था, सहकारी तथा गरिबी निवारण मन्त्रालय, नेपाल सरकार
४. राप्ती गाउँपालिका पार्श्वोच्चित्र – २०७६
५. दाङ जिल्लाको लालमतिया, सिसहनीया र हाँसिपुर गाविसको भू-उपयोग नक्सांकन, राष्ट्रिय भूमि उपयोग परियोजना, भूमिसुधार तथा व्यवस्थापन मन्त्रालय, नेपाल सरकार
६. राष्ट्रिय जनगणना २०७८, केन्द्रीय तथ्यांक विभाग, नेपाल सरकार
७. राष्ट्रिय जनगणना २०६८, केन्द्रीय तथ्यांक विभाग, नेपाल सरकार
८. राष्ट्रिय जनगणना २०५८, केन्द्रीय तथ्यांक विभाग, नेपाल सरकार
९. भू-उपयोग क्षेत्र वर्गीकरण प्रणाली र मापदण्ड, भू-उपयोग परिषद, राप्ती गाउँपालिका
१०. जि. आई. एस. नक्सा (<https://www.sthaniya.gov.np/gis/>), सङ्घीय मामिला तथा सामान्य प्रशासन मन्त्रालय, नेपाल सरकार
११. प्रदेश राजधानी गुरु योजना – २०७९, प्रदेश पूर्वाधार विकास प्राधिकरण, लुम्बिनी प्रदेश

परिशिष्टहरू

१. गाउँपालिका तथा वडा स्तरिय बैठकका मैनुतत् हरु (Meeting Minutes)
२. वडा स्तरिय नक्सांकन सिटहरू
३. अध्ययनका क्रममा विभिन्न गतिविधिका तस्बिरहरू

अनुसूची १:

गाउँपालिका तथा वडा स्तरिय बैठकका मैनुतत् हरु (Meeting Minutes)

आ.व. २०७९/८० को सत्री कार्यपालिका बैठक

आज मिति २०७९/१२/२४ गते राप्ती गाउँकार्यपालिकाका अध्यक्ष श्री प्रकाश विष्टको अध्यक्षता तथा तपशिल बमोजिमका सदस्यहरूको उपस्थितिमा गाउँ कार्यपालिकाको बैठक बस्यो।
बैठकका उपस्थिति र निर्णयहरू यसप्रकार छन्।

उपस्थिति

अध्यक्ष	श्री प्रकाश बिष्ट, राप्ती गाउँकार्यपालिका।
उपाध्यक्ष	श्री कमलापती चौधरी, राप्ती गाउँकार्यपालिका।
सदस्य	श्री गेमे खड्का, राप्ती गाउँकार्यपालिका।
सदस्य	श्री पहलवान चौधरी, राप्ती गाउँकार्यपालिका।
सदस्य	श्री उमेश अधिकारी, राप्ती गाउँकार्यपालिका।
सदस्य	श्री विर बहादुर चौधरी, राप्ती गाउँकार्यपालिका।
सदस्य	श्री देव प्रसाद चौधरी, राप्ती गाउँकार्यपालिका।
सदस्य	श्री दीपक कुमार चौधरी, राप्ती गाउँकार्यपालिका।
सदस्य	श्री सिताराम चौधरी, राप्ती गाउँकार्यपालिका।
सदस्य	श्री चन्द्र बहादुर मुकुड, राप्ती गाउँकार्यपालिका। रामराम चौधरी, का.पा. पडाहपडा
सदस्य	श्री रिम बहादुर सुनारी, मगरराप्ती गाउँकार्यपालिका।
सदस्य	श्री पार्वती सुवेदी, राप्ती गाउँकार्यपालिका।
सदस्य	श्री चम्पा भुसाल, राप्ती गाउँकार्यपालिका।
सदस्य	श्री रण बहादुर फुजाली साकी, राप्ती गाउँकार्यपालिका।
सदस्य	श्री गिता चौधरी, राप्ती गाउँकार्यपालिका।
सदस्य	श्री सावित्री चौधरी, राप्ती गाउँकार्यपालिका।
सदस्य	श्री संजिव परियार, राप्ती गाउँकार्यपालिका।
सदस्य सचिव	श्री नेब बहादुर वली, राप्ती गाउँपालिका।

आमन्त्रित

श्री जीवराज पौडेल, पशु विकास अधिकृत
श्री धन प्रसाद शर्मा, लेखा अधिकृत
श्री विश्वास विक, शाखा अधिकृत
श्री विकास ज्ञवाली, अधिकृत (प्रशासन सेवा)
श्री वासुदेव खनाल, शिक्षा अधिकृत
श्री दामोदर आचार्य, अधिकृत
श्री अशोक वेल्वास, इन्जिनियर
श्री बालचन्द्र मुकुड, सु.प.अ.
श्री नारायण राउत, स्वास्थ्य संयोजक
श्री शेरव हमाल रिजाल
श्री रिमा शर्मा
श्री सुवास शर्मा

श्री विजय महजन (GIS & Remote sensing विज्ञा) शिक्षा
श्री सुलिया महजन (वातावरण विज्ञा) शिक्षा
श्री रवि थापा (सूचना प्रविधि विज्ञा) शिक्षा

राप्ती गाउँपालिका २०७९ साल ०२ महिना ०३ तमे बिहान ९ वजे
जहाँ अहमदको आवाज सुनाई नियो भने ११ मासुवाको बागमतीमा
११. उपयोग योजना तथा क्षेत्र बर्गीकरण गर्ने
१२. विनागर्त वडा समितिको बैठकमा

उपस्थिति :

क्र.सं.	नाम	पद	समाप्ति	दिनांक
१.	जे.एम. खड्का	वडा अध्यक्ष	१८८६८२४२०२	२०७९
२.	प्राधान्य चौधरी	वडा उपप्रमुख	१८८६९२२९७६	
३.	प्रधान सिंह खत्री	"	१८८६९२२९७६	
४.	पार्वी सुवेदी	"	१८८६९२२९७६	
५.	बलराम सुताम	"	१८८६९२२९७६	
६.	राम प्रसाद खत्री	सदस्य	१८८६९२२९७६	
७.	सितिका चौधरी	"	१८८६९२२९७६	
८.	विपिन चौधरी	"	१८८६९२२९७६	
९.	विजय चौधरी	"	१८८६९२२९७६	
१०.	काज चौधरी	"	१८८६९२२९७६	
११.	सुप्रिया चौधरी	"	१८८६९२२९७६	
१२.	रवि चौधरी	"	१८८६९२२९७६	
१३.	विजय चौधरी	"	१८८६९२२९७६	
१४.	सुप्रिया चौधरी	"	१८८६९२२९७६	
१५.	विजय चौधरी	"	१८८६९२२९७६	
१६.	सुप्रिया चौधरी	"	१८८६९२२९७६	

निर्वाहक:

१. भू-उपयोग योजना तथा क्षेत्र बर्गीकरण गर्ने कार्यमा उपस्थित भएका सदस्यहरूको उपस्थिति बराबरको निर्णय गरियो।

२. सदस्यहरूको उपस्थिति बराबरको निर्णय गरियो।

३. विनागर्त वडा समितिको बैठकमा निर्णय गरियो।

४. निर्णय गरियो।

५. निर्णय गरियो।

६. निर्णय गरियो।

७. निर्णय गरियो।

८. निर्णय गरियो।

९. निर्णय गरियो।

१०. निर्णय गरियो।

११. निर्णय गरियो।

१२. निर्णय गरियो।

१३. निर्णय गरियो।

१४. निर्णय गरियो।

१५. निर्णय गरियो।

१६. निर्णय गरियो।

आज मिति २०७९ साल फेब्रु ०२ तमे बिहान ९ वजे
जहाँ अहमदको आवाज सुनाई नियो भने ११ मासुवाको बागमतीमा
११. उपयोग योजना तथा क्षेत्र बर्गीकरण गर्ने
१२. विनागर्त वडा समितिको बैठकमा

उपस्थिति :

१. श्री. प्रहलवान चौधरी - २ वडा अध्यक्ष

२. श्री. विमल चौधरी - वडा उपप्रमुख

३. श्री. राम चौधरी - वडा सदस्य

४. विनागर्त वडा समिति

५. विनागर्त वडा समिति

६. विनागर्त वडा समिति

७. विनागर्त वडा समिति

८. विनागर्त वडा समिति

९. प्रहलवान चौधरी

१०. विनागर्त वडा समिति

११. विनागर्त वडा समिति

१२. विनागर्त वडा समिति

१३. विनागर्त वडा समिति

१४. विनागर्त वडा समिति

१५. विनागर्त वडा समिति

१६. विनागर्त वडा समिति

निर्वाहक:

१. भू-उपयोग योजना तथा क्षेत्र बर्गीकरण गर्ने कार्यमा उपस्थित भएका सदस्यहरूको उपस्थिति बराबरको निर्णय गरियो।

२. सदस्यहरूको उपस्थिति बराबरको निर्णय गरियो।

३. विनागर्त वडा समितिको बैठकमा निर्णय गरियो।

४. निर्णय गरियो।

५. निर्णय गरियो।

६. निर्णय गरियो।

७. निर्णय गरियो।

८. निर्णय गरियो।

९. निर्णय गरियो।

१०. निर्णय गरियो।

११. निर्णय गरियो।

१२. निर्णय गरियो।

१३. निर्णय गरियो।

१४. निर्णय गरियो।

१५. निर्णय गरियो।

१६. निर्णय गरियो।

राप्ती गाउँपालिका
२०७९

आज मिति २०८० साल अेठ ३ गते बुधवारको दिन यस राप्ती गा.पा. वडा नं. ४ का वडा अध्यक्ष श्री विर बहादुर चौधरी ज्यूको अध्यक्षतामा बसेको बैठकमा निम्नानुसारको उपस्थितीमा विभिन्न विषयहरूमा छलफल गरियो।

उपस्थिति

१- श्री विर बहादुर चौधरी	वडा अध्यक्ष
२- श्री विष्णु पोखरेल	सदस्य वडा सदस्य
३- श्री रोशन चौधरी	सदस्य वडा सदस्य
४- श्री समिता चौधरी	सदस्य वडा सदस्य
५- श्री बालिका सुनार	सदस्य वडा सदस्य
६- श्री भगवती सुवेदी	वडा सचिव
७- श्री आशिष चौधरी	अध्यक्ष
८- श्री परमा बहाल सुवेदी	कार.स
९- नवीन थापा	
१०- विजय महर्जन	
११- बाबुराम माल	
१२- हुकुम बहादुर बस्नेत क्षेत्री	
१३- लोक गिरी	
१४- दिल बहादुर माल	

प्रस्तावहरू

प्रस्ताव नं.१. जग्गा बर्गीकरण सम्बन्धमा।

निर्णयहरू

नि. नं. १ प्रस्ताव नं.१ माथी छलफल गर्दा यस राप्ती गाउँपालिका वडा नं. ४ का तपसिल बमोजिमका स्थानहरूमा तपसिल बमोजिमको प्रकारबाट जग्गा बर्गीकरण गर्ने निर्णय गरियो।

तपसिल

- महेन्द्र राजमार्ग क्षेत्र भित्र पर्ने १०० मिटर दुवै तर्फ व्यापारिक क्षेत्र बनाउने।
- मौरीघाट - भानपुर - बसन्तपुर रोडको १०० मिटर दुवै तर्फ रिट्रोड (दामोदर रोडको दुवै तर्फ २०० मिटर) घोषी भासा जाने बाटो दुवै तर्फ २०० मिटर आवास क्षेत्रको लागि प्रयोग गर्ने।
- सर्वकारी जग्गा, वन, खेलेमान, धार्मिक क्षेत्र बाहेक र माथिको सडक (१ र २) निर्माण भित्र पर्ने बाहेक अन्य क्षेत्रलाई कृषि क्षेत्र बनाउने।

आज मिति २०८० साल जेठ ३ गते बुधवारको दिन यस राप्ती गा.पा. वडा नं. ७ का वडा अध्यक्ष श्री सिताराम चौधरी ज्यूको अध्यक्षतामा भू-उपयोग योजना तथा क्षेत्र बर्गीकरण कार्यका लागि निम्न वडा, बन्तीगत छलफल गर्ने निम्न विभिन्न महानुभावहरूको उपस्थितीमा सम्पन्न गरियो र स्थानिय भू-उपयोग परिषदमा फाउण्डेसन सर्वेक्षणबाट फाँटिने गरियो।

उपस्थिती:-

क्र.सं.	नाम	पद	सम्पर्क	दस्तावेज
१	श्री सिताराम चौधरी	वडा अध्यक्ष	९८४६८६२६४	
२	श्री माधवी चौधरी	वडा सदस्य	९८४६८६९९२०	
३	श्री छान बहादुर थाक चौधरी	वडा सदस्य	९८०९८३२६६४	
४	श्री उमा परियार	वडा सदस्य	९८४६९९२९२४	
५	श्री शान्ता के.सी.	वडा सचिव		
६	पुरष प्रसाद चौधरी	गाउँ प्रधान	९८४९८२५३५८	
७	दयाराम चौधरी	गाउँ प्रधान	९८४६८६९९२०	
८	राममोषा चौधरी	गाउँ प्रधान	९८४६९९०४३९	
९	नरेश कुमार चौधरी	प्रतिनिधी मेकापाको	९८४९८३६७५९	
१०	सुरेश कुमार चौधरी	प्रतिनिधी माओवादी केन्द्र	९८४६८६९९२०	
११	नवीन थापा	IT इन्जिनियर		
१२	विजय महर्जन	GIS इन्जिनियर		

निर्णयहरू

- निर्णय नं. १ मा दामोदर रोडको २०० मिटर बरिपरी अर्नाहानपुर रोड १०० बरिपरी विचवर्तियै वैकै रामघाट रोड १०० मिटर क्षेत्र बरिपरी मौरीघाट वैकै भानपुर राप्ती सम्मको ३०० बरिपरी लाई आबास क्षेत्रमा प्रयोग गर्ने।
- नदी, सडक, वन, खुल्ला क्षेत्र बाहेक अन्य क्षेत्रलाई कृषि क्षेत्र बनाउने।

आज मिति २०८० साल जेठ ३ गते बुधवारको दिन यस राप्ती गाउँपालिका वडा नं. ४ का वडा अध्यक्ष श्री विर बहादुर चौधरी ज्यूको अध्यक्षतामा बसेको बैठकमा निम्नानुसारको उपस्थितीमा विभिन्न विषयहरूमा छलफल गरियो।

उपस्थिति

- १- श्री विर बहादुर चौधरी - वडा अध्यक्ष
- २- श्री विष्णु पोखरेल - वडा सदस्य
- ३- श्री रोशन चौधरी - " "
- ४- श्री समिता चौधरी - " "
- ५- श्री बालिका सुनार - " "
- ६- श्री भगवती सुवेदी - (सदस्य)
- ७- श्री आशिष चौधरी - " "
- ८- श्री परमा बहाल सुवेदी - " "
- ९- नवीन थापा - " "
- १०- विजय महर्जन - " "
- ११- बाबुराम माल - " "
- १२- हुकुम बहादुर बस्नेत क्षेत्री - " "
- १३- लोक गिरी - " "
- १४- दिल बहादुर माल - " "

निर्णय

- महेन्द्र राजमार्ग क्षेत्र भित्र पर्ने १०० मिटर दुवै तर्फ व्यापारिक क्षेत्र बनाउने।
- मौरीघाट - भानपुर - बसन्तपुर रोडको १०० मिटर दुवै तर्फ रिट्रोड (दामोदर रोडको दुवै तर्फ २०० मिटर) घोषी भासा जाने बाटो दुवै तर्फ २०० मिटर आवास क्षेत्रको लागि प्रयोग गर्ने।
- सर्वकारी जग्गा, वन, खेलेमान, धार्मिक क्षेत्र बाहेक र माथिको सडक (१ र २) निर्माण भित्र पर्ने बाहेक अन्य क्षेत्रलाई कृषि क्षेत्र बनाउने।

आज मिति २०८० साल जेठ ३ गते बुधवारको दिन यस राप्ती गा.पा. वडा नं. ७ का वडा अध्यक्ष श्री सिताराम चौधरी ज्यूको अध्यक्षतामा भू-उपयोग योजना तथा क्षेत्र बर्गीकरण कार्यका लागि निम्न वडा, बन्तीगत छलफल गर्ने निम्न विभिन्न महानुभावहरूको उपस्थितीमा सम्पन्न गरियो र स्थानिय भू-उपयोग परिषदमा फाउण्डेसन सर्वेक्षणबाट फाँटिने गरियो।

उपस्थिती:-

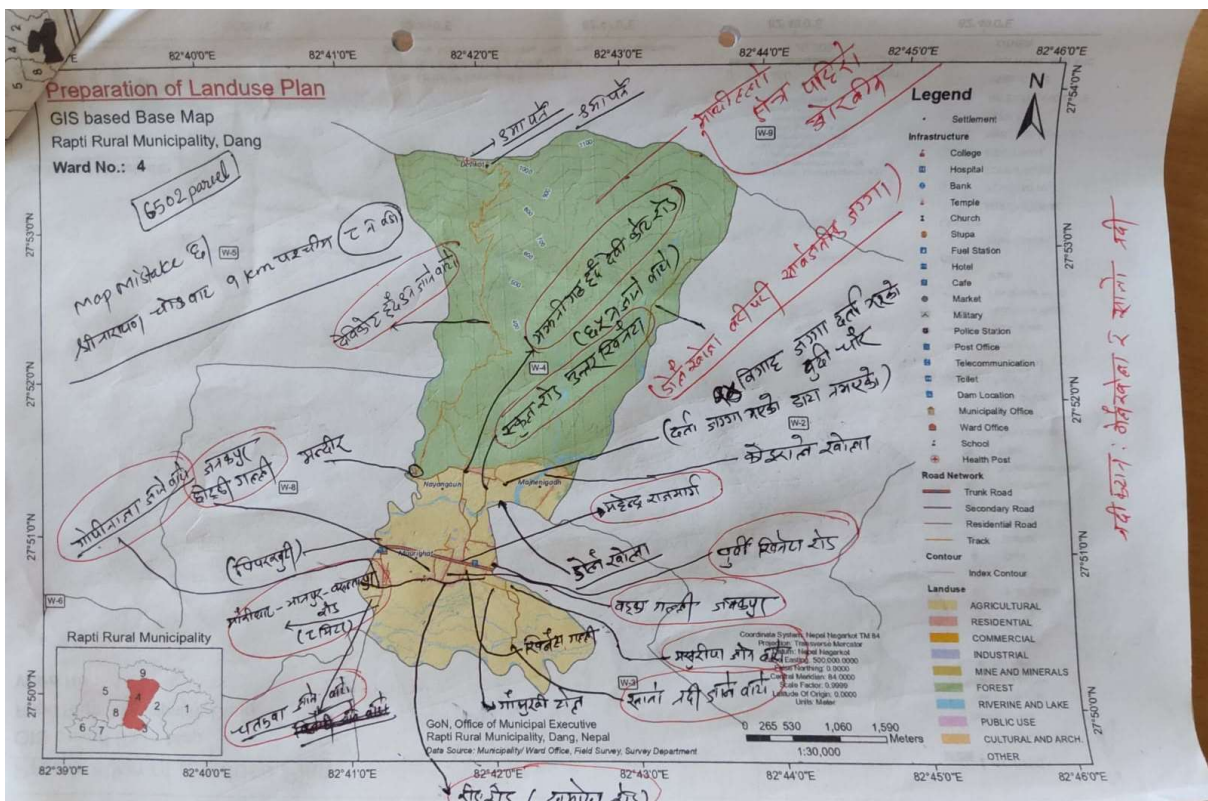
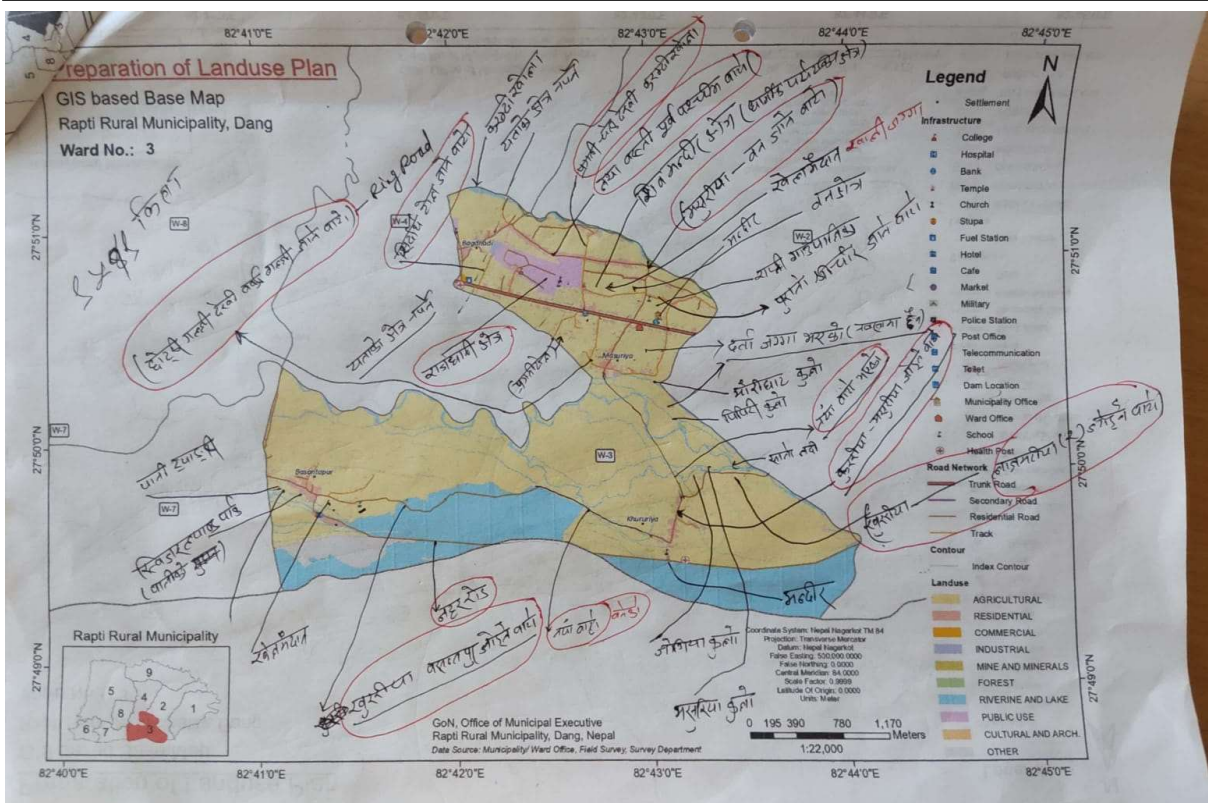
क्र.सं.	नाम	पद	सम्पर्क	दस्तावेज
१	श्री सिताराम चौधरी	वडा अध्यक्ष	९८४६८६२६४	
२	श्री माधवी चौधरी	वडा सदस्य	९८४६८६९९२०	
३	श्री छान बहादुर थाक चौधरी	वडा सदस्य	९८०९८३२६६४	
४	श्री उमा परियार	वडा सदस्य	९८४६९९२९२४	
५	श्री शान्ता के.सी.	वडा सचिव		
६	पुरष प्रसाद चौधरी	गाउँ प्रधान	९८४९८२५३५८	
७	दयाराम चौधरी	गाउँ प्रधान	९८४६८६९९२०	
८	राममोषा चौधरी	गाउँ प्रधान	९८४६९९०४३९	
९	नरेश कुमार चौधरी	प्रतिनिधी मेकापाको	९८४९८३६७५९	
१०	सुरेश कुमार चौधरी	प्रतिनिधी माओवादी केन्द्र	९८४६८६९९२०	
११	नवीन थापा	IT इन्जिनियर		
१२	विजय महर्जन	GIS इन्जिनियर		

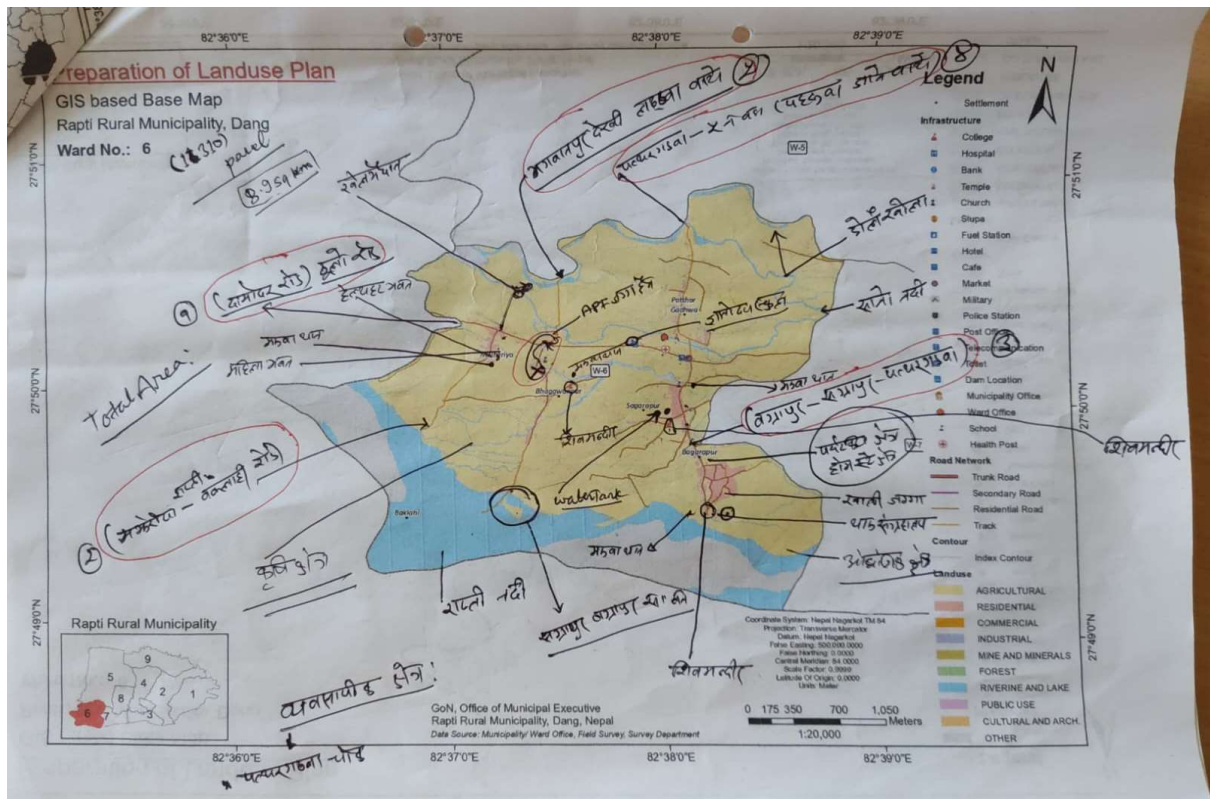
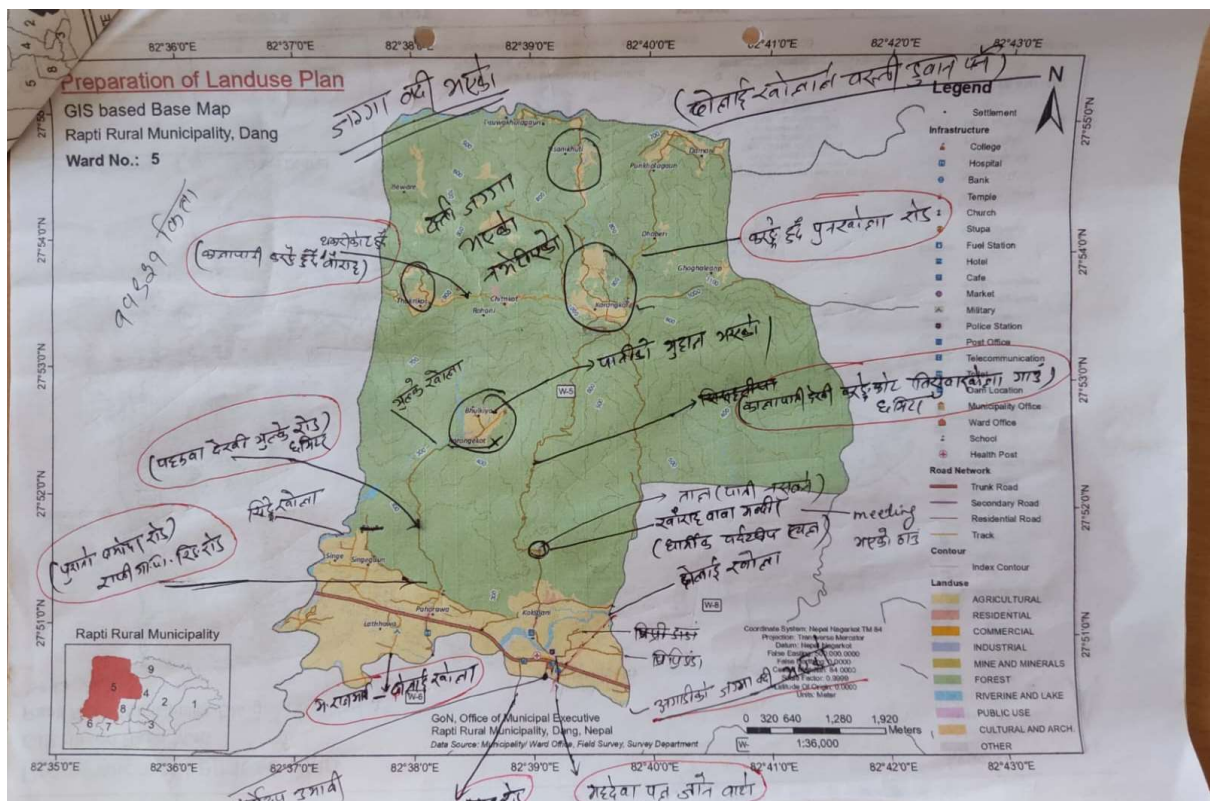
निर्णयहरू

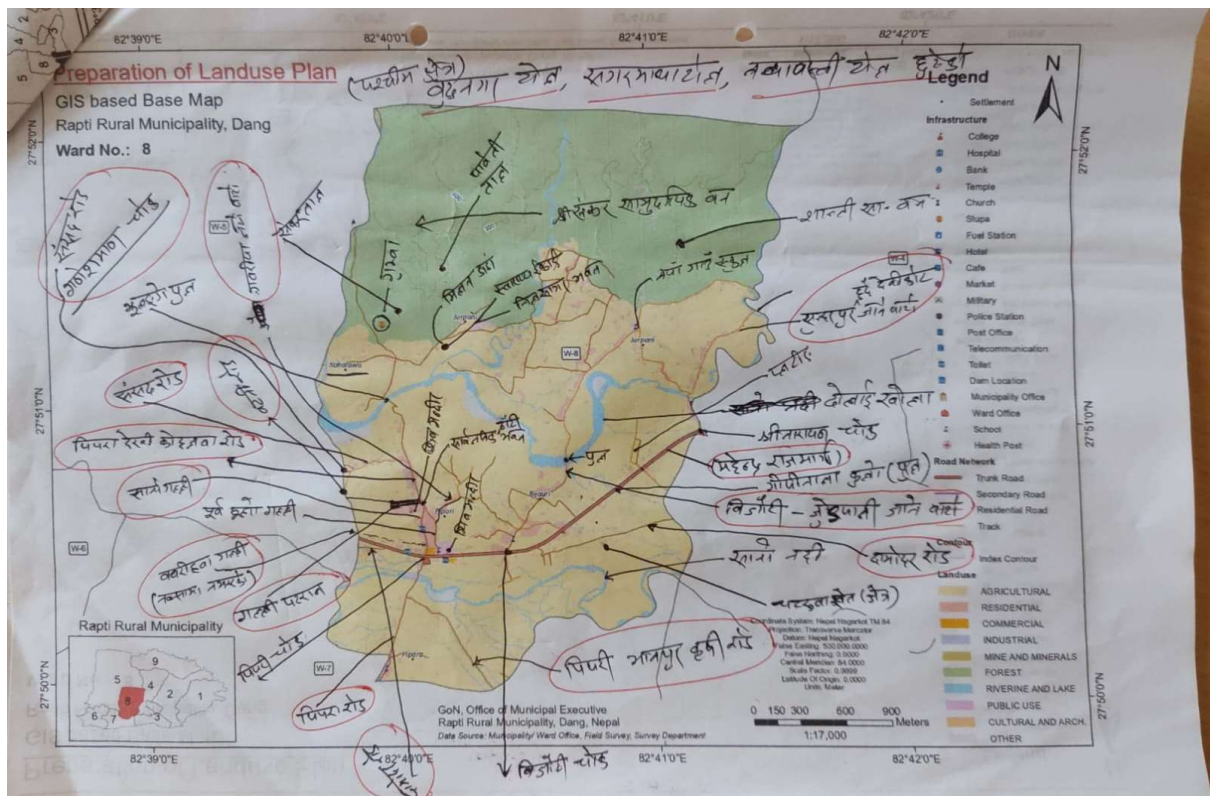
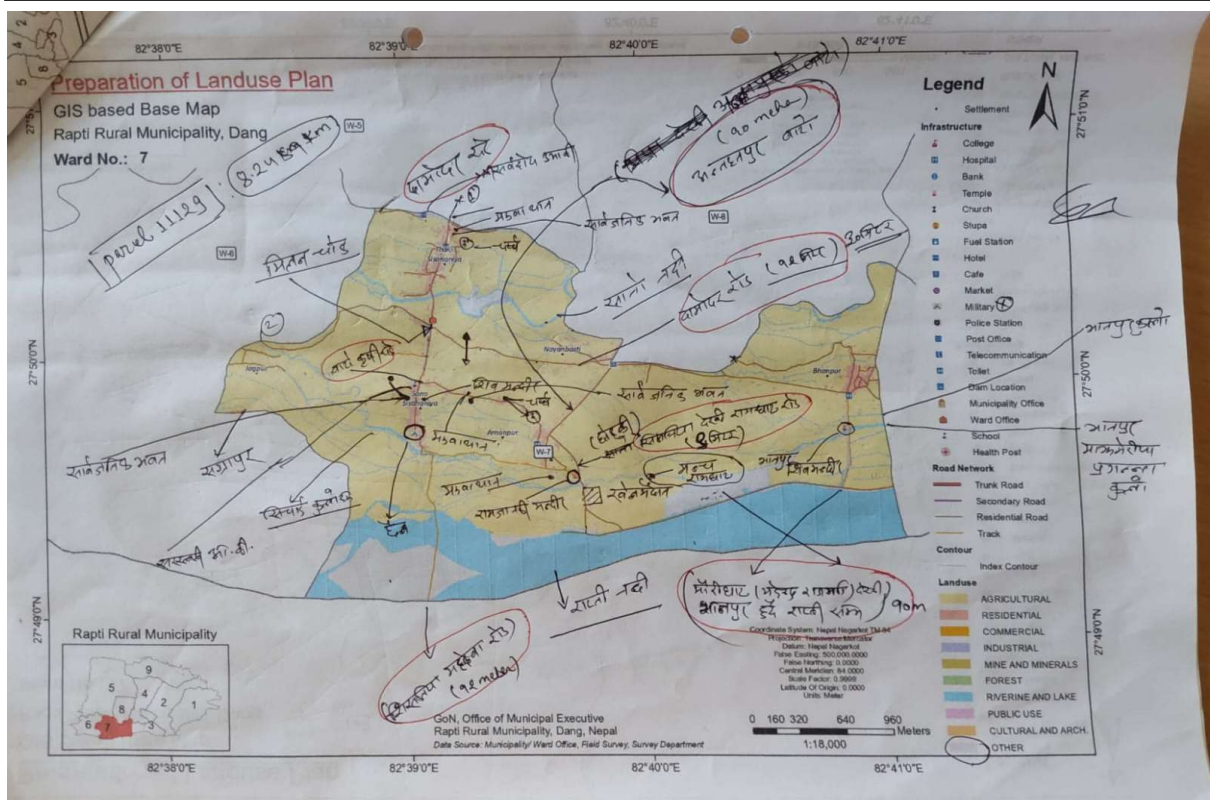
- निर्णय नं. १ मा दामोदर रोडको २०० मिटर बरिपरी अर्नाहानपुर रोड १०० बरिपरी विचवर्तियै वैकै रामघाट रोड १०० मिटर क्षेत्र बरिपरी मौरीघाट वैकै भानपुर राप्ती सम्मको ३०० बरिपरी लाई आबास क्षेत्रमा प्रयोग गर्ने।
- नदी, सडक, वन, खुल्ला क्षेत्र बाहेक अन्य क्षेत्रलाई कृषि क्षेत्र बनाउने।

अनुसूची २:

वडा स्तरिय नक्सांकन सिटहरु

अनुसूची ३:

अध्ययनका क्रममा विभिन्न गतिविधिका तस्बिरहरू

गाउँपालिकामा अन्तरक्रिया / अभिमुखीकरण कार्यशाला

अभिमुखीकरण कार्यशाला

डाटा सङ्कलन र परामर्श- वडा नं. २

डाटा सङ्कलन र परामर्श- वडा नं. ३

डाटा सङ्कलन र परामर्श- वडा नं. ५

डाटा सङ्कलन र परामर्श- वडा नं. ६

डाटा सङ्कलन र परामर्श- वडा नं. ९

	
<p>कृषि क्षेत्र</p>	<p>व्यापारीक क्षेत्र</p>
	
<p>पूर्वाधार - सडक</p>	<p>पूर्वाधार - सडक</p>
	
<p>पूर्वाधार - विद्यालय</p>	<p>पूर्वाधार - सेवा केन्द्र</p>
	
<p>पूर्वाधार - बैंक</p>	<p>पूर्वाधार - मन्दिर</p>

	
पूर्वाधार – आवास क्षेत्र	पूर्वाधार – पेट्रोल पुम्प
	
नदी	खेल मैदान